VAS VÁRMEGYEI ÉRTÉK

www.vasmegyeiertektar.hu

2023

VAS VÁRMEGYEI
ÉRTÉK

Kiadja:
Vas Vármegye Önkormányzata

Felelős kiadó:
Majthényi László, közgyűlési elnök

Felelős szerkesztő:
dr. Palotai Péter

A szövegeket sajtó alá rendezte:
Bükiné Feiner Mónika, Németh Zsuzsanna

A szövegek megírását a Vas Vármegyei Értéktár Bizottság korábbi és jelenlegi tagjai segítették a helyi értéktár bizottságok javaslatai alapján.

Képek:
az értékbirtokosok által rendelkezésre bocsátott képek, a helyi értéktár bizottságok képei, Cseh Gábor, Benkő Sándor, Ohr Tibor, Ámент Gellért (195. old.), dr. Palotai Péter, Kremser Csaba.

A borítón szereplő képek a kőszegi Szőlő Jövések Könyvét, a Rába-folyót, a velemi Stirling villát és a Muraközi ménest ábrázolják.

Borítóterv
Geosits Zsolt

A Vas Vármegyei Értékek 2023 kiadvány a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program támogatásával Közös Jövőnk Vas vármegye c., TOP-5.3.2-17-VS1-2021-00001 sz. projekt keretében valósult meg.

© Vas Vármegye Önkormányzata, 2023

ISSN 2939-7995

KEDVES OLVASÓ!

Jól döntött a Vas Vármegyei Közgyűlés, amikor a jogszabályok adta lehetőségekkel élve a Vas Vármegyei Értéktárat és az annak gondozásával megbízott Vármegyei Értéktár Bizottságot létrehozta tíz évvel ezelőtt.

Az értéktár megalakulása óta szépen gyarapodott az értéktár bizottsághoz felterjesztett és általa elfogadott javaslatok száma. Jóllehet az eddig az értéktárba felvett és e kiadványban szereplő értékek jól reprezentálják Vas vármegye gasztronómiai különlegességeinek, épített örökségének, kulturális hagyományainak és természeti szépségeinek gazdagságát, az alulról építkező értékpiramis folyamatos mozgásban, fejlődésben van. Alapkövei, a helyi értékek is egyre gyarapodnak, köszönhetően a településeken működő helyi értéktár bizottságnak és a mellettük dolgozó több százra tehető lelkes önkéntes feltáró és értékőrző munkájának. Általuk gazdagodhat mind jobban a vármegyei értéktár is.

A kiváló szakemberekből összeállított vármegyei bizottság gondosan felügyeli a beérkezett javaslatokat, arra törekedve, hogy a vármegyei értéktárba kerülés valóban rangot jelentsen és azokat reprezentálja, amelyeket Vas vármegye egész közössége közös értékének vall.

Kötetünk és értéktár honlapunk célja, hogy az eddig a vármegyei értéktárba bekerült értékekről írott és képi formában számot adjon, így bemutatva és átadva azokat az utókornak.

Hálával tartozunk elődeinknek, akik megannyi vérzivataros évszázad alatt is megőrizték és gyarapították közös kincseinket. A feladat, amely ezek összegyűjtéséből, megőrzéséből és bemutatásából áll, nem könnyebb, mint övék volt, mert az ellaposodó tömegkultúra és szellemi nívótlanság nagy veszélyeket hordoz az értékőrzés jövőjére nézve.

Köszönettel tartozunk mindenkinek, aki felterjesztéssel élt a vármegyei értéktárba és az értékek gondozóinak, hogy munkájukkal segítették a vármegyei értékek megismertetését és vasi értékalbumunk létrejöttét.

2023. február 20.

Majthényi László

a Vas Vármegyei Közgyűlés elnöke

ELŐSZÓ

Büszke vagyok arra, hogy Kárpát-medence szerte immár jóval több mint ezer települési és tájegységi értéktár alakult meg az elmúlt évek alatt, boldog vagyok, ha azt látom: lelkes közösségek újabb értéktárakat hoznak létre, az értéktárbizottságok újabb és újabb értékeket vesznek fel leltáraikba, s a települések, a vármegyék már-már „brand”-ként tekintenek legfontosabb értékeikre. Szorgos kezek folyamatos munkálkodásának jó példáját látom mindebben.

A hungarikum mozgalom egyik elsődleges célja mindig is az volt, hogy felhívjuk a figyelmet arra: nemzeti értékeink nem ünnepnapokra előszedett relikviák! Céljuk és rendeltetésük nem az, hogy letörölgetve róluk a port ideig-óráig elgyönyörködjünk bennük, s aztán visszategyük őket az alaposan elzárt vitrinbe. Értékeink ugyanis folyamatosan benne vannak a mindennapjainkban, benne kell, hogy legyenek, ugyanis valljuk be: ezek hiányában csak olyan tartalom nélküli biológiai életet élhetünk, amelyben a test dolgozik, de a lélek halott.

Az értékgyűjtő és értékmentő munka rádöbbenti erre az embereket, a lélek kivirul általa. Továbbá ez a munka rávilágít

arra is, hogy a minket körülvevő, sokszor látott tárgyakban, épített vagy természeti környezetünkben, a nap mint nap gyakorolt tevékenységeinkben, vagyis hagyományainkban vannak leginkább jelen mindazok az értékek, amelyek olyannyira jellemeznek bennünket, egyúttal determinálják, kik vagyunk, honnan jöttünk, s azt is, hová tartunk.

Mindennek a folyamatos, lélekemelő munkálkodásnak az eredményét, a következő oldalakon felsorakoztatott vármegyei értékeket igyekszik felmutatni ez a kiadvány. Az évek alatt szépen kibővült értéktári listát bocsátunk most a Tisztelt Olvasó kezébe. Bízom benne, hogy az újdonságok épp úgy elnyerik majd tetszését, mint a már korábban lajstromba szedett Vas vármegyei értékek.

Végigtekintve mindezen kincsek során, ráébredhetünk, milyen gazdag vidék ez a kicsi haza, Vas vármegye, s ezáltal milyen gazdagok vagyunk mi is, akik itt élünk. Megtartó erejét érezhetjük a mindennapjainkban. S ez még nem minden! Mert az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy települési és vármegyei értékeinkkel nemcsak a nemzeti értékek adatbázisát, hanem Magyarországot és nemzetünket is gazdagítjuk. Legyünk büszkék rá!

V. Németh Zsolt
Országgyűlési képviselő,
a magyar életmód és nemzeti
értékeink védelméért felelős
miniszterelnöki biztos.
az Energiaügyi Minisztérium
víziközmű-ágazatért
felelős államtitkára

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

KŐSZEGI-HEGYSÉG

A Kőszegi-hegység az Alpokalja egyik kistája, a Keleti-Alpok része. Itt található a magyar–osztrák határon emelkedő 883 méteres Írott-kő, amely egyben a Dunántúl legmagasabb pontja. A hegység jelentős része a Kőszegi Tájvédelmi Körzet védelme alatt áll.

A hegységet főként kristályos palák alkotják, amelyekből meredek sziklafalak nem alakulnak ki. Éghajlata kiegyensúlyozott, a csapadék egész évi mennyisége meghaladja az országos átlagot. Több mint száz forrása közül legismertebb a Hétforrás. A tiszta, páradús levegőnek köszönhetően a hegység klímája gyógyhatású.

A Kőszegi-hegységet szinte egybefüggő erdő borítja, amelyre gyertyános-tölgyes vagy a hegyvidéki bükkös a jellemző. A védett növényfajok száma 100-120 közötti. A hegység állatvilágában több állatfaj jelenléte bizonyított, amelyek csak itt élnek Magyarországon, például az alpesi sáska, a számos, szigorúan védett lepke- és szitakötőfaj, de hasonló érték a bogarak között is akad (pl. a futóbogár). A tiszta vizű patakokban él a kövi csík, a sebes pisztráng, a mind ritkább kövi rák.

A gazdag kulturális örökséget jellemzi, hogy a hegység területe már a bronzkor óta lakott, több helyen bronzkori sírokat, kohókat és bányákat, a Velem melletti Szent Vid-hegy mellett egy ősi város nyomait tárták fel. A kutatók megtalálták a rómaiak vízvezetékrendszerét is, amelylyel Sabariát (Szombathely) látták el ivóvízzel. A honfoglalás után a terület gyepűvidéknek számított, és védelmi funkciót látott el.

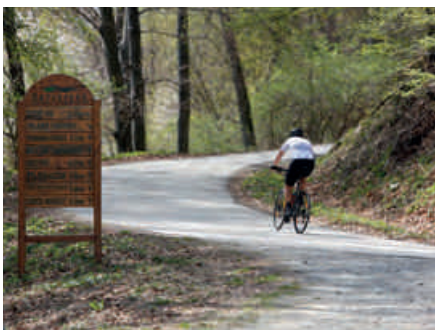

VELEM: SZENT VID

A Kőszegi-hegység egyik legnépszerűbb kirándulóhelye az 589 méteres Szent Vid-hegy tetején álló kápolna és környéke, amely Közép-Európa egyik legismertebb bronzkori régészeti lelőhelye. A Velem község felett őrszemként magasodó kápolnát gyalog és autóval is könnyen meg lehet közelíteni.

A hely népszerűségét a páratlan kilátás és a gyönyörű erdei környezet fokozza.

A bronzkorban a Szent Vid-kápolna környékén kiterjedt és nagy jelentőségű városias település feküdt, melynek házait a hegygerinc körüli mesterséges teraszokra építették.

Később kelták szállták meg, majd a Római Birodalom idejében egy őrtorony állhatott itt, amely a hegyek lábánál futó Borostyánkő utat és a Savaria vízellátását

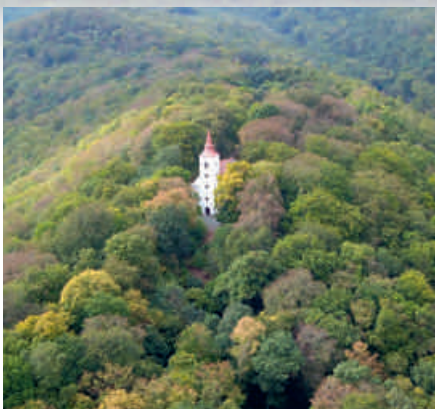

biztosító vízvezeték-rendszert ellenőrizte. Az avar korban a környéken több település is létezett, temetkezési helyeik régészeti feltárása az elmúlt évtizedekben történt meg.

Már a Karoling-korban erődített hely volt, melynek sáncait az államalapítás idején is megújították. A vár egészen a XIII. század végéig állt, majd ezt követően a határmenti osztrák–magyar háborúskodás során elpusztult.

A Szent Vid vértanú tiszteletére emelt kápolnát már a honfoglalás előtt is használták. 1713-ban Hilerian szerzetes a remetelakot és a kápolnát a még fennálló sarokbástya oldalán felújíttatta. A ma álló barokk épület végleges alakját 1859-ben nyerte el.

BÜKFÜRDŐ

A húszas években megkezdett és 1950-től tervszerűen folytatott szénhidrogén-kutatások Bük és Bő települések között 1957 őszén 1282 m mélységben nagy mennyiségű, gyógyászati célra felhasználható ásványvizet tártak fel. A kutatófúrásból a magasba törő 58 °C-os közel 14000 mg/l ásványi anyagot tartalmazó kincs új fejezetet nyitott Bük és környékének életében.

Az igazi sikertörténet 1962. augusztus 19-én kezdődött, amikor átadták a fürdő első, részben fedett medencéjét. A hévizes fürdő medencéjének átadásával egy időben megindultak a víz gyógyhatásának tudományos igazolására és bizonyítására vonatkozó orvosi elemzések. A szakbizottság megállapította, hogy a büki víz hatásos fürdőkúra formájában mozgásszervi betegségek esetében; ivókúraként emésztőszervi; inhalációs formában pedig légúti betegségek kezelésére alkalmas termálvíz. A különleges, alkáliákat és fluoridot is tartalmazó, kálcium-magnézium-hidrogénkarbonátos vizet gyógyvízzé minősítették 1965-ben. Ezt követte az intenzív fürdőfejlesztés, idényjellegének megszüntetése. 1973-ban a már fedett medencével is rendelkező létesítmény „gyógyfürdővé", 1979-ben – annak 67,5 ha-os gyorsan fejlődő környezetével kiegészülve – kiemelt országos gyógyhellyé minősítése következett. A folyamatosan bővülő fürdő, a 80-as évekre a Nyugat-Dunántúl nemzetközi jelentőségű termálbázisává fejlődött, ahol 13 hektárnyi területen 19 db gyógy-, termál-, úszó- és gyermekmedencék szolgálták a felüdülést és gyógyulást.

A fürdő fejlődésében teljesen új fejezetet nyitott a rendszerváltozás és a privatizáció. A tulajdonos megyei és helyi önkormányzatok 1993-tól zártkörű részvénytársaságot alapítottak, a mennyiségi helyett elsődlegesen a minőségi értékek növelését célzó stratégiával, amely a jövő fejlesztésének fő irányait határozta meg.

Ez az „előremenekülési" stratégia Bükfürdőt a Dunántúl és egyben Magyarország vezető, egyik legkeresettebb termál- és gyógyfürdőjévé tette.

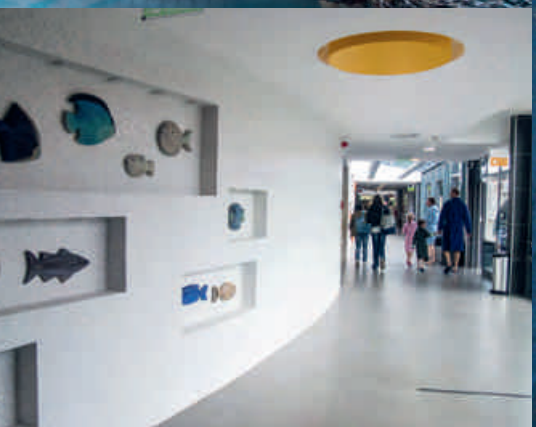

A több mint fél évszázados, folyamatosan fejlesztett fürdő gyorsan és sikeresen alkalmazkodik a változó világ igényeihez és körülményeihez. Napjainkban a gyógyfürdő 32 medencével, több mint 5200 m² vízfelülettel várja a gyógyulni, pihenni, feltöltődni, fürdőzni vágyókat.

A fürdők története valahogy az élet története, hiszen ezernyi szállal kötődnek az élethez, de valahol a kultúra története is. Nincs ez másképp a Bükfürdő esetében sem, hiszen töretlen fejlődése, változása az egyes időszakok szokásbeli hordozója, alakítója, eszköze a természethez illesztésnek. Ma a gyógyfürdőnek kiemelkedő egészségturisztikai szerepköre van a régió, de az ország turizmusában is.

SÁG HEGY A KRÁTERÉVEL ÉS A TRIANONI EMLÉKKERESZTTEL

A Ság hegy és környéke Kemenesalja és a Nyugat-Dunántúl egyik legszebb vidéke. A tanúhegy kialakulása, története, növény- és állatvilága, kultúrtörténeti emlékei méltán keltik fel az érdeklődését az ide látogatóknak. Csodálatos kráterét nem csak a kirándulók keresik fel, az évente megrendezett Kráterhangversenynek köszönhetően komoly- és könnyűzenei koncerteknek, zenés színházi előadásoknak egyedülálló környezetet nyújt. Mivel több kemenesaljai település – köztük legnagyobbként Celldömölk – közigazgatási területén fekszik, a hegy gyomra az Őrségi Nemzeti Park kezelésében van. A közreműködő szervezetnek köszönhetően a térség turisztikai központja.

A Ság hegy a Balaton-felvidéki tanúhegyek legnyugatibb tagja. Keletkezéséről a korabeli néphit azt tartotta, hogy maga Lucifer építtette a hegyet hét nap alatt alsósági ördögeivel, hogy a magasból gyönyörködhessen a táj szépségében. A tudományos magyarázat természetesen más. Valójában több millió évvel ezelőtt egy hatalmas tenger, a Pannon-tenger borította a vidéket. A tenger mélyén intenzív vulkáni tevékenység zajlott. Ennek a vulkáni tevékenységnek köszönhető tanúhegyeink, így a Ság hegy kialakulása is, mely 5 millió évvel ezelőtt még működő vulkán volt. A felszínre törő izzó láva megszilárdult és páncélként védte a hegyet a természeti erők romboló hatásától.

Az eredetileg 291 méter magas hegy ma csak 279 méter magas. Mai magassága és alakja az 1910 körül indult bányászat következménye. Igaz, a hegy bazaltját már a rómaiak is használták Savaria útjainak építéséhez, de a bazalt jelentősebb kitermelése a XX. század elején kezdődött és 1957-ig tartott. A közel ötven év alatt mintegy 17 millió tonna követ termeltek itt ki.

S bár jelentősen megváltoztatták ezzel a hegy formáját és magasságát, ugyanakkor a bányászatnak köszönhető az a ritka élmény a látogatók és kutatók számára egyaránt, hogy feltárul előttünk a hegy gyomra, betekinthetünk az egykor működő vulkán kráterébe. A hegy keletkezésének és fejlődésének megismerésében a hegyen található Vulkán-tanösvény táblái, valamint a 2013-ban létesített látogatóközpont, a Kemenes Vulkánpark segítik az érdeklődőket.

A Ság hegy azonban nem csak geológiai szempontból egyedülálló. Különleges növény- és állatvilágát tanösvény segítségével mutatják be.

A Somlói borvidékhez tartozó tanúhegy oldalában kiváló minőségű bor terem, ami szintén vonzóvá teheti ezt a vidéket.

A Ság hegy tetején magasodik az 1934-ben emelt Trianoni Emlékkereszt, mely nagyrészt közadakozásból és az akkori bányatulajdonos támogatásából épült. Az ország legnagyobb, 19 méter magas trianoni emlékműve az 1920-as, a Magyarországot megcsonkító békeszerződésre emlékeztet, a folyamatos zarándoklatok mellett évente kétszer emlékező ünnepségek helyszíne. .

FARKAS-ERDŐ

A Farkas-erdő Vas vármegye legnagyobb összefüggő erdőtömbje, valamint első védett helyi természeti értéke. Az Országos Kéktúra útvonalán elhelyezkedő parkerdő a Vasi-Hegyháton 14 település határában terül el, közel 7200 ha-on.

Elnevezésének eredetére több elmélet is kialakult, az egyik legismertebb szerint az erdő 1252-ben a Farkas-család tulajdonában állt. Az évek során a birtok többször cserélt gazdát, végül 1875-től a II. világháború végéig a sárvári bajor királyi hercegi család fennhatósága alá került.

Wittelsbach Lajos bajor herceg kezelésbe vette a lepusztult területet, szakszerű gazdálkodást vezetett be és bajor erdészeket szerződtetett. A legismertebb Scherg Lőrinc volt, aki 1884-ben érkezett Magyarországra és 1909-től közel 30 évig volt a Farkas-erdő főerdésze. Kívánsága szerint feleségével együtt itt temették el és síremléke a saját telepítésű tölgyfái alatt áll.

A parkerdő számos látnivalóval és tanösvénnyekkel várja a túrázókat. A Rózsáskerti kirándulóhelyen, a Hidegkúti pihenőhelyen, a Káldi bejáratnál, valamint a Csipkereki autóspihenőnél védőház, tűzrakó helyek és erdei bútorok szolgálják a kirándulók kényelmét.

A Farkas-erdő egyik érdekessége az őserdő, melyben a faállomány alakulását kizárólag természetes folyamatok határozzák meg már több mint 120 éve.

Nevezetességei közé tartoznak még a banyafák, azok a kb. 300 éves vén tölgyfák, melyek 1995-ben dőltek ki. A hiedelem szerint szombatonként a fák tövében találkoztak a seprűnyélen odaérkező boszorkányok.

A helybeliek által Terézia-kútnak nevezett Mária Terézia-forrás Vas vármegye első természetvédelmi területe, 1942-ben nyilvánították védetté. Nevét a Mária Terézia-forrás egykori tulajdonosáról, Mária Terézia Henrietta Dorottya főhercegnőről kapta.

Scherg Lőrinc létrehozott egy bükköst is az egykori tulajdonos, III. Lajos bajor király emlékére. Sajnos azonban a korábbi állományból megmaradt, utolsó kettő Lajos-bükk 2005-ben, egy szélviharban derékba tört, s napjainkra már csak csonkjaik emlékeztetnek a hajdani bajor királyi erdőre. Az itt található, 1911-ben felállított „Királyi kőpad" az e helyütt megpihenő bajor királyi hercegi családra emlékeztet.

A káldiak által „Pilóta-domb" néven ismert területen áll egy kereszt, melyet vitéz nemes Molnár László repülős hadnagy emlékére állítottak. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem tulajdonosa haláláig a II. világháborúban a legtöbb magyar légi győzelmet aratta. 1944. augusztus 7-én ezen a helyen halt légi harcban hősi halált.

A Farkas-erdő Káld községtől keletre fekvő részét Avasnak hívják. Az itt megcsodálható „Avasi öreg tölgy" megközelítően 250 éves korában, 1995-ben dőlt ki.

2015. április 22-én átadták a közel 20 m magas Scherg Lőrinc-kilátót, mely a vasi haranglábak mintájára épült. Fentről látni lehet a Farkas-erdő keleti részét, a Kemensalját, a Kemeneshátat, valamint a vulkáni eredetű tanúhegyeket a termőterületekkel és a közeli falvak házaival tarkítva.

JELI ARBORÉTUM

A Jeli Arborétumot gróf Ambrózy-Migazzi István alapította 1922-ben. A gróf úttörő munkát végzett az örökzöld növények kontinentális klímában történő honosításával.

A szintén általa alapított, Nyitra közelében található Malonyai Arborétumban bebizonyította, hogy alkalmas a hazai klíma az örökzöld növények nevelésére. Trianon után elcsatolták az anyaországtól a Malonyai kertet, így a gróf új területet keresett honosítási munkáinak folytatására. A Vasi-Hegyháton fekvő Jelihálás megtalálta a megfelelő feltételeket. A természetesen előforduló nyírfák (Betula pendula) és borókák (Juniperus communis) közé örökzöld növényeket és cserjeféléket ültetett. A Jelihálás talaja 5-6 pH értékű, ez kedvez a nagy mennyiségben ide ültetett rododendron (Rhododendron spp.) fajoknak, melyek Jeli jelképévé váltak. A gróf által ültetett tövekből napjainkban is láthatunk számos példányt. A jelenlegi bejárat környékén elhelyezkedő Felső park a gróf hagyatéka, ugyanúgy, mint a Hétforrás környékén található nagy kiterjedésű hagymás növények gyűjteménye is. A forrásokkal szegélyezett területen még ma is élő idős bükkfa a gróf egyik kedvelt fája volt.

A II. világháború rajta hagyta nyomát a gyűjteményen: harckocsi- és lövészárkok, valamint egy ismeretlen katona sírja emlékeztetnek a háborús eseményekre.

A II. világháború után állami tulajdonba és a Szombathelyi Erdészeti Zrt. jog-

elődjének kezelésébe került a gyűjtemény. A kertben fakadó Kaponyás-patak völgyében közel 40 ha-on létrehozták a világ 10 különböző részéből származó erdőtársulásokat, melyeket tájövezetnek neveztek el. Az egzóták ültetésével lehetőség nyílt a Hegyháton gazdasági célokra is használható fafajok megfigyelésére. A gazdasági célokon túl tájesztétikai szempontok is figyelembe lettek véve.

A származási helyek: Balkán, Spanyolország, Kis-Ázsia, Kaukázus, Himalája, Japán, Kína, Mississippi, Appalache-hegység, Sziklás-hegység.

A Jeli Arborétum rododendronjait minden évben közel 40.000 ember keresi fel az ország minden részéből, de külföldről is. A rhododendron gyűjteményben jelenleg mintegy 300 fajta és változat található, mely különlegessége, hogy míg a nyugat-európai országokban található rhododendron gyűjtemények túlnyomó többsége kertészeti fajtákból áll, addig a Jeli Arborétumban magonc eredetű állomány él, így genetikai sokszínűségük is jelentős.

2015-ben átadásra került a Gróf Ambrózy-Migazzi István kilátó, egy közel 20 m magas, az őrségi népi stílusjegyeket magán hordozó építmény, melyről a japán és a sziklás-hegységi erdőfoltjai láthatók.

RÁBA FOLYÓ

A Rába folyó alkotja Vas vármegye földrajzi tengelyét. Az Alpokban eredő folyó 95 km megtétele után Alsószölnöknél lép be hazánk területére. Innen keleti-északkeleti irányban folyik tovább, Vas vármegyét Pápocnál hagyja el, majd Győrnél ömlik a Dunába. A Rába a Duna legjelentősebb hazai mellékfolyója.

A földtörténeti pliocén korszak legvégén Körmend-Nick vonalon egy árkos süllyedék jött létre, a folyó a pleisztocén korban itt alakította ki völgyét, lerakva a magával hozott kavicsot. Nicktől északra több ágra szakadt, és hordalékkúpot épített a holocén korban is, csupán a folyószabályozást követően kényszerült állandó mederbe. A folyó a sárvári hídig – néhány kanyarulat-átvágástól eltekintve – tehát ma is természetes mederben folyik.

A Rába hazánk egyik legkevésbé háborított folyóvize, számos fajnak nyújt otthont. Élővilágának kialakulásában döntő szerepe volt a területen érvényesülő domborzati és éghajlati hatásoknak. Ez az élővilág egyszerre alpokaljai, szubmediterrán és kontinentális hatásokat tükröz.

A folyót bokorfüzesek, fűz-, feketenyár-, keményfa-ligeterdők kísérik, melyekben gazdag a lágyszárú-vegetáció is. A holtágak és a folyó mentén találkozhatunk nádasokkal és magassásokkal, továbbá viszonylag nagy területen láp- és mocsárrétekkel is. A vízi növényvilágot mintegy 400 algafaj és különböző hínártársulások képviselik.

A folyó vizében, a part és erdők talajában, illetve a felszín felett gazdag a Rábamente állatvilága is. Szivacsok, férgek, kagylók, csigák, rákok mellett gazdag rovarvilág is található itt. A folyóban sokrétű a halállomány, melyből kiemelkedő természetvédelmi értéket képvisel a magyar bucó rábai populációja.

Nem hajózható a folyó, de a római korban még fontos szállítási útvonal volt. A XX. század elejétől megindult a vízi turizmus, melynek első vasi bázisa Körmendnél volt. Fürdőzés, horgászat céljaira ma már kevésbé használják, mint régen.

Vas vármegyében a Rábán 5 vízerőmű található: Alsószölnökön, Csörötneken, Körmenden, Ikerváron és Kenyerinél.

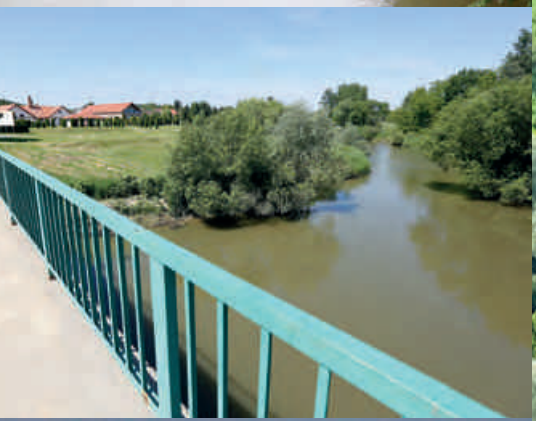

SZŐCEI TŐZEGMOHÁS LÁPRÉT

Az Őrségi Nemzeti Park egyik legjelentősebb és leghíresebb fokozottan védett része az Őrség keleti peremterületén fekvő szőcei tőzegmohás láprét és patakvölgy, mely értékes növénytani ritkaságokat őriz.

E láprétek különlegessége abban rejlik, hogy a talajviszonyok, a speciális hidrológiai és mikroklimatikus körülmények olyan feltételeket biztosítanak, melyek kedveznek a tápanyagszegény környezetet és a hűvös éghajlatot kedvelő jégkorszaki reliktum növényfajok megtelepedésének. Mindemellett a láprétek fennmaradásához az itt élő lakosság is hozzájárult az évszázadokon keresztül folytatott hagyományos gazdálkodással.

A tudomány számára Pócs Tamás és munkatársai fedezték fel a területet. Kutatási eredményeiket az 1958-ban megjelentetett Vegetationstudien im Őrség című német nyelvű könyvben foglalták össze, így Szőce bekerült hazánk botanikailag kiemelkedő jelentőségű területei közé.

Ekkor azonosították a területen az azóta sajnos eltűnt tőzegkákát, mely Magyarországon csak Szőcén volt megtalálható. A láprét értékeinek megismertetése érdekében az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság 2014-ben egy tanösvényt és egy ökoturisztikai bemutatóközpontot hozott létre, mely a Lápok Háza nevet viseli.

A láprét mai értékét a számos védett növényritkaság adja. Ezek közül jelentős a láprét nevében is szereplő tőzegmohafajok jelenléte. A védett jégkorszaki reliktum fajok közt említhetjük a tőzegmohák környezetében élő rovaremésztő kereklevelű harmatfüvet. Levelei vöröses mirigyszőrökkel borítottak, melyek cukros, ragadós nedvet bocsátanak ki, ezzel csalogatva a táplálékul szolgáló apróbb rovarokat. Szintén reliktum faj a rózsafélék családjába tartozó tőzegeper, melynek 1962-ben még csak a szőcei lápokon ismerték hazai előfordulását.

1995-ben fedezte fel Lájer Konrád a Szélesvízi-réten hazánk egyik legritkább növényét, a Vörös Könyv által közvetlenül veszélyeztetett kategóriába sorolt északi sást. A láprét jellemző állományalkotója a kékperje és a szőrfű. Nem védett ugyan, de a hangyaboglárka lepkefajok tápnövényeként fontos és nagy tömegben előforduló faj az őszi vérfű.

A botanikai értékek mellett említésre méltók a zoológiai értékek is. A Szőce-patakban szép számban megtalálható a védett folyami rák, melynek különlegessége, hogy csak a tiszta, friss vizű patakokban él, ezért számít ma már ritkának. A patak melletti réteken változatos szitakötő- és lepkefajok figyelhetők meg.

KÁMONI ARBORÉTUM

A Kámoni Arborétum alapítójának dr. Saághy Istvánt tekintjük, mert ő kezdte el az egzotikus fák és cserjék tudatos gyűjtését, megfigyelését és szaporítását. Saághy István az 1890-es évek elejétől több mint 50 évig alakította szenvedéllyel és nagy tudással arborétumát. Beutazta Európát is, jelentősebb arborétumait és faiskoláit, útjairól gyakran tért vissza növényekkel.

A növényeket maga szerezte be, nevelte, vetette, oltotta, dugványozta üvegházában

és csemetekertjében. Nemesítési tevékenységének csúcsteljesítménye az 1929-ben Gayer Gyula által az iránta érzett tiszteletből Saághy luc (Picea Saághy) névvel leírt új fenyőhibrid fajta, mely két külön földrészről származó fenyő keresztezésének eredménye.

Ez a világon elsőként Saághy Istvánnak sikerült még 1917-ben.

1920-ban a Kámoni Arborétum 7 hektáros területén 244 fenyő és 310 lombost fajt írt le Gayer. Az 1920-as évektől kezdve a Kámoni Arborétum az erdészeti, kertészeti, dendrológiai és botanikai tudományok művelőinek zarándokhelyévé vált. Saághy István a legértékesebb növényekről, tapasztalatairól számos szakcikket írt, részt vett Szombathely fásításában is.

A II. világháborút követő államosítások következtében a gyűjteményes kert állami

tulajdonba került. 1946 őszén költözött a Saághy-kastélyba a Szombathelyi Erdőgondnokság, s ezzel az arborétum is ennek felügyelete alá került.

Az Országos Természetvédelmi Tanács 1950-ben a Kámoni Arborétumot természetvédelmi területté nyilvánította.

Az arborétum fejlődését és második „aranykorát” 1953-tól számíthatjuk. Ekkor vette át kezelését az Erdészeti Tudományos Intézet (röviden: ERTI), mely azóta is kezelője. Kámon lett az ERTI Fenyő- és Nyárnemesítő Kutatóállomása, mely lehetővé tette az arborétum nagy léptékű területi bővülését és a kutatásra szánt jelentős központi költségvetési források révén megteremtette a fejlődés és a fenntartás anyagi biztonságát. 1952–57 között a gyűjtemény területileg majd háromszorosára, kb. 20 ha méretűre gyarapodott, majd az 1980-as évek elején érte el mai 27 hektáros méretét.

A területi gyarapodást elsősorban a fenyőmag-termesztési kísérletek tették szükségessé, melyek már az 1950-es években nemzetgazdasági jelentőséggel bírtak. A Kámoni Arborétum ma Pannónia legszebb gyűjteményes kertje különleges gyűjteményi egységekkel, mint pl. a 300 fajtából és 3000 darabból álló rhododendron gyűjtemény, a több mint 100 fajtát számláló magnólia vagy a hasonlóan gazdag japánjuhar gyűjtemény. Egyedülállóak hazánkban a törpe örökzöldek és a hazai nemesítők fajtáinak gyűjteményei és az ún. dendrokolor sziklakert.

SZELESTEI ARBORÉTUM

Szeleste egyik fő nevezetessége a mintegy 13 hektáros arborétum, ahol a közel 3000 féle fa és cserje között szép számmal találhatunk impozáns méretű fákat a XIX. század végéről is. Az arborétum a község központjában helyezkedik el, köré települtek a közintézmények és lakóterületek, utcák, illetve sport- és rekreációs övezet. Az arborétum centrumában kastélyépület található, amely ma szállodaként üzemel.

A Szelestei Arborétum kialakítását 1872-ben kezdte el gróf Festetich Andor, aki a kastély 4 hektár területű parkját bővítette, és tovább fejlesztette a Bécsi Világkiállításon vásárolt növényritkaságok telepítésével is. 1910-ben a kastély új tulajdonosa a kertészet és növénykultúra iránt elkötelezett báró, Baich Mihály fejezte be elődje munkáját. Az ő elképzelései nyomán alakult ki a ma is látható dús növényvilág, amelyet további hat hektárral növelt.

A világháború pusztításait követően az arborétum 2013-ban újult meg.

A ligetes és szabad területek, valamint sűrűbb erdei részleteket egyaránt tartalmazó, angol tájkertépítési hagyományokat követő arborétumban több fajból álló fenyves csoportok, tiszafa-sorral szegélyezett utak, szelídgesztenye liget, borostyánnal átszőtt szépséges erdőrészletek is megtalálhatók. A területen, az évelőkertben több ritka, védett és szép lágyszárú él, például a kockásliliom, királyné gyertyája. A park sok más kincse közül kiemelkedik az ezüsthárs, amit a szelestei kastélyparkban talált igen szabályos, tojásdad, tömött koronájú példányáról szaporítottak le, és világszerte „Szeleste” néven (latinul: Tilia tomentosa ’Szeleste’) forgalmazzák.

MÁRK ROSARIUM

Márk Gergely, az egyetlen hazai, magyar rózsanemesítő, okleveles, gyémántdiplomás kertészmérnök, a Budatétényi Rózsakert megalapítója és tudományos munkatársa, aki nyugdíjazását követően Törökbálinton, a saját kertjében folytatta tovább igen eredményes nemesítői munkáját.

Ezzel párhuzamosan pedig egy rózsakert alakult ki, ahová aztán beültetésre került 700 Márk-rózsafajta. Márk Gergely számos rózsáját nevezte el Vas vármegyei településekről, a vármegyéhez köthető, általa tisztelt és elismert személyeknek állítva így emléket.

Összesen közel 800 rózsafajta megszületése kötődik a nevéhez. A nemesítő halála után a törökbálinti „Magyar Rózsák Kertje" hanyatlásnak indult, nem vette át senki a feladatokat, a gyűjtemény megőrzését.

Kigyóssy-Schmidt Éva Berlinben élő rózsabarát nagyvonalú anyagi támogatása tette lehetővé, hogy a kertben akkor megtalálható rózsafajták megmaradtak mindaddig, míg sikerült Acsádon, 2014-től kezdődően, ezeket leszaporítani az eredeti Márk-rózsakertből hozott szemzőágakról.

A Márk-rózsák gyűjteménye egy szépen kialakított, egyedi, autentikus épített környezetben található, és kitartó munka eredményeképpen kiegészült más magyar-, Kárpát medencei vonatkozású fajtákkal, így már 1000 rózsafajtát gondoznak a kertben. Ilyen összmagyar rózsagyűjtemény sehol nem található, joggal nevezhető „nemzeti rozariumnak".

AGRÁR- ÉS ÉLELMISZERGAZDASÁG

ŐRSÉGI TÖKMAGOLAJ

Az őrségi gasztronómia meghatározó eleme a hagyományos eljárással készült tökmagolaj. Az így készült tökmagolaj egyre népszerűbb a fogyasztó közönség és a turisták számára is. Híre igazi márkaképző tényezővé vált az elmúlt évtizedekben.

A történelmi Őrség falvaiban közel száz éves hagyományra tekint vissza az olajtök termesztése, és annak magjából a tökmagolaj sajtolása.

A hagyományos őrségi tökmagolaj elkészítésének módja napjainkig megőrződött. Az olajtök helyben történő termesztése a helyi éghajlati és talajadottságok által meghatározva mindig szorgos munkát követelt. A majdnem minden konyhakert végében ültetett olajtök a családi gazdaságok szerves részét képezte. A tökszüretre szeptember végén, október elején került sor. A magot a szántóföldön kiszedték, majd gondosan szárogatták. A hosszú téli estéken került sor a köpesztésre, mely egyben társas alkalmakat is jelentett az asszonyok, leányok számára.

A héjától megfosztott száraz magot a majd minden faluban lévő „tökmagolaj ütőkbe" vitték. Ott került sor a hagyományos őrségi tökmagolaj előállítására. Az első lépés a magok többszöri átdarálása volt. Ezt követte a darálék, némi vízzel és sóval való értő dagasztása, melyet fateknőkben végeztek el. A dagasztás után került sor a darálék pirítására. E munkafolyamat következményeként, egy kellemes, pörköltes íz keletkezett.

A pirított tökmagot még melegen helyezték a présbe. Az Őrség falvaiban tölgyfából készült faprést használtak, manapság a préselés és a dagasztás történhet géppel is a hagyományos pirítási eljárás megőrzése mellett.

Majd következett a sajtolás, miközben az Őrség aranya kicsorgott az edénybe, s a melléktermeket, az összepréselt tökmag pogácsáját kiütötték a présből.

A pogácsát régen állati takarmányként hasznosították, a tökmagolaj élettani hatása mára pedig megkérdőjelezhetetlenné vált. Általában 1 liter tökmagolajhoz a hagyományos eljárással 2,7-3 kg tökmag szükségeltetik.

Az eredeti hagyományos őrségi tökmagolajhoz nem kerül semmilyen más zsír vagy olajszármazék, az csakis a préselt tökmagolajból nyert 100%-os magolaj. Az őrségi tökmagolaj-készítés hagyománya a mai napig több őrségi településen is nyomon követhető.

2004-ben indult útjára az évente megrendezésre kerülő Őrségi Tökfesztivál, melynek középpontjában az olajtök áll.

TORONYI KENYÉR

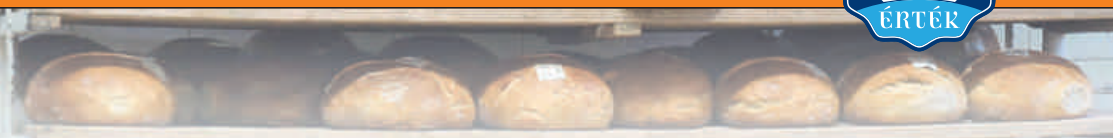

Vármegyeszerte ismert a hagyományos házi kenyér ízét és fogyasztásának élményét felidéző toronyi kenyér. Nem morzsolódik, több napig eltartható minőségi romlás nélkül. Számtalan pékség próbált hasonlót készíteni különféle neveken, de az eredeti toronyi kenyér ízét, minőségét sehol sem sikerült elérniük

A toronyi kenyér számos titka közül az első, hogy nem használnak hozzá mást, csak a kenyér hagyományos alapanyagait: a nem publikus arányban kevert kétféle lisztet (búzából és rozsból), élesztőt, illetve az abból érlelt kovászt, sót és vizet.

Az első lépés, ahol másképpen járnak el, mint egyébként manapság szokás, a kovászolás. Egyéni kovászt készítenek, és minden gyorsító vegyszer nélkül kivárják, hogy az élesztőgombák kifejtsék természetes hatásukat.

A hosszabb kelesztési idő természetesen megnehezíti a kenyér készítését, de ez is az ára a minőségnek.

Az, hogy a kenyeret ilyen türelmesen és alaposan kelesztik, sajnos erősen befolyásolja az elkészíthető mennyiséget, de az elkészült kenyér minősége megéri ezt az áldozatot.

A másik nagyon fontos titok a hagyományosnak mondható speciálisan falazott, kétkamrás kemence, és az, hogy itt nem szalagok viszik előre programozva a kenyeret, hanem kézzel kell elvégezni a két szakaszra bontható sütést.

Először a kemence felső részében, igen magas hőmérsékleten „dagad meg” a kenyér és alakul ki az ismert és utánozhatatlan vastag kérge. Különös szakértelmet igényel ez a pékektől, hiszen a bevetett lágy kenyereket megfelelő távolságra kell egymástól elhelyezni a 280 fokos forróságban, különben egymáshoz ragadhatnak, elveszthetik elvárt formájukat.

Ezt követően kerül a „normál hőmérsékletű” második sütési szakaszba, ahol általában még háromnegyed órát tölt a kenyér, hogy készre süljön. Itt már sűrűbben is lehet elhelyezni a kenyereket, mert elérték a végső méretüket és kialakult különösen finom, vastag kérgük.

A toronyi kenyér egyik titka a türelem, hiszen a kovászolástól és a kelesztéstől 9 óra telik el, amíg a kész kenyér elkészül, másik a sok kézi munka és a különleges kemence.

ÉPÍTETT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

A SZERES TELEPÜLÉSSZERKEZET ÉS AZ ŐRSÉGI NÉPI MŰEMLÉKEGYÜTTES

Az Őrség lakossága a honfoglalás óta folyamatosan egyhelyben élve, a természettel harmóniában alakítja, formálja mai napig ezt az egyedi tájképet. A földrajzi determinációkhoz alkalmazkodó művelési módok nyomán kialakult mozaikos tájszerkezet és egyedi szeres településszerkezet megőrzéséről napjainkban az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság gondoskodik.

Az Őrségi szeres településszerkezet, és a Pityerszer műemlék együttest 2015. június 25-én a Hungarikum Bizottság veszprémi kihelyezett ülésén Kiemelt Nemzeti Értékké nyilvánította. Magyarországon az Őrség az egyetlen olyan tájegység, melynek lakossága a honfoglalás óta folyamatosan egyhelyben él. A nyugati határ védelmére őrállókat telepítettek ide, akik a dombok tetején, erdőirtásokon alakítottak ki a telephelyeiket. Ezek bővülésével jöttek létre az úgynevezett szerek, melyek együttese alkotta, alkotja ma is az adott települést. A szerek tipikus egymástól távol eső házcsoportok, melyeket mezők, rétek, patakokkal átszelt völgyek választanak el egymástól.

Kialakításukban a domborzati viszonyokhoz alkalmazkodtak. Portáik méreteiket tekintve jelentősek, telkeik kerítetlenek, illetve csupán a természetes terepvonulatok, sövények jelzik a mezsgyét, ezzel is segítve a táji környezetbe való zavartalan és harmonikus illeszkedést. A honfoglalás kori szeres településforma, egy archaikus településszerkezet, mely hazánkban egyedülálló módon, évszázadokon át változatlanul fennmaradt. Ezt a hagyományos faluképet őrzi napjainkig az őrségi táj több települése. A II. világháború után a falvak központjában

lévő szerek kezdtek jobban beépülni, de a szórvány jelleg továbbra sem szűnt meg.

A falak egy részét agyaggal kevert szalmával tapasztották, majd lemeszelték. Az ollólábas tetőszerkezeteket rozsszalmából készült zsúpfedél borítja. Az Őrség csodáira egyre többen kíváncsiak az országból és a határokon kívül is. A varázslatos világ megőrzése közös felelősségünk! A településszerkezet fennmaradásához a hagyományos tájhasználat is jelentősen hozzájárult. E több századnyi hagyományt őrző épített környezetet mutatja be az Őrségi Népi Műemlék együttes, Szalafő Pityerszerén. Három porta 19. század eleji épületei, egymáshoz való viszonyai tekinthetőek meg itt. A népi faépítészet remekei ezek, az úgynevezett fekvő-boronafalú lakó- és gazdasági épületek, melyek építése során a földre fektetett, tölgyfából készült alapra vízszintesen fenyőgerendákat helyeztek, ezek végeit csapolással illesztették egymásba. A falak egy részét agyaggal kevert szalmával tapasztották, majd lemeszelték. Az ollólábas tetőszerkezeteket rozsszalmából készült zsúpfedél borítja.

A CISZTEREK KOLOSTORA ÉS A NAGYBOLDOGASSZONY PLÉBÁNIATEMPLOM

Szentgotthárdon található Magyarország harmadik legnagyobb barokk temploma, amely a város egyik jelképének tekinthető.

III. Béla király 1183-ban ciszterci szerzeteseket telepített le a Kethelyi egyház területére, királyi birtokra a Rába és Lapincs folyók összefolyásánál. A ciszterciek 1184-ben fogtak hozzá új apátsági központjuk kiépítéséhez, monostorukat az 1131-ben szentté avatott Szent Gotthárd hildesheimi püspök oltalmába ajánlották, templomukat pedig – ciszterci hagyomány szerint – a Szűz Anya pártfogásába.

1556-ban Széchy Margit kegyúrnő a ciszterekét fegyvereseivel űzte el Szentgotthárdról. A templomot és a monostort 1605-ben, a Bocskay-féle lázadás hírére lelkiismeretlenül felrobbantották. Hetven éven át a szentgotthárdiaknak nem volt templomuk, a hívek Rábakethelyre jártak istentiszteletre.

Széchenyi György kalocsai érsek 1675-ben hozatta rendbe a romokban heverő templomot. Részben a régi kövek felhasználásával, 1676-1677 között megépült a város második temploma, melynek egyetlen hajójában három oltár állt: Szent Gotthárd, a Megfeszített Üdvözítő és a Fájdalmas Anya tiszteletére. Miután a harmadik templom építésére is sor került a XVIII. század közepén, ez – a második – elvesztette jelentőségét. Gabonatárolót alakítottak ki belőle. Ettől kezdve csak „magtár-templomnak" emlegették.

Sok viszontagság után Robert Leeb (1728-1755) heiligenkreuzi apát a szentgotthárdi apátságot a ciszterci rend számára visszaszerezte. Az apát az Európa-hírű, bécsi születésű építészt, Franz Anton Pilgramot bízta meg az új monostor és templom terveinek elkészítésével.

A város barokk temploma és a kolostor 1748-64 között készült. A templom egyhajós, két boltszakaszos, szentélye négyszögű. Zömök tornya 64 méter magas, ami Szentgotthárd sziluettjét messziről meghatározza.

A kupolák freskóin id. és ifj. Dorfmeister István a szentgotthárdi csatát ábrázolta. A templomot a csata századik évfordulóján, 1764-ben szentelte fel Szily János szombathelyi püspök. Teljes befejezésére 1791-ben került sor.

A legszebb arcát keletről mutató kolostorban műhelyek dolgoztak. Az asztalos Schrezenmayr Gáspár ciszterci barát 40 év alatt faragta ki a fekete intarziás tölgyfa padokat. A barokk épületegyüttest a festő Matthias Grusner laikus szerzetes és a szobrász Josef Schnitzler faszobrokkal díszítette. Az apát fogadószobáját a már erősen korosodó Dorfmeister István 10 db pannója díszítette. (Ezek a Magyar Nemzeti Galéria kincsei, Szentgotthárdon digitális másolataik láthatók.)

A magtár-templomot 1988-ban Városi Színházzá alakították át, a kolostorban jelenleg a Városi Önkormányzat és a Szentgotthárdi Járási Hivatal működik.

A CSEMPESZKOPÁCSI Ttemplom

Csempeszkopács község dísze, a Kopácsi falurészen, mesterséges dombon álló, esténként gyönyörűen kivilágított Szent Mihály-templom. A templom környezete is sajátosan kialakított, évente helyet ad a Szentháromság vasárnapján megrendezett „Középkori Vásárnapnak”.

Csempeszkopács község két falu, Csempeszháza és Kopács egyesüléséből jött létre, a település kopácsi falurészén már 1250-ben állt egy román kori templom, ebből jött létre a Szent Mihály plébánia templom, aminek első okleveles említése 1342-ből származik.

A templom egy kis mesterséges dombon áll. Téglából épült, falazatából római kori téglák és sírkőmaradványok kerültek elő. Az egyhajós, mesterséges dombon, szabadon álló templom funkciójában, építészeti tömeg- és részletképzésében egyaránt, kicsinyítetten a Jáki kegyúri templom hatását mutatja. Külső felületét a barokk korig nem vakolták be. A hajó északi falán Dorfmeister István Szentháromság című képe látható rokokó keretben, oromzatán Szent Mihály főangyal fából faragott szobra áll.

Az épület a román kori falusi építészet egyik kimagasló emléke.

A templomot körülölelő parkot, a nagyon szép látványt adó kivilágítással együtt 2001-ben létesítette az önkormányzat. A parkban kapott helyet Módi Péter Eleink című szobra, a templomtéren álló ősfákat az első világháborúban elhunytak emlékére ültették.

A templom Magyarország egyik legkisebb, működő temploma. Építészeti értékei mellett nem halványulnak el funkcionális értékei sem. A templomban rendszeresen tartanak katolikus miséket és evangélikus istentiszteletet is. Emellett a templom a vármegye egyik leglátogatottabb műemléke.

A templom körül hagyományosan gyakran tartottak plébániai vásárokat. Ezek hagyományait idézi fel a Szentháromság vasárnapján tartott „Középkori Vásárnap” ahol kézműves kirakodó vásár, középkori lovagi ruházatok, hagyományos falusi és „úri” ruhák bemutatója, és hagyományőrző műsorok zajlanak, korabeli, és mai étkek felszolgálása mellett.

ERDŐDY-CHORON-KASTÉLY – JÁNOSHÁZA

Vas, Veszprém és Zala vármegyék határán, a Marcal völgyében fekvő Jánosháza északi szélén, dombon álló reneszánsz gyöngyszem, a várkastély története az 1300-as évekig nyúlik vissza. Johannes Ormuzd de Varsány a helység alapítójának udvarházából nőtte ki magát. A történelem folyamán a kemenesaljai térség meghatározó épülete volt. Tulajdonosainak, az Erdődy-családnak a bőkezű segítségével a kastély és a település minden csapást túlélt; folytonos szorgalommal, munkával virágzó központot teremtett az egész vidék számára.

A nehezen megközelíthető vár uradalmának középpontjában 1510-ben építtetett kastélyt Erdődy Péter, Bakócz Tamás unokaöccse és örököse. Ezt a kastélyt már meglévő kőházból emeltette, fallal és árokkal vette körül. Az 1520-as évek tájékán reneszánsz stílusban átépítették. A vagyont, s vele együtt a várat is Péter nevű fia örökölte, melyet 1558-ban 15.000 arany forintért a nagyhatalmú Choron családnak adott el. 1570 táján a somlói uradalom akkori birtokosa, Devecseri János unokája, Nádasdy Tamás országbíró bővítette és erősítette meg a török veszély miatt akkor fontos várkastélyt. Leányágon öröklődve tovább Nádasdy Tamás nagy gondot fordított a rezidenciára – újjáépült a kapuboltozat és négy sarokbástyás új erődítményt emeltek. A toronyba óra és harang került. Az épületet ekkor kétsoros vizesárok vette körül, a vizet a falu közepén lévő tóból vezették ide. 1703-ra a vár pereskedések és családi viszályok miatt romos állapotba került, aztán a Rákóczi-szabadságharc idején felgyújtották. 1732-ben került vissza az Erdődyek birtokába, 1752-ben barokk stílusban újjáépítették. Egy 1843-as térkép 4 saroktornyos olaszbástyás fallal körülvett épületként ábrázolja a kastélyt, mely állapotában a XX. század elejéig állt. 1935-ben építették át utoljára az Erdődyek manzárdtetővel és toronyhagyma sisakjával.

Az utolsó tulajdonos a II. világháborúban vesztette életét, a bevonuló orosz csapatok a kastélyt feldúlták és kifosztották. A megmaradt tárgyakat a falu lakosai széthordták. Az államosítás után mezőgazdasági szakiskola volt 1954-ig, majd óvoda és étkezde, a manzárd részben múzeum működött. 1979-től az épületet fokozatosan kiürítették, régészeti feltárások és az épület „felújítása" kezdődött, ami félbeszakadt. A rendszerváltás után hosszú pereskedés útján került vissza a magyar állam tulajdonába, állapota azonban tovább romlott.

2013 áttörést hozott a kastély sorsában, amikor egy eredményes pályázatnak köszönhetően megkezdődhetett az épület felújítása.

HERCEGI BATTHYÁNY-STRATTMANN KASTÉLYEGYÜTTES

Körmend ékessége a hercegi Batthyány-Strattmann-kastély, az ország egyik legjelentősebb műemlékegyüttese. A kastély építészettörténeti fontossága mellett, az ország történetében nagy szerepet játszó Batthyány-család hercegi ágának központja volt évszázadokon át. A főúri família az épületben halmozta fel nemzetközi hírű gyűjteményeit.

A mai várkastély elődjét 1459-ben, a korabeli oklevelek „castellum" elnevezéssel illették. A négy saroktornyos, szabálytalan négyszög alaprajzú, egyemeletes várat, melyet vizesárok vett körül, Batthyány I. Ádám az 1600-as évek közepén építtette át. Ezután már mind a négy oldalon emeletes épületszárnyak álltak, a tornyok ezek fölé magasodtak.

Batthyány Lajos gróf, a későbbi nádor a XVIII. század első felében a védműből mozgalmas alaprajzú és tömegelrendezésű, európai barokk udvari pompát idéző kastélyegyüttest emeltetett. A kastély távolabbi környezetét is bevonták a hatáskeltés körébe: épületeit egyetlen észak-déli tengelyre fűzték föl, melyeknek két oldalán melléképületeket emeltek. A kastély a XIX. században klasszicista homlokzatot, erkélyt és manzárdtetőt kapott. 1915-ben dr. Batthyány László örökölte meg a hercegi címet és a hitbizományt. Az ő nevéhez fűződik a reprezentatív II. emelet átalakítása, és gazdag neobarokk stukkódíszítésének elkészítése.

1945-ben Batthyány-Strattmann II. László kénytelen volt a körmendi kastélyt elhagyni, melyet az orosz hadsereg foglalt el. 2014-ben elkezdődött a kastély felújítása és örökségvédelmi látogatóközpont kialakítása.

KÖRMENDI VÁRKERT

A körmendi várkastély és a hozzá kapcsolódó 40 hektáros parkja szerves egységet alkotnak. Kiemelkedő kerttörténeti és természeti értéke Vas vármegyének, hiszen a 150 hazai történeti kert között az első tíz közé sorolandó.

Értékét az is adja, hogy viszonylag sértetlenül egyben megmaradt, épített, alakított jellege ma is jól érzékelhető.

A park karakterét tekintve inkább lombos fákból áll. A faállományban három korosztály különíthető el: a hajdani ligeterdő maradványfái, 220-270 éves korral, a tájképi kert, korábban ültetett 120-170 éves fák, és az 1956 után ültetettek, amelyek 40-50 évesek. A Várkert különleges értéke, hogy 2-féle növénytársulás alakult ki egymás mellett, a Rába menti növénytársulások, a védettebb részeken pedig az ártéri keményfás ligeterdők. További érdekesség, hogy a zöld virágokat termő észak-amerikai származású tulipánfának feltehetően itt található az első hazai telepítése. Fái közül méret tekintetében leghíresebb a platánfája, amely hazánkban a legnagyobb, kerülete 780 cm.

A mai kastélypark nyomainak megjelenése a XVII. század első évtizedeire tehető, miután 1605-ben Batthyány II. Ferenc vette meg a birtokot, ekkortól nagyszabású, a kastélyépülethez kapcsolódó, geometrikus alaprajzú, látványos és ünnepélyességre törekvő, Versailles-t idéző park övezte.

A századfordulóra, a korabeli leírások alapján, a park elvesztette régi pompáját majd a második világháború, és az azt követő szocialista rendszer le is pusztította.

Az értékes kastélypark felújítása, újraélesztése 2011. évtől újra megkezdődött.

JÁKI SZENT GYÖRGY APÁTSÁGI TEMPLOM ÉS A SZENT JAKAB KÁPOLNA

Hazánk egyik legszebb román és koragót stílusú műemléke nem csak Vas Vármegye Értéktárának csodálatos ékköve, de megállja helyét a Kiemelkedő Nemzeti Értékek sorában is. A jáki templom alapítója a Ják nemzetségből származó Jáki Nagy Márton nemes, a környék gazdag földbirtokosa.

A Ják nemzetség alapítója az a Wasserburgi Wecellin nevű bajor lovag, aki Gizella királynő, Szent István feleségének kíséretében jött be Magyarországra. A templom és a bencés kolostor alapításának ideje: 1214. Az építés 1256-ig tartott, három szakaszban. Stílusa alapvetően ro-

mán, de már megjelennek a gótikus elemek is. Fellelhető a gyönyörű díszítésekben az észak-francia, normann hatás, valamint a burgundi, a bambergi dóm kőfaragóinak hatása is. Talán az alapító halála vagy a tatárjárás (1241-42) miatt az építkezés félbeszakadt. A befejezést a harmadik ún. provinciális iskola végezte. Munkájuk: az északi hajó lefedése (bordás keresztboltozat), a fő és déli hajók fakazettás lefedése és a Jakab-kápolna felépítése. A felszentelést Omodé győri püspök és Favus pannonhalmi főapát végezték 1256-ban. Az 1331-ből való oklevél 50 szerzetesről tesz említést.1455-ben a jáki kegyuraságot V. László a monyorókeréki Elderbach Berchtoldnak adta, majd később Bakócz Tamás örökölte. Őt követően már az Erdődy grófi család a kegyúr. A Zrínyi-családhoz csak rövid időre került (1557-1613). 1532-ben, a kőszegi ostromkor, a törökök a monostort és a templomot is megrongálták. Az apostolfejek közül számosat levertek, de másutt is okoztak károkat. 1562 után megszűnt a szerzetesi élet, a kolostornak ma már nyoma sincs. Az 1626-os restaurálás emlékét őrzi egy szívben látható név és évszám és Folnay Ferenc apát nevéhez fűződik egy nagyszabású XVII. századi újjáépítés.

Erdődy Gábor gróf, apát a tornyokat restauráltatta 1733-35 közt, de 1780-ban Szily János, Szombathely első püspöke,

egyházlátogatásának alkalmával a főhajó tetőzetét és a tornyokat igen elhanyagolt állapotban találta. 1846-ban a szombathelyi püspöki hatóság sürgeti, hogy a templomot művészettörténeti szempontok szerint kell helyreállítani. Ettől kezdve a templom felújítása nem csak egyházi, hanem nemzeti ügy lett. 1896-1904-ig tartott a templom történetében a második legjelentősebb helyreállítási munka Magyarország ezeréves fennállásának emlékére. A munkálatokat Schulek Frigyes és Gyalus László vezette, és sok eredeti kőfaragványt múzeumi megőrzés végett kivettek. Ez a restaurálás az egész templomot érintette. 1902-ben Angster József és fia új orgonát készítettek. 1982-ben a főhajó cserepezése, a két oldalhajó rézzel való lefedése történt meg. A régi rézlemez felhasználásával készült a régi nagyharang helyett a 11 mázsás új Mária-harang. A Jakab-kápolnát 1992-ben tárták fel. A falu temploma volt és megtalálták a még korábbi rotunda fundamentumát, valamint a korabeli temetőt, mely a XI. századtól kezdve működött. 1991-ben leltek rá a jáki gótikus szárnyas oltárra az elveszettnek vélt négy táblaképpel, mely így visszakerült egykori helyére a nagytemplom északi hajójának az oltárához.

A Jáki Szent György apátsági Templom és a Szent Jakab kápolna teljes körű régészeti feltárása, eredeti pompájában történő helyreállítása napjainkban fejeződik be.

KŐSZEG, MINT VÁRVÁROS ÉS KÖZÉPKORI VÉDMŰVEI

Kőszeg a történeti Vas vármegye egyetlen szabad királyi városa volt, középkori védőműveinek jelentős része ma is látható. Magyarországon a tervezett várváros egyetlen megtestesítője.

Kőszeg alapítását elsősorban politikai és földrajzi okok magyarázzák. Az ország egyik legnagyobb oligarchiájává váló Kőszegi-család hatalma és a nyugati határ mentén húzódó védelmi rendszer erősítése okán dönthetett a város alapításáról, kialakításánál figyelembe véve szövetségesük, II. Ottokár ugyanezen célokból alapított várvárosainak jellemzőit: a négyszög alaprajzú város, sarkában a szintén szabályos elrendezésű várral. Károly Róbert 1327-ben felszámolta a Kőszegiek kiskirályságát, majd királyi várossá nyilvánította Kőszeget. 1336-ban tíz év adómentesség fejében kikötötte a városfalak felépítését, körbekerítve a várat is. A királyi, később földesúri vár védelmébe történő bevonásával egységes rendszer alakult ki.

Az Öregtorony és az Alsókapu-torony között látható legjobban ma is a városfal magassága és szélessége. Az eredetileg 160-180 cm körüli kavicságyba vagy agyagba alapozott falakat körülvette sövény vagy fakerítés, esetleg gerenda vagy tömésfal is. A városfalhoz kívülről, utólag csatlakoztatott kerek Hóhár- vagy Hóhértorony elnevezését abból eredeztetik, hogy a város szolgálatában álló ítéletvégrehajtó itt kapott szállást.

A Badstube-nek is nevezett Fürdős-torony (később Halász Kapu) 1551-ben a két saroktorony tehermentesítésére készült, hogy a falakat ostromlókat közelebbről és hatékonyabban tarthassák tűz alatt. Miután védelmi szerepére már nem volt szükség, kaput vágtak rá, ami a harmadik bejáratát jelentette a városnak.

A Molczer–tornyot nevezték Csigás-, Czigány- sőt Börtön-toronynak is. Építését 1529 óta tervezhették, csak idő- és pénzhiány miatt nem kerülhetett rá sor. Az 1532-es ostrom után azonnal belefogtak elkészítésébe, a védelmi rendszer leginkább hiányzó része lehetett, melyet sürgősen pótolni kellett.

Az Alsókapu-toronyból a városba vezető, szekérrel is járható kereskedelmi és hadi útvonalat felügyelték. A vizesárok felett évszázadokon át csapóhíd nyúlt át, amit a XVIII. században kőhíddal váltottak ki. A forgalmat akadályozó szűk átjárója

miatt 1880-ban lebontották, de egyes falrészei fennmaradtak. Ugyan nem pontosan a helyére, de 1932-ben a török ostrom 400. évfordulója alkalmából felépítették a ma látható Hősök tornyát.

Az Öregbástya a városvédelmi rendszernek a váron kívüli tagja, elhelyezése és mérete már a tűzfegyverek megjelenéséhez való alkalmazkodást mutatja; az ágyúkat sokkal hatékonyabban lehetett működtetni a város melletti dombokra állítva. Később ún. kettős falat alakítottak ki, amelyet Zwingernek hívtak, erről kapta nevét a torony.

Az Öregtorony és a vár közötti hosszú falszakasz középtáján védműnek építették a Sarkos-tornyot. Téglalap alaprajza eltér a korszakban készített többi – kerek – toronytól. A városfal fölé emelkedett, de az 1870-es években, akkori tulajdonosa, dr. Weisbacher Antal természettudós visszabontásra ítélte.

Az ostrom során megsérült, fából készült Felső-kaputornyot 1549-ben építették újjá, majd 1836-ban lebontották, így alaprajzait a feltáró ásatás után az utca kövezetén jelenítették meg.

A Lombai-torony mai elnevezése a német Laubenwein kifejezés elferdítéséből alakult ki, amely arra utal, hogy a város jelentős borraktárát helyezték itt el, ugyanakkor első megnevezése Víztoronyként maradt fenn, a benne található vízemelő szerkezet miatt.

KŐSZEGI VÁR

A kőszegi vár a négysarkos castellum első magyarországi példája. Építése kezdetén gyökeresen eltért a korszak magyarországi váraitól, csak a XV. századtól mutat hasonlóságot a kor hazai váraival. Az akkor legkorszerűbb várváros típusát a II. Ottokárral hol ellenséges, hol szövetségesi viszonyban lévő, hatalmának megerősítésén fáradozó Kőszegi Henrik hozhatta magával, építészeti jegyei szoros hasonlóságot mutatnak a kor cseh, illetve osztrák várvárosaival.

A vár tornyai a falsíkban állnak és nem ugranak az elé, nincs körülépített udvara, palotaszárnyának kaputornya volt, nem volt kápolnája és kapcsolódott a városfalhoz. Az északi palota falai a legszebb állapotban fennmaradt XIII. századi hazai emlékek. A trapéz alakú területen álló vár 53x72 méteres volt. A vár északi oldalát Kőszegi Iván gróf bővíthette a XIII. század utolsó évtizedeiben. Az alsóvárat választotta ki lakhelyéül: a fűthető szobák az emeleten, míg a gazdasági épületek és a konyha a földszinten kaphatott helyet.

A kőszegi uradalom 1445-től 1482-ig Habsburg Frigyes zálogbirtoka volt, majd Mátyás király visszahódította Kőszeget. I. Miksa hadjárata során elveszett, a pozsonyi békeszerződés után ismét a Habsburgok kezére került, néhány más határ menti várral együtt.

A mohácsi vész, a két király harca különösebben nem éreztette hatását Kőszegen, 1532-ben azonban a kicsiny vár az európai érdeklődés előterébe került. Legismertebb ostromát a Bécs városa felé vonuló Szulejmán török szultán óriási seregétől szenvedte el, aki ellen Jurisics Miklós várkapitány mintegy ezerfőnyi, kisebb részben katonáiból, de inkább a környékbeli jobbágyokból szervezett védősereget. A huszonöt napos viadal során az Oszmán Birodalom hadai egymás után indították rohamaikat; a kőszegiek azonban valamennyit visszaverték. A diadal emlékére azóta mindennap 11 órakor meghúzatják a város templomaiban a harangokat; a hagyomány szerint ugyanis ekkor vonult el az utolsó török csapat.

Jurisics Miklós báró halála után az Alsó-Ausztriai Kamara igazgatása alá vonta az uradalmat 1545-ig. A következő időszakokban sűrűn váltották egymást a zálogbirtokosok, 1647-ben a várost visszacsatolták az anyaországhoz, III. Ferdinánd szabad királyi várossá tette.

1695-től 1932-ig az Esterházyak voltak a vár birtokosai, uradalmuk központjaként funkcionált: magtárrá és istállóvá alakult. A pincékben tárolták az uradalom szőlőiben megtermelt és a járadékként beszedett borokat. Az 1777-es tűzvészt követően már nem építettek vissza minden tornyot, az északi szárnyat és az udvart is átalakították. Ekkor került ide az egykori kápolna barokk oltára.

A várat 1932-től határőrlaktanyának használták. A műemlék helyreállítására 1955 és 1963 között került sor, a helyreállított várban kulturális intézmények kaptak helyet.A Jurisics-vár a közelmúltban ismét megújult, modern technikai eszközökkel ellátott interaktív kiállítótérben ismerkedhetnek a látogatók a vár történetével az építéstől egészen az Esterházy-korszak végéig.

NÁDASDI ROTUNDA

A Vasi-Hegyháton fekvő rotunda Magyarországon egyedül álló. Hasonló körtemplom több is fellelhető, de erődítményként őrtoronnyal egybeépítve csak Nádasdon tekinthető meg.

A falu határában már a római időkben élénk kereskedelmi forgalom volt. A községtől nyugatra haladt az egykori római Borostyánút – maradványai ma is láthatók. Délen érintette az a fontos kereskedelmi út, amely a középkorban Székesfehérvárt az itáliai városokkal kötötte össze. A település első okleveles említése 1233-ból való. A falut birtokközpontnak használó nemesek a XIII. században vették fel családnévnek a Nádasdy nevet, mely nemzetség később a magyar történelemben is jelentős szerepet játszott.

Az uradalom központja az a XI. századi lakótoronnyal megerősített rotunda lehetett, amelynek 2003-ban feltárt és szépen helyreállított alapfalai a templom mellett megtekinthetők.

A XI. században épült rotunda egyedi jellegzetessége a keleti falszakaszba mélyített, ívelt fülkeoltár, valamint az északi oldalán épült lakótoronyba nyíló kőküszöbös kapu, és a torony keletre nyíló külső kapuja. A torony aljában talált XI. századi és az oltár előtt földbe mélyített sírok (XIII-XVI. századig), a Nádasdy nemzetség temetkezési helyei. Lakótornyából északkelet és észak-nyugat irányában a Rába völgyére, délre és nyugatra a hegyháti utakra, északra a kőszegi és stájer hegyekig lehetett látni.

A templomot romos állapotából az 1600-as években építették újjá az akkor lutheránus Nádasdyak és prédikátort szerződtettek. Ez az első írásos említése az evangélikus vallásnak Nádasdon. 1683-tól licentiatust bízott meg a győri megyéspüspök.

A licentiátus sajátos magyar intézmény volt a török hódoltság idején, amikor a paphiány miatt írni-olvasni tudó civil férfiakat bízott meg a püspök a vallásos élet fenntartásával egy-egy plébánián.

Felhatalmazásuk volt arra, hogy vasárnap és ünnepeken összegyűjtsék a lakosságot a templomban, ahol igeliturgiát végeztek, eltemették a halottakat, a falu ügyes-bajos dolgait intézték, de szentségeket nem szolgáltattak ki. A rotundát 1664-ben a szentgotthárdi csatára felvonuló török sereg pusztította el.

A mai templom Friedriger Frigyes építész tervei szerint 1888-89-ben épült, 1937-ben bővítve átépítették. A régi templomból mára a márvány oltár (mai főoltár alapja), a márvány áldoztató rácsok, a rézbetétes keresztelő medence, a márványkő padozat, és az 1737-es megújításra emlékeztető márvány emlékkő maradt fenn.

ÁRPÁD-KORI SZENT PÉTER TEMPLOM ŐRISZENTPÉTER

Az őriszentpéteri katolikus templom pontos alapítási időpontját nem ismerjük, de a stíluskritikai megfontolások alapján a XIII. század második negyedére tehető.

Minden valószínűség szerint a falu saját erejéből fedezte az építkezés költségeit. A XIII. századi téglatemplom lényegében a mai hajóval és toronnyal volt azonos. Szentélye félköríves záródású volt, melynek ívét a padlózatnak az 1975-81-es régészeti kutatások utáni helyreállítása jelzi is. Az eredeti épületből maradt fenn a torony, a díszes déli kapu, az ablakok és lizéniákkal – téglából kialakított plasztikus falsávokkal – gazdagon ékesített párkányzat. A tükrös keretben helyet foglaló ikerablakokkal ellátott, félig a hajóból kinövő karcsú torony belseje kívülről meg sem közelíthető vak tér, mely nem szolgál a templom előcsarnokául. Első pillantásra feltűnik az őriszentpéteri templom déli oldalán lévő bélletes kapu aszimmetriája. A régészeti vizsgálatok során megállapították, hogy a bejárat két különböző kapu tartozékainak összeillesztéséből jött létre. Az építményt valószínűleg utólag erőltették bele a számára a déli fal felhúzásakor nem túl pontosan kihagyott helyre, az egymáshoz nem illő kövek közeit pedig apró téglákkal töltötték ki. A templom az 1370-es években leégett. Az újjáépítést követően kívül-belül igényes kifestést kapott, melynek maradványai a külső falon helyenként még láthatók: a déli oldalon Szent Borbála és Szent Bertalan ábrázolásai ismerhetők fel.

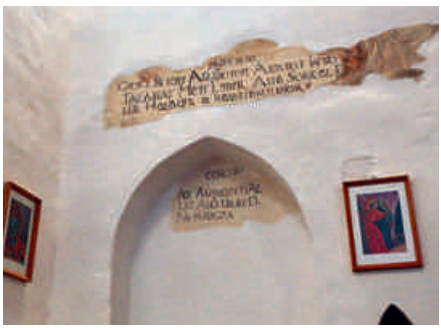

A XV. században készült a jelenlegi szentély, északi falában a szentségházzal, és a kettős lépcsőzésű, pilléres kiugrású diadalív. A török előrenyomulásával a templomot erősséggé tették. Körbeárkolt sáncfalat emeltek helyben égetett téglából. A középkori téglaégető maradványait az 1980-as években tárták fel Valter Ilona régész vezetésével. A kemencét az agyagos domboldalba építették, oldalfalát az átégetett agyagfal alkotja.

Fűtőcsatornája keményre átégetett agyag. Használatának korát a belőle előkerült edénytöredékek, kályhacsempék az 1500-as évek elejére keltezik. Kétméretű téglát égettek benne, melyek megegyeznek a vár tégláinak méreteivel. Az őriszentpéteri kemence olyan boksakemence, amelynek alul egy méter magasságig az átégetett agyagfal szilárd oldalfalat biztosít. Föléje védőépületet emeltek, jelenleg szabadon látogatható.

1570 körül az Őrség népe földesurait, a Batthyányakat követve református hitre tért át. A freskókat Őriszentpéteren is lemeszelték, s helyükre a belső falakra a Károli Gáspár-féle bibliafordításból való idézetek kerültek. A szentély két déli ablaka között verses latin szövegtöredék maradt fenn. Valószínűleg minden helyi lelkész felfestette vagy felfestette a falra a Bibliának szívéhez legközelebb álló sorait, s így jött létre ez a különleges idézet-együttes. A templom 1732-es visszakerülését a római egyházhoz barokk stílusú belső átalakítás követte. Ebből már csak a Martinus Midiel készítette oltárkép maradt fenn. A XIX. században erősen romlásnak indult az épület, melyet XX. századi, feltárásokkal párosult felújítások mentettek meg az enyészettől.

CÁKI MŰEMLÉK PINCESOR

A közérdekű muzeális kiállítóhelyként nyilvántartott pincesor festői szépségű tájban, eredeti állapotukban és környezetükben megőrzött, felújított épületekkel hitelesen mutatja be a dunántúli népi építészet emlékeit. A présházak népszerű túraútvonalak mentén állnak, tavasztól őszig rendszeres, egyre gazdagodó programokkal is várják a látogatókat (kézműves foglalkozás, állatsimogató, íjászat, lovas kocsikázás, gesztenyesütés, borkóstoló, stb.). Az erre járók a gyönyörű természeti környezet és kulturális értékek páratlan találkozását élhetik itt át.

A cáki műemlék pincesor épületei az 1800-as évek elején épültek. Az épületegyüttest 1974-ben vásárolta meg a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, majd 1976-ban két veszélyeztetett pincét telepítettek át ugyanide. A helyreállítási munkákat a Vasi Múzeumfalu dolgozói végezték Bárdosi János vezetésével, 1974-75-ben. A hegy déli lejtőin kialakított szőlőskertek virágzásáig ezen épületekben préselték a szőlőt, és tárolták, illetve kezelték a bort.

Az 1890-es évek elején megjelenő filoxéra a pincék feletti domboldalon kipusztította a szőlőt, helyén ligetes gesztenyeerdők alakultak ki, illetve kaszálóként használták. A pincéket ezután is a szőlő feldolgozására használták és itt tárolták a gesztenyét és egyéb gyümölcsöket is.

A tölgy- és gesztenyefa gerendákból készült boronafalú épületek egy helyiségből állnak, döngölt padlójúak, ollólábas szelemenes tetőszerkezetűek, homlokzati bejáratosak. A zsúpfedelek elöl csonkakontyosak, nyitott orommal készültek, hátul pedig lekontyoltak. A tető előrebukik a homlokzat elé, így esővédett teret biztosít a bejárat előtt, valamint a takarmánynak szénásszekérről padlásra rakását is megkönnyítette. A falakat agyaggal tapasztották.

Az épületekben eredeti berendezési tárgyak és eszközök mellett kádárszerszám-gyűjtemény és botanikai fényképkiállítás is helyet kapott. A berendezések legértékesebb darabjai a présék. Kőhúzós szerkezetűek, festettek, faragottak. A legrégebbi 1778-ban készült.

Cáki Pincesor

A PANKASZI HARANGLÁB

Az Őrség jelképévé vált pankaszi szoknyás harangláb 1755 óta emelkedik a település legmagasabb dombján. Az őrségi népi építészet jellegzetes építményei közül a pankaszi az egyik legrégibb és leglátványosabb.

Az őrségi településeket járva számos helyen láthatunk a templomtól elkülönülten álló, jellemzően fából épült haranglábakat. Elterjedésük elsősorban a reformáció térhódításával függ össze, hiszen kőtornyot sokáig csak a katolikusok emelhettek. A protestáns templomok csak harangtorony nélkül épülhettek.

A jórészt tölgyfából épült, jellegzetes őrségi műemlék érdekessége, hogy a toronytörzs és a sátortető szerkezeti részei megfelelő állapotban maradtak, így az idők során pusztulásnak indult más szerkezeti elemeket ki tudták cserélni – az 1965-ös helyreállítás során – a harangtorony lebontása nélkül.

Az arányos építmény a falu legmagasabb részén, egy lejtős réten áll, házakkal és gyümölcsösökkel körbevéve. Felépítése egyszerű, fa szerkezetei nincsenek díszítve, tökéletes szerkezetével, remek arányaival, bárdolt felületével, természetes anyagaival és színeivel nyújt remek összhatást. Az építmény harangját tölgyfazsindely védi, a teteje pedig rozsszalmából készült zsúp.

Négy oszlop tartja a harangot, ezek egymást keresztező tölgyfa talpon állnak, csakúgy, mint a szoknya tíz oszlopa is. Az oszlopokat két irányból dúcok és könyökfák merevítik, koszorúgerendák fogják össze. Ezekre támaszkodnak a szoknya szarufái is, a harangtartó oszlopokat pedig andráskeresztek is kimerevítik. A szoknyát kézi cséplésű rozsszalmával fedték.

SZOMBATHELYI PÜSPÖKI PALOTA

A szombathelyi Püspöki Palota hazánk egyik legszebb késő barokk stílusú épülete. Építtetője az egyházmegye első püspöke, Szily János volt. 1778-ban kezdték el a munkát és 1783-ra már be is költözhetett a püspök. Az épület az egyházmegye vezetőinek lakhelyén kívül egyházkormányzati központ is volt.

A Püspöki Palota reprezentatív termei és szobái az első emeleten találhatók. Az előszobát XVIII. századi bútorok díszítik, a falakon körben a szombathelyi püspökök arcképcsarnokát helyezték el.

Az előszobából lehet belépni a legdíszesebb terembe, a két szint belmagasságú nagyterembe, amely három nagy ajtóval nyílik az erkélyre. Az elegáns kiképzésű terem a legszebb kora klasszicista alkotás a magyarországi emlékek között. A bronz dombormű hatását keltő freskók F. A. Maulbertsch alkotásai, témáját Szily püspök adta: Savaria történetének jelentős eseményei.

A díszterem melletti szoba falát borító selyem tapétáról kapta nevét a Sárga szalon. Az ajtók felett Dorfmeister István játékos puttói láthatók, a sarokban egy díszvázával megkoronázott fehér fajansz kályha. Korabeli az ablakok közé elhelyezett, faragott, áttört lombdíszes keretezésű velencei tükör.

Az emeleti sarokszoba a Szent Pál-terem. A helyiséget a fa lambériába befoglalt nagyméretű olajfestmények, Dorfmeister István pannói borítják. A képek témája: Szent Pál tanításai, melyeknek II. József egyházellenes intézkedései korában aktuális mondanivalója volt: az apostol hitbeli állhatatossága példa mindenkinek.

Az északi szárny első szobája püspöki nappali és hálószoba is volt, ma a falakat borító vörös tapétáról kapta nevét.

A könyvtárszoba mai formáját Mikes János alakította ki 1927-ben a szombathelyi püspökök magánkönyvtárából. A mennyezet négy sarkában Mayer Sándor szobrász Mária Terézia, Szily püspök, Mikes püspök és Habsburg Ottó gyermekkori portréját mintázta meg. Mikes János egy rejtett ajtót alakíttatott ki, amely mögött gyorsíró jegyzetelte a fontos tárgyalásokat.

Az északi palotaszárny utolsó helyisége a püspöki kápolna. Legnagyobb értéke az oltár alabástrom feszülete, a kagylósfülkében elhelyezett püspöki trónus, egy intarziás vitrinben barokk, rokokó és XIX. századi kegyszerek láthatók. A kápolna mennyezetének kifestésére Maulbertsch kapott megbízást, de sajnos a munkát már nem tudta elvégezni. A ma látható festmény Reiszig Adolf műve, témája az Angyali üdvözlet.

Szily János püspök lakosztályának fogadóterét képezte a metszetes szoba. A teljes falfelületet grafikák díszítik, melynek beosztását az asztalos és vasműves képzettségű Hefele tervezte meg. A 118 nagyméretű metszetet bemutató sorozat a püspök Róma iránti lelkesedésének tükörképe.

Hazánk első archeológiai kőtára a palota földszintjén lévő Sala Terrena. A város már a középkorban is bővelkedett római kori kőemlékekben, a középkori vár falaiban is voltak beépítve római időből származó kövek, azonban az egyházi épületek építése során még nagyobb mennyiségben kerültek felszínre Savaria kövei. Ezeket a feliratos és művészi oszlop- és szobortöredékeket, sírkőfeliratokat a főpásztor a palota dísztermében és kertjében állíttatta ki. 1784-ben ezzel az archeológiai gyűjteménnyel létrejött az ország első kiállítóhelye.

SZOMBATHELYI SARLÓS BOLDOGASSZONY SZÉKESEGYHÁZ

A szombathelyi székesegyház Magyarország harmadik legnagyobb temploma, tornyai már messziről jól láthatóan magasodnak a város fölé, a Szombathelyi Egyházmegye jelképe, a város egyik legértékesebb építészeti emléke.

A város szívében az egykori vár területén, a régi várpalota és a vártemplom helyén épült fel.

Közvetlen szomszédságában fekszenek az egykori Savaria központjának, a helytartói palota és a Szent Quirinus bazilika romjai. A püspöki székesegyház 1791-től 1814-ig épült, Szily János megbízásából, Hefele Menyhért osztrák építész tervei alapján. Az ekkor már álló Püspöki Palota és a szeminárium között, a teret lezárva, két karcsú homlokzati toronnyal épült meg. Latinkereszt alaprajzú, főhomlokzatán három bejárat, az oromzaton és fülkékben ó- és újszövetségi alakok és allegorikus szobrok láthatók. A Sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelt katedrális belső díszítésének programja a Mária-tiszteletet és a magyar szentek kultuszát ápolja. A fő- és mellékoltárképek Maulbertsch, Dorfmeister és Anton Spreng munkái. A hatalmas boltozatot Josef Winterhalder és Anton Spreng freskói díszítették, amelyek sajnos a második világháborúban megsemmisültek. 1945. március 4-én a várost az angolszász légierő pusztító csapása érte, melynek következtében több száz lakos halt meg és a város Magyarország ötödik legromosabb városa lett. Aznap a székesegyházat is bombatalálat érte, melynek pusztítása leírhatatlan volt. Csak a tornyok maradtak meg,

a homlokzat felső része előredőlt, szobordíszei lezuhantak, a tető és a hajó boltozata beomlott, a gyönyörű mennyezetfreskók és az orgona megsemmisültek. A szentély boltozata helyén hatalmas lyuk tátongott. Mindenütt romok, az oltárképek és a márványburkolat leszakadt, a berendezés darabokra tört. A pusztítás egyedül a Madonna-kápolnát kerülte el.

A háború után azonnal megindult az újjáépítés, amely a templom külsejét tekintve 1947-ben fejeződött be. Csak az 1980-as években vetődött fel komolyan, hogy a templombelsőt a lehető legeredetibb formában helyre kellene állítani. A belső helyreállítási munkák Konkoly István püspök nevéhez fűződnek. Előbb a szentély, majd a kereszthajók márványborítása készült el. Pár éves szünet és a rendszerváltás után következett a kórus és a főhajó helyreállítása, és a kereszthajókba új, nagyméretű festmények kerültek, amelyek Kisléghi Nagy Ádám művei. 1999-ben megépült az új 54 regiszteres orgona, az orgonaszekrény vörösfenyőből készült, magassága 12 méter. A homlokzatban álló sípok magassága meghaladja a 6 métert, sípjainak száma 4500 körül van.

JÁRDÁNYI PAULOVICS ISTVÁN ROMKERT

Szombathely központjában, az 1930-as évektől tárták fel a Kr. u. 50 körül alapított Colonia Claudia Savariensium épületcsoportjait. Az ásatásokat Járdányi Paulovics István vezetésével kezdték meg a régészek. A város történetének egyik leglátványosabb emléke, amely nemcsak a római kor jelentős hagyatékát reprezentálja, hanem jól mutatja az egyes korok egymásra rétegződését is, így a település folytonosságának szimbóluma.

A mai romkert már túlterjed az egykori püspökkert határain. A 4. század elején építették a hatalmas császári fogadásra alkalmas palotát, ugyanis (Nagy) Constantin, II. Constantius, valamint Valentinianus császárok is töltöttek el itt időt. A korabeli palota alapterülete mintegy 200x200 méteres lehetett, de a monumentális épületegyüttesnek jelenleg csak a nyugati és az északi határai ismertek.

A császári palota épülettömbjéből kitűnik az 50x17 méter nagyságú fogadóterem, amely padozatát színes mozaikszőnyeg díszítette. A mai ismeretek szerint ez a mozaikfelület volt Pannonia provincia legnagyobbika.

Az egykori bazaltkő borítású úton sétálgatva megtekinthetők a hajdani Mercurius szentély alapjai és a nyolcszögletű fürdőház, az út kereszteződésénél vámház, fazekasműhelyek és boltok álltak.

A romkert területén található Szombathely középkori várának központi épülete, a nyolcszögű római fürdőépületből még a 9. század folyamán kialakított ún. belsővár, amely több átépítés után egészen 1791-ig állt, amikor azt a mai székesegyház építése miatt lebontották. A feltárt épületmaradványok arról adnak tanúbizonyságot, hogy az egykori Savaria egy nagy jelentőségű városi rangú települése volt Pannonia provinciának.

A szabadtéri múzeum időben legutolsó emléke a barokk angolpark jellegű püspökkertnek hajdan filagóriával koronázott dombja.

A romkert 1943-ban, a város alapításának 1900. évfordulóján nyitotta meg kapuit.

SÁRVÁRI NÁDASDY-VÁR ÉS A NÁDASDY-ÓRA

A sárvári várat a XIII. század végén kezdték el építeni. A királyi építkezéseket követően a Kanizsaiak a XV. század végéig egy zárt udvarú palotaszárnyakkal és védőművekkel körbevett várat építettek ki. A mai formát is meghatározó munkálatok Nádasdy Tamás idejében, 1549 és 1562 között történtek.

A XVII. század közepén további jelentős építkezések folytak III. Nádasdy Ferenc országbíró irányítása alatt. A kastély díszteremének mennyezeti csataképsorozata a hazai barokk művészet legnagyobb szabású monumentális történeti falképsorozata, s mint ilyen, ez az egy maradt meg.

A képeket Hans Rudolf Miller festette 1653-ban, s nagyrészt II. Nádasdy Ferencnek a „fekete bég"-nek törökellenes csatáit ábrázolják. A díszterem oldalfalain a szintén bécsi származású, de Sopronban letelepedett Dorfmeister Istvánnak jó száz évvel későbbi 1769-ben vegyes technikával készült ótestamentumi jeleneteket ábrázoló művei láthatóak. A vár külső homlokzatát a XIX. század elején építették át a ma látható formájára.

A sárvári Nádasdy-vár a XVI-XVII. századi Nádasdy-család központjaként működött. A későbbi tulajdonosok komoly átalakítási munkálatokat már nem végeztek rajta, ezért azon kevés magyarországi reneszánsz kori épített emlékek közé tartozik, mely komolyabb károk nélkül élte át az évszázadokat.

A Nádasdy-család Magyarország meghatározó családja volt a XVI-XVII. században. 1671-ben azonban kivégezték Nádasdy III. Ferenc (szül. 1623) országbírót. A család ekkor elveszítette ingó és ingatlan vagyonát, közte az Európában is ismert műkincsgyűjteményt. 2010-ben a család Kanadában élő hölgy tagja, Rajottné Nádasdy Erzsébet úgy döntött, hogy átadja a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumnak az ún. Nádasdy-órát, mely a családi hagyomány szerint a családi műkincsgyűjtemény része volt. Az óra szerkezete a XVII. századra utal, de a későbbi átalakítások során eredeti kinézetét elveszítette. Az óra a sárvári múzeum állandó kiállításán megtekinthető.

SZENT MÁRTON Ttemplom

A Szent Márton-templom Szombathely – és feltehetően egész Magyarország – legrégebbi, folyamatosan használt keresztény temploma, a Szent Márton-hagyomány kiemelt helyszíne.

A templom a minden bizonnyal a 303-ban Savariában vértanú halált halt Quirinus sisciai püspök eredeti sírja fölé épített sírkápolna helyén áll. Területén már az 1. század óta folyamatosan temetkeznek, bizonyosan ez a Kárpát-medence egyetlen, kétezer éven át használt temetőjének kultuszépülete. Helyén már a IX. században templomot emeltek, amelynek többszöri átépítésének eredménye a mai épület, amelyhez az a legenda kötődik, hogy a Savariában született Szent Márton tours-i püspök szülőháza fölé emelték. A legendát valószínűleg személyesen maga Nagy Károly frank király honosította meg itt, 791-es avar hadjárata idején.

Szent István uralkodásának idején az ősi templom helyén fából egy újabbat építettek, majd Szent László alatt téglatemplommal váltották fel. Egy 1260-ban keletkezett oklevél említi a templom előtt álló kutat, melynek vizével keresztelte meg Szent Márton az édesanyját. A templom 1638-ig Szombathely mezőváros plébániatemploma volt, akkor a török hódoltság után újra megtelepedő Szent Domonkos-rend első magyarországi temploma lett.

1930-ban a templomot nyugati irányban egy kereszthajóval bővítették, ekkor épült véglegesen össze a kolostorral.

A templom előtti téren 1938-ban állították fel Rumi Rajki István kétalakos szoborművét: Szent Márton megkereszteli édesanyját.

RÁTÓTI „ARADI 13-AK EMLÉKPARK”

Az Aradi Park elnevezésű történelmi emlékhely a Vas vármegyei Rátót községben található. Az emlékparkban a 13 aradi vértanú emlékhelye mögött álló 13 tölgyfát a helyi legendárium szerint maga Deák Ferenc ültette.

A községben és környékén volt birtoka a Széll-családnak, itt áll az egykori miniszterelnök, Széll Kálmán kastélya is. Feleségének, Vörösmarty Ilonának, a Szózat költője lányának, édesapja halála után, annak végakaratából „a haza bölcse”, Deák Ferenc lett a gyámja, aki így gyakran látogatta Rátóton is.

Az emlékpark területén az aradi tizenhárom tábornok emlékére emelt sírkő őrzi a dicső hősök lelkét, középen pedig Széll Kálmán lányának és családjának kriptakertje található. A tizenhárom tölgyből mára öt az öreg ágakból fakadó veszély miatt kivágásra szorult, azonban a település lakossága gondoskodott ezeknek pótlásairól.

Az október 6-ai megemlékezések alkalmával mindannyiszor népes tömeg gyűlik össze a park területén.

A park állapota sajnos egy időben elkezdett romlani. A lakosság összefogásával és a segítő forrásoknak köszönhetően nyerte el az emlékpark a mai arculatát.

VASVÁRI DOMONKOS KOLOSTOR ÉS A DOMONKOS RENDTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY

A vasvári domonkos kolostor Magyarország legrégebbi ma is álló kolduló rendi – domonkos, ferences, ágostonos – kolostora, s mint ilyen, egyedüliként őrizte meg ezen rendek legkorábbi, XIII. századi építészeti stílusát. A templom külső homlokzatai párkánymagasságig, a déli és nyugati kolostorszárnyak emeletmagasságig őrzik a középkori falakat. Az épület egyedi eleme a XVII. századi ágyútorony, az ún. Sárkány-torony, amely a török korban épült, amikor az elhagyott kolostort végvárrá alakították. Az épületegyüttes a XVIII. században egyszerű barokk külső és belső kialakítást kapott, a templom berendezése jórészt XVIII–XIX. századi, melyből kiemelkedik a XVIII. század végéről származó rokokó Mária-kegyszobor.

A templom és a kolostor utolsó nagy átalakítására 1941-42-ben került sor, amikor a rend a ház alapításának 700. évfordulóját ünnepelte, akkor készült a templombelső ma is látható díszítőfestése. Az 1980-as évek műemléki kutatásai után a templom- és kolostor-együttes egységes, a középkori elemeket hangsúlyozó helyreállítása és közösségi-kulturális célú hasznosítása 2000-ben, a Magyar Millennium alkalmából indult meg, és lényegében napjainkig tart.

A domonkosok a XIII. század közepén telepedtek meg Vasváron, és a középkorban folyamatosan tevékenykedtek a városban. A rendházuk a XVI. század második felében ürült ki, amikor a – török veszély és a terjedő reformáció miatt – az egész magyar domonkos rendtartomány megszűnt. A XVII. században újjászerveződő domonkos rendet 1689-ben Széchenyi György érsek telepítette vissza Vasvárra, akik ettől kezdve a város plébániájának vezetését is átvették, így a rendházat a II. József-féle feloszlatás sem érintette. A domonkosok egészen 1950-ig működtek Vasváron, amikor a kommunista rendszer – más szerzetesrendekhez hasonlóan – erőszakkal felszámolta a rendet.

A vasvári domonkos kolostor az egyetlen rendház a mai Magyarország területén, ahol a szerzetesek a rend alapításától – a török kori kényszerű szünetelést leszámítva – egészen a XX. századig tevékenykedtek, így mintegy a rend hazai folytonosságának jelképe.

Ezért született meg az a döntés 2001-ben, hogy a rend Vasváron alakítja ki történeti gyűjteményeit. Az elmúlt években gazdag levéltári, könyvtári és muzeális gyűjtemény alakult ki Vasváron, amely nagyban hozzájárult a domonkos rend hazai történetének feldolgozásához és bemutatásához.

A kolostorépületben kapott helyet – ugyancsak a Magyar Millennium alkalmából – a Vas vármegye középkori történetét bemutató, látványos rekonstrukciókból és enteriőrökből álló kiállítása is, amely folyamatosan épül és bővül. A kiállítás mellett kutatóhely is létesült, melynek célja Vas vármegye középkorának feltárása.

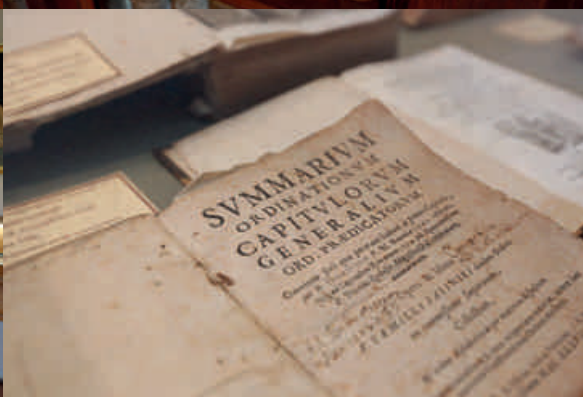

ERDŐDY-KASTÉLY ÉS PARK – VÉP

Az Erdődy-kastély Vas vármegye második legnagyobb főúri családjának birtokközpontja, méreteiben is lenyűgöző középkori épület, reneszánsz várkastély jelleggel. A grófi család generációról generációra örökítette a kertszeretetet, a növények gondozását. A kastélypark kialakítása, fenyő- és tölgyfajták betelepítése a maga korában úttörő munkának számított.

A kastély építésének pontos története kevésbé ismert, források szerint 1378-tól több mint száz éven keresztül a monyorókeréki Ellerbach-család volt Vép birtokosa. A család utolsó, pazarló életmódot élő sarja Erdődi Bakócz Tamást, a későbbi esztergomi érseket nevezte meg örökösének, melynek tanúsága a kapubejárat felett egy kőből faragott Bakócz-címer, az érseki pecsétgyűrű nagyítása.

Bakócz Tamás a teljes vagyonát unokaöccsére, Péterre hagyományozta, így lettek az Erdődy-család tagjai 449 évig Vép földesurai.

A kastély történetében az első datálható átépítést 1615-ben Erdődy Tamás végezte el. Valószínűleg ekkor kapta meg négyszögletes formáját, árkádos, oszlopos reneszánsz udvarát, tornyát és bástyáit.

Gróf Erdődy I. Sándor és felesége, Csáky Krisztina – akit szépsége miatt „vépi Vénusznak” neveztek – folytatták a kastély renoválását, hogy a korszak kényelmi igényeinek megfeleljen kedvenc rezidenciájuk. 1726-ban, Erdődy II. Sándor irányítása alatt kapott az épület barokk stílusú vakolást és festést, felépült a rézburkolatú toronysisak, megszüntették a magtárakat és az istállókat, helyettük lakószobákat alakítottak ki.

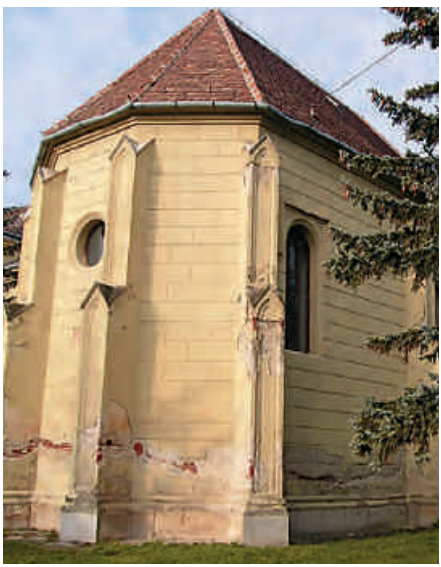

1729-ben Erdődy László és Lajos érdekes módon osztoztak vépi örökségükön: a kastélyt mértani pontossággal osztották ketté. Az osztozási vonalon a folyosókat befalaztatták, emiatt a kastély északi részének nem volt lépcsőfeljárata az emeletre. A probléma megoldásaként az északkeleti szárnyhoz kívülről kétkarú lépcsőt építettek. A XIX. században Erdődy III. Sándor utazó, tudós, művész és botanikus angol Tudor-stílusban nagy átalakítást végzett. Felépült a pálmaház, egy Velencéből származó szökőkúttal. A kastélyparkot tájkert jellegűvé formálta, a kor leggazdagabb gyűjteményes kertjét hozva létre 78 fenyő- és 27 lombos fajjal.

A birtokot a Tanácsköztársaság idején államosították. Mindkét világháborúban hadikórház működött a kastélyban. 1945-ben az Erdődyek birtokait is felosztották a falu szegény lakosai között, majd a kastélyt 16 családnak utalták ki lakhelyül. A korábban virágzó kastélyban és parkjában óriási pusztítást végeztek, a berendezést széthordták, értékes és ritka fákat vágtak ki. Történetében változást a pápai Mezőgazdasági Gépész Szakiskola Vépre költözése jelentette: a Műemlékvédelmi Felügyelőség irányításával teljesen felújították az épületet, az 1990-es évek közepéig az iskola diákotthona volt.

A GENCSAPÁTI SZENTKÚT ÉS AZ „ÖRDÖGKŐ”

Gencsapáti nyugati határában áll a környék kedvelt zarándokhelye, a Szentkút.

1756-ban gróf Batthyány József pozsonyi prépost egyházlátogatást végzett Gencsapátiban. A látogatás alkalmával felvett jegyzőkönyv részletesen beszél a Szentkútról. Eszerint a gencsi határ nyugati részén, egy domb oldalán bővizű forrás található.

Török Mihály és László Katalin hálából kápolnát építtettek a forrás fölé, annak emlékére, hogy világtalan gyermekük szemei a forrás vizétől megnyíltak. A kápolnát a Fájdalmas Szűz tiszteletére szentelték fel. A kápolna mellé hamarosan három keresztfából álló Kálváriát is építtettek.

1906-ban a forrás, illetve a kápolna köré 14 kisebb stációs kápolna épült Jézus szenvedésének egyes jeleneteit ábrázoló szoborcsoportokkal. Ebben az időben kapott a kápolna egy fájdalmas Szűzanyát ábrázoló szobrot a karmelita nővérektől.

1936-ban Hosszú István és neje váratlanul elhunyt kislányuk emlékére egy lourdes-i barlangot építtetett és ajándékozott a Szentkútnak. Évente kétszer, – Szentkút búcsúkor – a szent kereszt megtalálásának (május 3.) és a szent kereszt felmagasztalásának (szeptember 14.) napját követő vasárnapon nagy számban keresik fel a környező plébániák hívei is.

Régi hagyomány, hogy húsvét hajnalán a gencsi hívek – a bibliai jámbor asszonyok példáját követve – a Szentkútnál adják meg a tiszteletet a feltámadt Üdvözítőnek.

A gencsapáti hívek a két szent kereszt napi búcsún kívül Nagyboldogasszonykor (augusztus 15.) is elzarándokolnak a kegyhelyhez, hogy itt ünnepeljék meg Jézus édesanyjának égi megdicsőülését.

Ugyancsak kedvelt a hívek körében az őszi úgynevezett hálaadó mise is, melyet a szüret végeztekor szokás a Szentkútnál bemutatni. Nagyböjtben, az utóbbi években, a Szombathely és környéke fiataljai itt végzik el az Ifjúsági kereszt utat. 1986 és 1987-ben Isten segítségével a gencsapáti hívek áldozatkészségéből megszépült a Szentkút és környezete. 2001-ben a Széchenyi-terv pályázatán jelentős összeghez jutott a Szentkút és környezete. Ebből az összegből tervezik a földút korszerűsítését, a stációk, kápolna, lourdes-i barlang restaurációját.

2014-ben megtörtént a Szentkút stációk teljes felújítása. A felújítás elkezdésekor került elő egy időkapszula 1906-ból, amely a stációk és a kápolnatorony építési munkálatait írja le.

Tőle nem messze található a titokzatos Ördögkő, melyhez több szólás és legenda kapcsolódik. Római oszlop töredéke, mely 1907 óta áll mostani helyén a dűlőúton. Addig a középkortól kezdve határkőként szolgált Németgencs és Söpte közt, ezért jegykőnek is nevezték. A néphit azt tartja, az ördögök veszekedés közben dobták oda, egyik rá is ült, azért van rajt mélyedés.

Tartották pogány kultusz kövének is. A Nyugat-Dunántúlon több ilyen „titokzatos kőről" tudunk, mint például a szombathelyi Bálványkő, melynek csupán az emléke él.

A környékbeli kövek – akárcsak a jáki is – az egykori Savaria épületmaradványaiból származnak, s e táj kultúrtörténetéhez hozzátartoznak.

A KEMESTARÓDFAI MIRÓD-FORRÁS KEGYHELY

A több mint 750 éves forrás sok megpróbáltatást túlélt; tatár- és törökdúlást, világháborús harcokat, majd lerombolta a kommunista rendszer. A kegyhely mégis él, sőt szebb, mint valaha.

Az első írásos emlékek a forrás múltjából, bizonyítják, hogy a forrás már a XIII. század közepén létezett. 1864-ben Márton Ferenc községbíró elmondása szerint:

„Ehhez a forráshoz szoktak a hideglázban szenvedők járni, vizéből inni, és a mellette lévő bokrokra, hajakból vagy más rútságokból egy darabocskát kötni. A szomszéd községek előtt is ismeretes forrás vize hideg és kemény, talán némi gyógyerővel is bír, minthogy több hideglázban szenvedők vizétől meggyógyultak." Elbeszélésekből tudjuk, hogy régebben a falusiak, és a környékbeliek korsókkal, és kancsókkal vittek haza a vízből, mivel úgy tudták, a forrás jótékony hatású, és a női bajok gyógyítására szolgál.

A forráshoz közeli Strem patakon híd épült, melyen át Trianon előtt a szeptemberi Mária-napi búcsúkra a környező falvakból is jöttek a zarándokok. A vasfüggöny időszakában, mivel a forrás csak 20 méternyire van az osztrák határhoz, a kutat betemették, a felette található oltárkápolnát lerombolták.

1990-ben három kemestaródfai férfiú a forrást kiásta, és megtisztította a környéket a gaztól. 2001 májusában egy falubeli fiatalember szerencsésen végződött balesete miatt tett fogadalma nyomán kezdődött meg összefogással a Miród-forrás felújítása.

Kápolnát építettek, melynek aljából csobog elő a forrásvíz. Melléje miséző oltárt és egy fakeresztet állítottak, s az ősi Miród-forrás megint ismert és látogatott kegyhellyé vált.

A VASVÁRI SZENTKÚT ÉS A BÚCSÚJÁRÁS HAGYOMÁNYA

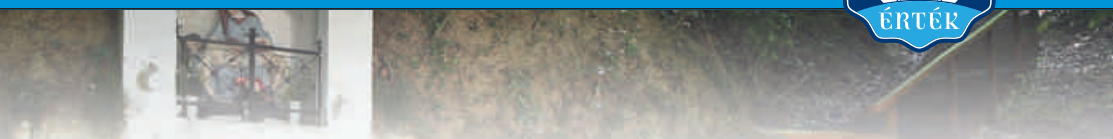

A vasvári búcsújárás hagyománya a középkorra nyúlik vissza, melyet szépen kifejez egy helyi monda: A török elől menekülő domonkos szerzetesek a város melletti erdőben, egy öreg fa odvában rejtették el kedves Mária-képüket. A török idők után visszatérve a fát ugyan megtalálták, de a kép nem volt benne... Miután kivágták a fát, helyén forrás fakadt, melynek vizében látták Mária képét. A hagyomány szerint a zarándokok azért jönnek a Szentkúthoz, hogy a forrás vizében meglássák Máriát.

A helyi Mária-tiszteletet erősítette a domonkos templomban a XVIII. század végén elhelyezett Mária-kegyszobor, amely feltehetően a szombathelyi domonkos templom csodatévő Mária-szobrának másaként készülhetett. Ugyancsak a Mária-kultuszt erősítette a vasvári Szentkút, ahol szép természeti környezetben, egy tiszta vizű forrás mellett remeték vezetésével imádkoztak Máriához a zarándokok. Akkor vált igazán ismertté, amikor a XIX. század közepén itt telepedett le egy megvakult huszár, aki a forrás vizétől nyerte vissza szeme világát.

Újabb eredetű szokás a szeptemberi búcsú előestéjén a Szentkúthoz vezetett gyertyás körmenet. A búcsú hagyományos elemei továbbá a virrasztás (a búcsúsok a búcsú előestéjét a templomban töltik), a „mosdatás" (az első búcsúsokat az idősebbek „megmosdatták," mintegy újra megkeresztelték a Szentkút vizében) és a „kútba nézés" (a búcsúsok belenéznek a Szentkút vizébe, hogy meglássák Máriát).

A vasvári búcsúkon ma is több ezren vesznek részt a közelebbi és távolabbi vidékekről; a Szentkút élő és rendben tartott kegyhely, amely ma is épül: a közelmúltban keresztút és szabadtéri miséző hely is készült a területén.

A CELLDÖMÖLKI MÁRIA ZARÁNDOKHELY A MÁRIA-KÚT LEGENDÁJÁVAL

A celldömölki búcsújáróhely története szorosan kapcsolódik a dömölki apátság történetéhez. Az Árpádok korában alapították Szűz Mária tiszteletére a dömölki bencés apátságot, azonban sem az apátság alapítója, sem alapítólevele nem ismert, feltételezhetően II. Béla hozta létre.

Első fennmaradt okleveles említése 1252-ből való, gótikus stílusú templomának romjai ma is láthatók. Dömölk a XIV.

század folyamán egy ideig a közjegyzői tevékenységet folytató hiteles helyek közé tartozott, de nem feledhető, hogy az apátság elsődleges célja a Szűzanya tiszteletének terjesztése volt. A szerzetesek szorgos munkája révén az ősi templom búcsújáró hellyé vált, ahová nem kis számban sereglettek a vidék Mária-tisztelői. Amikor hazánk nagy részében a török lett az úr, Dömölköt is elérte a végzete. A klastrom elpusztításakor a templom csodatévő hírében álló kegyszobrát egy bencés szerzetes titkon magához vette, és a csallóközi Dénesd templomába menekítette. Napjainkban is ott található a ma már csak romokban álló dömölki templom valahai éke.

Az apátság újjáélesztése, a kiscelli búcsújáróhely megalapozása a csehországi Koptik Odó nevéhez fűződik, akit 1739-ben neveztek ki dömölki apáttá. Máriazellből magával hozta az ottani kegyszobor hiteles másolatát, mely számára az ősi monostor-templomtól keletre, a régi pápai országút mellett épített fel egy fakápolnát, és abban helyezte el a kegyszobrot. A kápolna és a földbe vájt remetekunyhó mellett egy ásványkutat is ásatott. Munka közben a kút szájából egy nagy kő esett a mélyben dolgozó kőműves fejére, megsértette a „nyakán a gerincvelőnek kemény és puha hártyáját, és a kőműves mégis meggyógyult”.

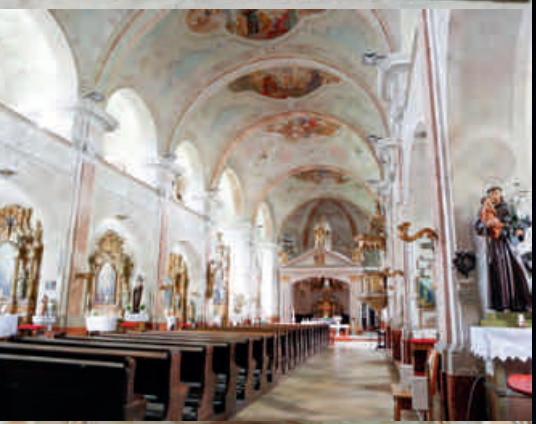

A következő években – a kútásó csodás gyógyulásának hírére – zarándokok ezrei érkeztek a kegyszobornak otthont adó fakápolnához, ahol további gyógyulások és imameghallgatások történtek. Gróf Zichy Ferencz győri püspök 1745-ben kihirdetett határozatában a szobrot „kegyelminek és csudatevőnek" nyilvánította. Miután a Máriazellből hozott kegyszobrot hivatalosan is csodatevőnek ismerték el, az 1740-es évektől hatalmas méreteket öltött a búcsújárás, néha ötvenezer zarándoknál is több járult a csudatevő helyre.

Az új búcsújáróhely szervezőjét, Koptik Odót a zarándokok számának folytonos növekedése és a kápolna kicsinysége arra ösztökélte, hogy új templomot építsen, máriazelli mintára. Az építést 1747 tavaszán kezdték el, és a következő év őszén már állt az új templom. A templom kincstárában látható más freskók mellett a félholt kútásó meggyógyulását ábrázoló sarokfreskó. A tárházban látható különféle hálatárgyak és képek meghatóan bizonyítják azokat az ima meghallgatásokat, melyekben a Kiscelli Szűzanya által részesültek a testi-lelki gyógyulást kereső hívek. A város és a kegyhely része a Máriazelltől Csíksomlyóig tartó Mária Útnak, a több országon átívelő, közel 1400 kilométer hosszú út során a vallási elmélyülés, szakrális helyek várják a zarándokokat, így Celldömölkön is.

RÖNÖKI SZENT IMRE TEMPLOM, A HATÁRON ÁTÍVELŐ ÖSSZEFOGÁS PÉLDÁJA

A rönöki Szent Imre-templom a kitelepítések és a hajdan megépült műszaki zár miatt elfeledett római katolikus templom, mely egyre több zarándokot és látogatót vonz. Mondák szerint Imre herceg szeretett e tájon vadászni, ezért épült itt a templom. Egyedi értéket és jelentéstartalmat ad a helynek közvetlen határon átnyúló jellege, s a helyi – osztrák és magyar – közösség összefogása a templom megmentése érdekében.

A Szent Imre Vándorút, Mária zarándokút, Vasfüggöny kerékpárút fontos találkozási pontja a rönöki Szent Imre-templom kegyhely és környezete. Az ide zarándokló búcsújárók körében több csodás gyógyulás is bekövetkezett – a hagyomány szerint elsősorban a mozgásszervi sérültek gyógyultak meg itt.

Az ősi templom 1898 utolsó vasárnapján egy viharban annyira megrongálódott, hogy le kellett bontani. Az új templom felszentelése 1904 pünkösdvasárnapján volt. Hossza és magassága 35 méter, szélessége 15 méter. A trianoni békeszerződés után a templom csupán néhány méterre került az új határtól. Sorsában 1945 után kedvezőtlen fordulat következett, mivel határsávba került és a határ közelsége miatt megtiltották a híveknek a templom látogatását. Berendezését elvitték, és az épületet sorsára hagyták, vandál kezek teljesen tönkretették, meggyalázták és kifosztották. A templomot a határőrség használta magasfigyelőként.

A határzár megszűnése után mozgalom indult „Magyarország leggyalázottabb temploma" megmentésére. 1990 márciusában írták alá az egyezményt a rönöki Szent Imre-templom megközelíthetőségéről a Magyar Köztársaság Kormánya és az Osztrák Köztársaság Kormánya között. A torony keresztjét II. János Pál pápa szombathelyi látogatásakor megáldotta. A felújított templomot 1992. szeptember 22-én szentelték fel.

DEN HL. GEIST

VASVÁRI BÉKEHÁZ – VASI KÉPZŐMŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNY

A gyűjteménynek helyet adó épület a XVIII. század közepén épült. A török háborúkat lezáró Szentgotthárdi csatát követő Vasvári béke megkötésének színhelyén áll, így kapta a Békeház elnevezést. 2011-ben pályázati forrásból felújították, így nyerte el mai közösségi ház funkcióját, mellyel a Vas vármegyei képzőművészek alkotásainak kiállító helye lett. Méltó otthont és bemutatkozási lehetőséget kínál jeles vasi festők, művészek számára, melynek révén a művészetet kedvelő közönség Vas vármegye képzőművészeti életének széles palettáját ismerheti meg.

2012. szeptember 14-én Tóth Csaba Vas megyében Nagybányától Vasvárig című előadását követően nyitotta meg kapuit a Vas megyei Képzőművészeti Gyűjtemény, melynek megalapozója egy aukcióról Vasvárra került festmény volt. Ez a Vasvárt ábrázoló 1914-ben készült mű valószínűsíthetően Soproni Horváth József alkotása. Ezt követte dr. Szabadfi József szombathelyi belgyógyász főorvos magángyűjteménye, melyet özvegye, Tömösközy Elvira ajándékozott a városnak, melyeket a kiállítás különtermében tekinthetünk meg. V. Tóth László szombathelyi festőművész özvegye férje hagyatékából kisebb kollekciót helyezett letétbe itt, mely egy másik teremben került elhelyezésre. 2012-ben Szakács László szombathelyi festőművész örökösei, Szakács Csilla és Szakács Kinga édesapjuk életművének jelentős részét Vasvárnak adományozták, így az ő művei láthatók a harmadik teremben.

Ezzel a gyűjtemény alapjainak lerakása befejeződött. Ezt követően került sor az állomány szakszerű leltározására és tárolási körülményeinek optimalizálására. Ezt a komoly munkát Károlyi Anna végezte el, miközben számos művet is restaurált. A leltározás folyamatában Torjay Valter is részt vett, valamint Tóth Csabával újabb képek után kutattak, mely tevékenységüket mind a mai napig folytatják. Torjay Valter kezdeményezésére kiterjesztették a gyűjtés körét az idős, pályájuk vége felé járó mesterekre, akik így maguk választhatják ki, mit szánnak a Vasi Pantheonnak. Törekvésüket siker koronázta: több idős mester érdeklődését felkeltették, így Csonka Ernőét, vagy Marosfalvy Antalét is.

A „hólabda” elindulásával még fontosabbá váltak a tárolás jó körülményei. Mindennek kialakításában nagy segítséget nyújtott a kiállítóhely fenntartója, Vasvár Város Önkormányzata és Kovács Tilda polgármester asszony, aki küldetésének tekintette e képzőművészeti gyűjtemény méltó gondozását. Néhány tudományos előadásra is sor került ebben a környezetben.

Vásárlásoknak és további ajándékozásoknak köszönhetően a vasi képzőművészeti alkotások gyűjteménye egyfolytában bővül a legkülönbözőbb műfajú alkotásokkal, egyre több grafikai és plasztikai művel is, így 2015 májusában Bősze János jelentős életművével gyarapodott.

Mindezek mellett szükségessé vált a művészettörténeti kutatás–publikálás intenzívebbé tétele is, hiszen a gyűjtemény és a régebbi vasi művészet ügye fokozatosan, csendesen „becsúszott” a szakmai köztudatba: ismét divatossá kezdenek válni a korábbi időszak vasi művészeinek alkotásai.

A KATONÁK ÚTJA ÉS A VASVÁRI SÁNC

A Katonák útja egy olyan ősi kereskedelmi és hadi út, amely a Rába és a Zala mocsaras völgyei között kiemelkedő Vasi-Hegyhát platóján mint természetes közlekedési csatornán vonult végig. Az útvonal eredetileg a Dunántúl központi területeiről indult, de pontos nyomvonala nem ismert, a Hegyháton viszont dűlőutak, erdei utak és részben közutak formájában ma is nyomon követhető a Jeli Arborétumtól egészen az Őrségig, közelebbről Szőcéig ill. a Vadása tóig. Az út az Őrségen és a Muravidéken keresztül érte el a történelmi országhatárt, végső célja pedig Észak-Itália volt.

Az útvonal feltehetően római eredetű, de használták a kalandozó magyarok is itáliai hadjárataik során, később pedig többször vonultak rajta ellenséges és magyar hadak egyaránt. Kereskedelmi használatára a késő középkori adatok utalnak, ekkor olasz marhakereskedők hajtottak rajta csordákat Itália irányába. Az útvonal távolsági használatának a török hódoltság vetett véget, de mint helyi közlekedési útvonal és nem utolsósorban mint a hegyháti községek községhatára egészen napjainkig fennmaradt, történelmi neve széles körben ismert. A Vasvári sánc a korai magyar határvédelem dunántúli szakaszának részeként a Katonák útja védelmére épült fel a X. század második felében.

A föld-fa szerkezetű sáncépítmény mintegy 8 kilométer hosszan futott, és lényegében lezárta a Hegyhát teljes platóját a Vasvár-Győrvár vonalban. A sáncépítményen eredetileg egyetlen, feltehetően erődített átjáró volt, azon a ponton, ahol

a Katonák útja szeli át. Az átjáró a mai napig a Vaskapu nevet viseli, amely részben talán az erődítettségre, de leg inkább Vas vármegyéhez fűződő kapcsolatára utalhat. A sánc ugyanis a megye történetében is fontos szerepet töltött be, Vasvárnak mint vármegyeközpontnak a kijelölésében egyik legfontosabb szempont ugyanis a Katonák útja ellenőrzése és a védelmi vonal megkerülésének megakadályozása lehetett. A Vasvári sánc egészen a XII. század közepéig használatban volt, funkcióját akkor vesztette el, amikor a nyugati határ mentén felépültek az első kővárak, átvéve a határvédelem és –ellenőrzés szerepét. A sáncépítmény maradványai azonban napjainkig megőrződtek szinte teljes hosszúságban, s mint ilyenek a korai magyar történelem unikális emlékei.

A sánc Vaskapu környéki szakaszát a Magyar Millennium alkalmából 2000-ben rekonstruálták, az elmúlt évek során pedig körülötte parkerdő és tanösvény is létesült. A Katonák útja és a Vasvári sánc a korai magyar történelem egyedülálló emléke, ilyen méretű és állapotú határvédelmi építmény másutt nem maradt fenn; jelentőségét fokozza a látványos rekonstrukció és a gondozott, az érdeklődők számára is vonzó környezet.

DÖRÖSKEI SZENT JAKAB TEMPLOM ÉS A RÉGI TEMETŐ

Döröske már a XIII. században rendelkezett templommal, mely ma már országos védettségű műemlék. Első okleveles említése 1244-ből való IV. Béla király által Körmend számára adott oklevélben. A román kori templom a régi temetőben, a faluszéli dombtetőn, az ún. Szentegyházhegyen áll.

Kisméretű, téglány alaprajzú, egyhajós, a hajónál keskenyebb, félköríves szentélyű épület. Keletelt, vagyis védőszentjének, Szent Jakab apostolnak ünnepén, július 25-én a felkelő Nap első sugara a szentély keletre néző ablakán át az oltár lapjára esik. A déli oldalon eredeti kőbéléses román kori bejárat látható, délen és keleten román kori ablakokkal. A hajó fölött poroszsüveg-boltozatos födém, a szentély felett pedig negyedgömb kupolaboltozat található.

A templom a török korban pusztulásnak indult, de a XVIII. században helyreállították. Felújítása 1731-ben kezdődött. Nagyobb építkezés azonban nem történt, csupán a XIX. század végén, 1894-ben vágtak rá új ablakokat és nyitottak új főbejáratot a nyugati homlokzaton. Ennek köszönhetően viszonylag érintetlenül megőrizte középkori formáját és az 1992-es kutatás és tatarozás után az addig jellegtelen épületből egy igazi Árpád-kori kistemplom lett.

Korábban kívülről elsősorban az épület tömege mutatta a középkori eredetet, az 1992-es kutatás során azonban számos részletre bukkantak. A déli homlokzaton előkerült a befalazott egykori bélletes kapu, illetve annak lefaragott előépítményének nyoma, továbbá az ajtó fölött egy ugyancsak elfalazott félköríves záródású lőrésablak. A szentélyen két eredeti ablak maradt meg. Lefaragva előkerült a szentély falát tagoló féloszlopok maradványa és az épületen egykor körbefutó félköríves, fogazott díszítésű párkány.

A templom falát díszíti egy 1916-ból származó Szent Márton dombormű. Az épület egyszerű formái ellenére is rendkívül értékes, jól illeszkedik a nyugat-dunántúli Árpád-kori falusi templomok sorába.

A templom körüli, használaton kívüli régi temető szintén értéket képvisel, hiszen benne 100 évnél idősebb kő- és fémkeresztek találhatóak.

A FELSŐBÜKI NAGY CSALÁD SITKEI ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGE

Sitke földesurai közül kiemelkedő szerepe a Felsőbüki Nagy családnak volt. Nekik köszönhető, hogy ezen az alig hétszáz fős településen ilyen patinás, műemléki védettségű épületek találhatók.

A római katolikus Szentháromság templomot 1767 és 1774 között Felsőbüki Nagy Ferencné, gr. Niczki Borbála építtette. Egyhajós, a hajónál keskenyebb szentélye félköríves. A szentély mellett két oldalon szimmetrikusan elhelyezkedő sekrestye

van. A nagyméretű barokk, négyoszlopos, gazdagon díszített oltárnál áll a négy egyházatya aranyozott szobra, az 1774-ben Dorffmeister István által készített Szentháromság oltárkép körül. A templomban megtalálható még ifj. Dorffmeister István Immaculata festménye 1801-ből, és a „Szent László ágaskodó lovon vizet fakaszt a sziklából" című festmény. A jobb oldali mellékoltáron található a jáki iskola műve a XIII. századból, Isten báránya kereszttel és sárkánnyal. Felette Nepomuki Szent Jánost ábrázoló festmény látható. A főoltár és a szószék Páris Mihály soproni szobrász munkái.

A Kálvária Kápolnát Felsőbüki Nagy Sándor és felesége, Weidgang Teréz építtették 1871-ben. A neogót kis kápolna magas bástyával, előtérrel körülvéve, két toronnyal épült, cseréppel fedett. Tornyai homokkőből készültek, csonkák. A kápolna keleti homlokzata előtt neogótikus emlékoszlop áll. A kápolna stációképeit Petrás Mária készítette.

A kápolna 1946-ban került az egyházközség tulajdonába, miután az utolsó kegyúr, Felsőbüki Nagy György meghalt. Az épületet nem tudták karbantartani, így a nyolcvanas évekre teljesen lepusztult, berendezését széthordták.

1988. február 17-én született meg az a megállapodás, mely szerint az egyházközség 50 év használatba adja az épületegyüttest a Kápolnáért Kulturális és Sportegyesületnek. Az egyesület vállalta, hogy az épületet átveszi és gondoskodik a felújításáról. A felújításhoz szükséges

anyagiakat a kápolna oldalában megrendezett koncertek bevételéből fedezték. A Balázs Ferenc ötlete alapján indult koncertsorozat több mint 30 éve tart.

A Felsőbüki Nagy-kastély középkori alapokon nyugszik, fontos szerepet töltött be a török elleni harcokban. Az egykor erődítményszerű épületet előbb barokk, majd 1851-ben romantikus stílusban alakították át. Bejárata előtt áll a „Búsuló Krisztus szobor", melyet Felsőbüki Nagy Franciska állíttatott 1734-ben. A kastélyban 1946-tól általános iskola működött, majd 1982-ben két vállalkozó szellemű család a kastélyprogram keretén belül vállalta, hogy felújítja. 1983-tól kastélyfogadóként üzemel.

MAGYARSZECSŐDI KISBOLDOGASSZONY PLÉBÁNIATEMPLOM

A Szecsődy család 1205-től datálható birtoklását feltételhez kötötték. A birtokadomány kitétele, hogy belátható időn belül templomot építsenek Lapsa pusztára.

A templom 1242 és 1260 közti időszakban épült fel, ám az építést az akkori történelmi viszonyok, többek között a megelőző évtizedek tatárjárása is nehezítette. Végül a jáki templom építésénél is részt vevő mesteremberek a nevezett templomhoz hasonlóan sárkányfejes oszlopokkal látták el a főkaput, ami a legutóbbi feltárások során került elő. A reformáció során ugyanis református kézen volt, és ők a főkaput befalazva, másik bejáratot használtak. 1892 után kegyúri joga Szecsődy Lajos fiáról dr. Szakács Manó, szombathelyi főszolgabíróra szállt, majd eladósodottsága miatt birtokaival özvegy Batthyány Béláné lett a kegyúr. Ő a Tarnóczyakkal közösen felelt az állagmegóvásért. 1905-ben villám vágott a toronyba, és annak cserépzsindelyes sátortetőjét tönkretette. Helyére hagyma alakú toronysüveg került. A belső restaurálás és a mai állapotban látható templomtorony is az ő kézjegyüket viseli. Utánuk Batthyány Zsigmond lett a patrónus.

A templomra jellemző, hogy kegyúri karzatos, kissé nyújtott szentéllyel. A mai "új" faltorony alapját Szecsődy Lajos tette le 1862-ben. A templom alatt a Szecsődy család 750 éves kriptája húzódik. 2016-ban a külső renoválások elkezdődtek.

RÁBATÖTTÖSI SZENT CECÍLIA (CICELLE) TEMPLOM

A Rábatöttösi Szent Cecília (Cicelle) templom az Árpád-korban, román stílusban épült műemlék templom. A templom első írásos említése egy 1342-es oklevélben történt meg.

Rábatöttös község a török idők előtt valószínűleg a templom körül helyezkedett el, 1274-ben említették meg először. A török időkben a falu elpusztult, de a templom túlélte ezt az időszakot is, bár megviselt állapotban volt.

A templom másodvirágzása 1730-tól 1778-ig tartó felújítása után kezdődött. Falait megerősítették, több ablakát befalazták és helyettük új ablakot vágtak. Támfalakat építettek. A főfalak az eredeti Árpád-kori falak maradtak. A szentély alatt a birtokos Sennyey család kriptát alakított ki. Ezt használta a későbbi birtokos Bezerédj család is.

A templomba belépve a fehérre meszelt első hajót a következő már festett hajótól egy diadalív választja el, ahol „ A csodáig mehet ott a gyönge özvegység, ha a jó Istentől van készen segítség" felirat látható. A felírásból kiemelt vastag piros betűkből az 1770-es évszám olvasható ki római számokkal. Ekkor kezdődött a templom kifestése, melyet id. Dorffmeister Istvánra bíztak.

A templom mennyezete a diadalívtől a szentély záródásáig három cukorsüveg boltozatú részre tagolódik, melybe mintegy „belekomponálta" a festő Szent Cecília életét, Európában egyedülálló módon. Térhatású minták kerültek a falra, ami olyan hatást kelt, mintha építészetileg változtatták volna meg, stukkókkal és oszlopokkal a templombelsőt.

VASI SKANZEN

Vas vármegye népi építészeti szempontból talán az ország legváltozatosabb területe. A szabadtéri néprajzi múzeum az ország második skanzenjeként 1973-ban nyitotta meg kapuit 30 objektummal. A múzeumfaluban ma 39 építmény látható 27 vasi községből összegyűjtve.

A skanzen eredeti, áttelepített épületeivel igyekszik visszaadni a régi falu hangulatát. A házak egy része zárt sorokban építve utcaszerűen, másik része az őrségi szórványtelepülésekre jellemző módon, egymástól távolabb helyezkedik el. A szabadtéri kiállítás főbb részei: a falu főutcája, a falu közepén lévő őrségi domb és a pincesor. A lakóépületek között találhatók szegényparaszti, tehetős paraszti és nemesi otthonok, borona-, sövény- és tömésfalú házak. Az eredeti berendezési tárgyak a falvak XVIII–XX. századi életmódjába engednek bepillantást, megismertetve például a konyhai és szobai tüzelőberendezések történeti változásait is. Lakóházakat, gazdasági udvarokat, melléképületeket, műhelyeket és egyéb középületeket költöztettek ide.

A falu központjában az 1800-ban állíttatott késő barokk perenyei kápolna másolata áll. A legérdekesebb építmények a XVIII. század eleji molnaszecsődi fa harangláb, a Cákról áttelepített szabadkéményes kovácsműhely, az 1792-ben épült, Pornóapátiból származó füstöskonyhás, fakéményes német ház, valamint a legősibb háztípust reprezentáló, Felsőszölnökről származó egytüzelős szlovén füstösház. A skanzenben megtalálható még egy horvát ház Szentpéterfáról, egy torkospajta Bozzaiból, valamint egy kisalföldi kisnemesi lakóház Nemesládonyból.

A skanzenben őshonos magyar háziállatokat nevelnek és a népi gyógyászatban használt növényeket termesztik. A falu szőlőhegyére régi szőlőfajtákat, faiskolájába őshonos gyümölcsfákat telepítettek.

A múzeum hagyományőrző és kézműves programoknak is helyet ad, igazán pezsgővé pedig az áprilisi Szent György-napi vásár, valamint a novemberi Szent Márton-napi vásár idején válik.

VASSZÉCSENY KASTÉLYAI

Vasszécseny csendes kis falu Szombathelytől 13 km-re. Első írásos említése 1283-ra datálódik.

Régebbi kastélyépülete, az ún. Ó-Ebergényi kastély egy XVI. századi erődített udvarház helyén épült fel, amely eredetileg enyingi Török Bálint tulajdonában volt. A kastélyt és a hozzá tartozó uradalmat előbb a telekesi Török család, majd a Hevenessy család szerezte meg, tőlük jutott a Schilson családhoz, akik a barokk kastélyépület kialakítását elkezdték, ezt bővítették tovább a Festeticsek, akik a XVIII. század közepétől birtokosok itt. A Festeticsek hamarosan túladtak a kastélyon, amely a Batthyány család közvetítésével került az Ebergényiek kezére az 1780-as években. Az új birtokos família azonban már nem építette tovább a kastélyt, hanem egy új rezidencia építésébe kezdett.

Stílusa eredeti magyar barokk, ezért védett „A" kategóriás műemlék, ezen belül is kiemelkedő értékű Nyugat-Magyarország egyik legszebb restaurált díszterme. A kastély, melyhez két romantikus hídon át vezet az út, egy 3 hektáros gondozott őspark közepén fekszik. A parkot a Gyöngyös patak és az eredeti vizesárok határolják.

Az Új-Ebergényi kastélyt az 1780-as évek második felében feltehetően a Szombathelyen püspöki szolgálatban dolgozó Hefele Menyhért tervezhette, de a kivitelezési munkákat már Hefele tanítványa, Anreith János György végezhette. A késő barokk, klasszicizáló épületegyüttes két ütemben épült, előbb az egyemeletes kastély, amely a XIX. század közepén kétoldalt földszintes gazdasági szárnnyal egészült ki.

A két kastély sorsát a második világháború utáni államosítás pecsételte meg, az 1950-es évektől az épületeket a helyi termelőszövetkezet használta. Az erősen leromlott állapotú épületek helyreállítása az 1980-as években a Vas megyei kastélyprogram keretében indult meg.

A ma már kastélyszállóként működő Új-Ebergényi kastély Magyarország egyik legszebb copf stílusú műemlék kastélya. A klasszikus szépségű díszterem és nagyterem, illetve a kastélyt körülvevő gyönyörű park csodás helyszínül szolgál rendezvények, főként esküvők lebonyolításához.

VELEMÉRI Ttemplom

A Vas vármegye délnyugati szögletében, a szlovén határ mentén fekvő Belső-őrségi Velemér község fő büszkesége középkori eredetű temploma. A Szentháromság tiszteletére felszentelt római katolikus templom a település DNy-i szélén, a 217 méter magasra emelkedő dombon áll. Az Őriszentpéteri Római Katolikus Plébánia filiális temploma.

1365-ben a falu a Szécsi család, 1508-ban pedig Thurzó Elek birtokához tartozott. A török portyázások miatt a lakosságnak újra kellett alapítania a települést.

A templom a XVII. század közepétől protestáns, majd 1733-tól újra katolikus használatba került. 1777-től a szombathelyi püspökséghez tartozik. Az elhagyatott templomot a magyar művészettörténet számára Rómer Flóris fedezte fel 1863-ban, Gózon Imre református lelkész ajánlására. A páratlan kompozíciójú festményeket azonban súlyosan veszélyeztette a templom korabeli állapota. Közbenjárására Szenczy Ferenc szombathelyi püspök elvégeztette a szükséges javításokat. Id. Stornó Ferenc a faliképek nagy részéről akvarell másolatot készített. 1871-ben egy tűzvészben a templom teteje újra megrongálódott és az évek során újabb felújításokra volt szükség. Az Országos Műemléki Felügyelőség a templomot helyreállította, majd 1967-68-ban a falképeket is restaurálták.

A zömökségében Árpád-kori, jellemzően „keletelt", kora gótikus stílusjegyeket hordozó egyhajós templom középkori állapotában maradt fenn.

A veleméri falképsorozat a templom festőjének, Aquila Jánosnak az első ismert műve 1377–78-ból.

A legenda szerint a freskók jeleneteire, szintjeire azok napján süt rá a nap. Szentháromság vasárnapján a keleti szentélyablakon keresztül a kelő nap sugara megvilágítja a Szentháromság szimbólumát. Január 6-án, vízkeresztkor a szentély kerek ablakán beáramló fény ragyogtatja meg a háromkirályok feletti betlehemi csillagot. A nyári napfordulón a felkelő nap fénye a keleti szentélyablakon keresztül beáramolva fénybe öltözteti a köpönyeges Madonnát. Az örök sötétség birodalmát szimbolizáló pokoljelenetre viszont sosem vetül fénysugár.

A templomban évi két alkalommal van szentmise: Szentháromság vasárnapján és Szent István napján.

STIRLING-VILLA, VELEM

Velemben a két világháború között élénkült meg az idegenforgalom, amit a község képviselő-testülete tudatosan támogatott. Ennek köszönhetően számos szombathelyi család épített nyaralót Velemben. Dr. Stirling István szombathelyi ügyvéd az 1930-as években több telket is felvásárolt, ezen építtette fel nagy alapterületű, modern, de hagyományos kőfalazattal készült villáját.

Dr. Stirling ismert legitimista volt, villája a királypárti körök találkozóhelyéül szolgált. A nyilas hatalomátvétel után a családot internálták, az épületet államosították. Itt tartotta egyik utolsó magyarországi hivatali helyiségét Szálasi Ferenc, sőt a Budapestről menekített Szent Koronát is egy ideig a villa kertjében kialakított bunkerben őrizték. A háború után rövid időre visszakapta az épületet a Stirling család, de hamarosan államosították, és községi kultúrház és iskola céljára használták. A villaépület az iskolák körzetesítése után 1974-ben került a Megyei Ifjúsági és Művelődési Központ kezelésébe, ekkor Továbbképző Házat és Népművészeti Műhelyt hoztak létre benne. Egyéb jellegzetes épületei: a Fedeles-híd, a Sárkányos-kapu, Fafaragók Háza ezután épültek. A Velemi Stúdió vagy Stirling-villa néven ismert épületegyüttes hosszú időn keresztül volt a vasi képzőművészet – különösen a népi iparművészet – egyik legjelentősebb központja, de a "Velemi Szemináriumok" révén a rendszerváltó értelmiség egyik találkozási pontja is.

A SZOMBATHELYI VÁRMEGYEHÁZA

Vas vármegye székhelye a török által fenyegetett Vasvárról – a vasvári káptalan intézményével együtt – az 1570-es években telepedett át a védettebb Szombathelyre.

Kezdetben mind a káptalan, mind pedig a vármegye a szombathelyi püspökvárban kapott helyet, a megye azonban már a 17. század közepén elhatározta, hogy saját székházat épít a városban. A tervekkel azonban csak addig jutottak, hogy különböző épületeket bérbe vétele után megvásárolták az ún. Kismegyeháza vagy Főispáni lak eredeti épületét (a vármegyeháza keleti, egyszintes része), amely egészen a 18. század második feléig szolgált mint vármegyeháza. A szűkös épület bővítésére 1773-ban kapott királyi engedélyt a vármegye, ekkor vásárolták meg a szomszédos – korábban városi iskolaként szolgáló – épületet és telkét. Az eredetileg egy emeletes (egy hadmérnök által tervezett) épület építési munkái 1775-ben kezdődtek és 1779-ben fejeződtek be.

Érdemes megjegyezni, hogy az építkezések még a püspökség megalapítása előtt megindultak, így a megyeháza a tér legrégebbi épülete, csak 1777 után épült fel a székesegyház-szeminárium-püspöki palota együttese, és majd csak a 19. század második felében a mai főiskolai épület (egykori pártház) helyén álló városháza, amellyel a Dunántúl egyik legszebb történelmi tere alakult ki.

A vármegyeházát többször átépítették és bővítették:

– 1820-ban a tetőt javították és a nagyterem fölé helyiségeket építettek.
– 1836-ban megépült a börtön a vármegyeháza udvarán
– 1848-ban készült el Voita Donát tervei szerint a kisvármegyeháza átépítése
– 1880-ban Hauszmann Alajos tervei szerint került sor a vármegyeháza átépítésére (Hauszmann építette néhány évvel korábban a szomszédos Városházát is)

A Hauszmann-féle átépítés soron készült a mai, gazdagon tagolt homlokzat (a vármegye címerrel együtt), díszes lépcsőház és a nagyterem historizáló kialakítása. A termet a szocialista időben lecsupaszították, helyreállítására a Magyar Millennium alkalmával került sor.

CSÖMÖTEI-HEGYEN ÁLLÓ HEGYPINCE ÉS AHHOZ KAPCSOLÓDÓ HAGYOMÁNYOK, LUKÁCSHÁZA

Lukácsháza községtől nyugatra – a belterülettől 1 kilométerre – húzódó 278 méter tengerszint feletti magasságú „hegyet" szőlőskertek, gyümölcsösök borítják, amelyet a nép már régóta Csömötei-hegynek nevez.

Először a XIV-XV. században találkozunk olyan írásos nyomokkal, melyek arról szólnak, hogy a chömötei nemesek nagy kiterjedésű szőlőkkel rendelkeztek. 1624-es oklevelek 11 szőlőtulajdonost említenek név szerint. Az 1720-as összeírás is beszámol a szőlők helyzetéről: „Curiales nemesek a szőlőiket illetőleg a hegyvám jognak vannak alávetve, azért írattak össze. Tíz nemes, köztük egy bíró, egyenként 2-3-4 kapás szőleik vannak. Összes szőlejük 25 kapás." 1778 áprilisában a szőlőhegyet újrafelosztás miatt felmérik. Hegyvámos szőlőt mérnek ki, 21 személy részére, akik a használt szőlő után hegyvámot fizettek. A hegyvámot a hegypincében kellett leadni Szent György-napig. Ez a hegypince mind a mai napig megmaradt.

Első hegyközségi szabályrendelete 1793-ban készült. A szőlőhegy az Írottkő Natúrpark és a Kőszegi Tájvédelmi Körzet része, 2010-től a Soproni borvidékhez tartozik. Kilátója mellett mintegy 150 éves borház áll, melynek épületét a Lukácsházi Borbarát Hölgyek gondozzák. A Szent Ivó-nap környékén megrendezett hagyományos esemény a hegybejárás. A szőlőhegy legújabb rendezvénye a Pincés-Kemencés Böllérverseny és a Pincés Kemencés Őszi Hegybejárás. A rendezvények résztvevői kulináris és gasztronómiai élményekkel gazdagodnak a szőlőhegyi túrázás során.

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

A BATTHYÁNYAK SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

A közel 400 éven át a magyar uralkodó osztály vezető rétegéhez tartozó Batthyányak minden nemzedékében akadt olyan kimagasló személyiség, aki az osztályrészéül jutott nagy vagyonnal és hatalommal jól sáfárkodva, nemcsak saját és családja érdekeit szolgálta, hanem a nemzet ügyéért is komoly áldozatokat hozott.

A Batthyányak származása a XIV. század közepén élt Rátót nemzetségbeli Szőke Miklósig vezethető vissza, akinek fia, Kővágóörsi Kis György az 1397-ben megszerzett Battyán településről felvette a Batytyáni nevet. A következő száz esztendő tudatos birtok- és házasságpolitikájának köszönhetően a Batthyányak az ország főnemesei közé emelkedtek.

A családi címert Batthyány I. Boldizsár kapta II. Ulászló királytól, a németújvári és a szalónaki várra pedig Batthyány I. Ferenc királyi adományként tett szert. Ettől kezdve a család birtokainak súlypontja a történelmi Vas vármegyébe helyeződött át. A XVI. századi Batthyány családfők közül katonai sikereivel és tudománypártoló tevékenységével emelkedett ki Batthyány III. Boldizsár, aki humanista udvarában vendégül látta a híres botanikust, Carolus Clusiust.

A Balassi Bálintot mecénásaként támogató Batthyány II. Ferenc fia, I. Ádám elnyerte a grófi méltóságot, majd újabb uradalmak megszerzésével növelte a család birtokait. I. Ádám dunántúli főkapitányként irányította a Dél-Dunántúl katonai védelmét. Fiaival vált ketté a család hercegi és grófi ága. Batthyány II. Ádám fontos szerepet játszott Magyarország török alóli felszabadításában, és a XVIII. század elejére országbírói rangig emelkedett.

A család a XVIII. században jutott hatalma csúcspontjára. Batthyány Lajos 13 éven át vezette a Magyar Kancelláriát, haláláig a király utáni legmagasabb pozíciót töltötte be: ő volt az utolsó nemzeti nádor.

Öccse, Károly tábornagyként az osztrák örökösödési háborúban harcolt, majd a királynő kinevezte fiai nevelőjének. Érdeme-

iért hercegi címet kapott, s saját arcképével és címerével díszített aranydukátokat és ezüsttallérokat veretett. Batthyány Lajos fia, József 1776 és 1799 között állt a magyar katolikus egyház élén esztergomi érsekként. Batthyány Lajos dédunokáját, Fülöp herceget bőkezű mecénásként tartják számon.

1825-ben Széchenyi után a második legmagasabb összeget adományozta a Magyar Tudós Társaság megalapítására. Sokat tett Körmend építészeti képének kialakításáért, több szobrot is állíttatott a városban.

A család grófi ágából származott Batthyány Lajos gróf, Magyarország első felelős kormányának miniszterelnöke. Az 1840-es években vált a főrendi ellenzék vezéralakjává, 1848. március 17-én őt bízta meg a király kormányalakítással.

Legfontosabb feladatának Magyarország alkotmányos önkormányzatának kiépítését, ezen belül az önálló fegyveres erő megszervezését tekintette. Lemondását követően, 1849 januárjában az osztrákok foglyul ejtették, koncepciós perben elítélték, majd október 6-án, az aradi vértanúkkal egy napon Pesten kivégezték.

A XX. században is viselte kiemelkedő egyéniség a hercegi címet: dr. Batthyány-Strattmann László, aki egy évtizeden keresztül körmendi kastélyában ingyen gyógyította a rászorulókat. A szegények orvosát 2003-ban avatta boldoggá II. János Pál pápa.

DR. BENDEFY LÁSZLÓ MUNKÁSSÁGA

Dr. Bendefy László XX. századi polihisztor munkássága rendkívül sokoldalú, a régészet, őslénytan, földrajz és földtan, geodézia, hidrológia, térképészet és a magyar őstörténet területén kimagaslóan sokat alkotott. Életművének különlegességét többirányú végzettségéből fakadó szemlélete adja. Művei időtállóak, könyvei ma is keresettek, a földmérés területén munkásságát a róla elnevezett mérési pontok elnevezése is őrzi. Tevékenységének kihatása a vármegyehatárokon túlra is mutat és több tudományágban országos hatáskörrel bír.

Vasváron született 1904. augusztus 17-én, tanító családban. Gimnáziumi érettségi után a Műegyetemen mérnöki diplomát (1928), a Pázmány Péter Tudományegyetemen pedig geológus doktori oklevelet (1929) szerzett. 1929-ben az Állami Földméréshez került és itt dolgozott 1959-ig, majd a Vízügyi Tudományos Kutató Intézet munkatársa lett nyugdíjba vonulásáig. 1977. augusztus 13-án halt meg.

1997-től a vasvári könyvtár felvette a város jeles szülöttjének nevét, így azóta Dr. Bendefy László Városi Könyvtár néven működik. A család támogatásának köszönhetően, művei a könyvtár

Bendefy Gyűjteményének részét képezik. Itt egyetlen helyként az országban összes nyomtatásban megjelent munkája fellelhető, kutatható, az érdeklődők számára hozzáférhető. Az emlékére rendezett rendszeres évfordulós ünnepségeken országos és nemzetközi hírű tudósok méltatják munkásságát, és családja is méltó módon ápolja e jeles tudós örökségét.

A Savaria Múzeum munkatársaként saját gyűjtéséből megalapozta a múzeum ásvány-kőzettani, talajtani és őslénytani gyűjteményét, 1924-től a baltavári őslénytani ásatásokat folytatta.

Geomorfológiai, felszínalaktani tanulmányai jórészt Vas vármegye sajátos morfológiai problémáit világítják meg. Emellett az afrikai -„Magyar utazók Afrikában (1934)"- és a sarkköri felfedező utazások is foglalkoztatták.

Geodéziai tevékenysége során felismerte a felsőrendű szintezési mérési adatok összefüggését a jelenkori kéregszerkezeti mozgásokkal. Jelentős hazai nyersanyagkutatással kapcsolatos munkája a felsőcsatári talkumbánya, és a sóshartyáni „Jodaqua" gyógyforrás feltárása. Kandidátusi fokozatát a „Szintezési munkálatok Magyarországon 1820-1920. (1958)" dolgozatáért kapta. Akadémiai doktori értekezésének témája „A Balaton évszázados vízszintváltozásainak meghatározása volt.

Tanulmányai jelentek meg a térképkészítő Lázár deákról és megszállottan kutatta a magyarság történetét.

A Vatikáni levéltárban megtalálta Richardus frater jelentését Julianusz barát útjáról, melynek nyomán megírta „Az ismeretlen Juliánusz. (1936)." c. művét, majd közadakozásból szobrot állíttatott neki a budai várhegyen. Kiadta II. Pius pápa őstörténeti vonatkozású írásának a magyarokra vonatkozó részét. A Kuma folyó mellett Madzsart, az egykori magyarok által lakott várost mutatta be: „Kummagyaria... (1941)", „A magyarság kaukázusi őshazája. Gyeretyán országa. (1942)" c. művében. Jelentős tanulmányainak gyűjteménye „A magyarság és középkelet. (1945)". c. kötete.

A BERZSENYI-KULTUSZ ÁPOLÁSA EGYHÁZASHETYÉN

Berzsenyi Dániel (1776. május 7. Egyházashetye – 1836. február 24. Nikla) költő Vas vármegye híres szülötte. Egyházashetyén látta meg a napvilágot, itt töltötte gyermekkorát. Bár a sors később más vidékekre is vetette, és életének ismertebb része a Somogy vármegyei Niklához kötődik, szülőfaluja igyekszik méltó módon megőrizni a költő emlékét.

Egyházashetye Kemenesalján fekvő község. Életét, szokásait, erős kulturális motivációját jelentősen befolyásolta, hogy a híres költő a településen született. Pezsgő kulturális élete, vonzása a mai irodalmárok, és művészek irányába is vélhetően e tőről fakad. A településen található Berzsenyi szülőház emléktáblája alatt mindig frissek a koszorúk.

1956. június 6-án Déry Tibor avatta fel a szülőházban berendezett emlékmúzeumot, ami azóta is, kiállításaiban többször megújulva működik és látogatható.

A falu szívében Antal Károly Kossuth-díjas szobrászművész Berzsenyi-szobra áll. Az emlékház előterében Blaskó János által készített Berzsenyi emlékkút látható.

A településen dr. Borsos Zoltán nyugalmazott erdőmérnök Berzsenyi emlékparkot hozott létre.

Számos ünnepség és megemlékezés zajlik a településen, ezek közül kiemelkedik a „Berzsenyi nap", amit minden évben, a költő születésnapját megelőző szombaton tartanak az Emlékház előtt, és ez, nyugodtan mondhatjuk, országos jelentőségű esemény, érdemes és híres vendégekkel, méltóan a költő emlékéhez.

Szintén rendszeres esemény a nyári időszakban megrendezésre kerülő „Hetyei Nemzetközi Kulturális Napok" fesztivál, ahol nemzetközi kórustalálkozó és több művészeti ágban megrendezett program emeli a Berzsenyi-kultusz fényét.

Számos egyedi esemény is színesíti az emlékezést, és segíti a költő kultuszának fenntartását. Ezek szervezésében közreműködik a Pro Egyházashetye Kulturális Egyesület, melynek céljai között van a Berzsenyi-kultusz fenntartása.

Szellemi találkozóhelyként működnek az emlékprogramok, hisz ezeket találkozóhelyként használják a Berzsenyi család ma élő tagjai is és ide jönnek az ország, de a világ távolabbi pontjairól is.

Berzsenyi Dániel.

CHERNEL ISTVÁN SZELLEMI ÉS TÁRGYI ÖRÖKSÉGE

Chernel István (1865, Kőszeg – 1922, Kőszeg) természettudós, a legnagyobb magyar ornitológus, ám személye mégis inkább csak szakmai körökben ismert.

Kiváló vadász, síelő, zenerajongó, zeneszerző, fényképész, író, a madárvilág elmélyült kutatója és védelmezője volt. A földbirtokosi, nemesi családból - édesanyja gróf Tolnai Festetich Mária, édesapja Chernel Kálmán volt- származó fiú 1887-es erdélyi tanulmányútja kapcsán Hermann Ottóval (akit édesapja, Chernel Kálmán indított el pályáján) megismerkedvén döntött úgy, hogy az ornitológia felé fordul.

Madártani munkássága elsősorban a madarak gazdasági jelentőségére, védelmére és vonulására terjedt ki. Megfigyeléseit többek között a Hanságban, a Velencei-tó nádasaiban, a Duna árterületén, a Felvidéken és az Al-Duna tájain tette. 1898-ban jelentette meg a magyar birodalom madarainak névjegyzékét, amelyben a latin nevek mellett az egyes fajok magyar elnevezései is szerepeltek; ezzel megvetette a magyar nomenklatúra alapjait.

Főműve, a kétkötetes „Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségökre” az első, magyar szerző tollából megjelent madártani monográfiának tekinthető. Az Országos Állatvédő Egyesület alelnöke volt, létrehozta annak kőszegi fiókegyesületét, amerikai mintára megszervezte a „Madarak és fák napját” 1902-ben.

Herman Ottó halála után kinevezték a Madártani Intézet tiszteletbeli igazgatójának, miniszteri tanácsosi ranggal.

Számos madárfaj hazai előfordulásának, illetve költésének első megfigyelése fűződik nevéhez, összeállította a Bibliographica Ornithologica Hungaricát (1888). Megalapította a Vasvármegyei Múzeum természetrajzi tárát. A 200 példányból álló gyűjteményt, a madarakat élőhelyeik, il-

letve káros, vagy hasznos mivoltuk alapján csoportosítva mutatta be.

Norvégiában 1891-ben ismerkedett meg a sível és a síeléssel, amiről 1893-tól több népszerűsítő cikket írt, majd 1896-ban megírta és kiadta A lábszánkózás kézikönyve című könyvét, amiben Magyarországon elsőként ismertette e sportot. E művével lerakta a hazai sí szaknyelv alapjait.

Sírja a kőszegi temetőben található, szülőházán emléktáblát helyeztek el. Egykori kertjében, ma madárvédelmi mintatelep és emlékmúzeum működik Bechtold István Természetvédelmi Látogatóközpont néven.

A GENCSAPÁTI LEGÉNYCÉH

A Gencsapáti Legénycéh 1998-ban alakult újjá, azzal a célkitűzéssel, hogy a már-már feledésbe merült hagyományokat, szokásokat megújítsa, őrizze és tovább örökítse a jövő nemzedékei számára.

A Gencsapáti Legénycéh alapítóirata tartalmazza azokat a célkitűzéseket és feladatokat, amik teljesítése elvárt a tagoktól, mégpedig ízes magyar nyelven.

Legfőbb célok a hagyományőrzéssel és annak továbbvitelével kapcsolatosak. Meghatározzák a belépés lehetséges napját (Szent Egyed napja), majd az azt követő héten a legénybíró, a kulcsár, és a botos megválasztása következik, majd vigasság.

A Legénycéh szabályait a „Céh Nagy Könyvében rögzítették. A Legénycéh jelképeit és fontos tárgyait céhládában őrzik.

Büszkék arra, hogy egyedül Nyugat-Magyarországon maradtak meg a legénycéhek.

A Legénycéh tagjai mindmáig eljárnak húsvéthétfőn locsolkodni, felállítják és kitáncolják a májusfákat, amelyet a lányos házaknál vagy közösségi helyeken állítanak, megtartják a legényavatót és a mulatságot.

A Gencsapáti Legénycéh együttműködve a Gencsapáti Hagyományőrző Néptáncegyüttessel, részt vesz a szüreti felvonuláson és a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó népszokások bemutatásában (betlehemezés, regölés).

1998-ban alakultak újjá, de az 1890-es évekből van adatunk a Gencsapáti céh működéséről és a helyi társadalomban betöltött szerepéről. A térségünkre jellemző sajátos közösségi forma újjáélesztése vármegyénk jelentős értékét keltette életre.

A GENCSAPÁTI TÁNCHAGYOMÁNYOK

A Kárpát-medence népeinek tánchagyománya, s ezen belül a magyar néptánc nagyon sokszínű. A gencsapáti néptánc a nyugati, vagy dunai táncdialektus, nyugat- és közép-dunántúli tájegységébe tartozik, annak fontos, egyedi jegyeket is hordozó egysége.

Az 1940-es évek végén a „Gyöngyösbokréta" mozgalom keretében terelődött a figyelem a helyi csárdásra és seprűtáncra, ami mind beilleszthető a tájegység táncai közé, de mutatnak egy sajátos, máshol még nem tapasztalt egyediséget, amiben, ha nem is sokban, de ezek a táncok eltérnek az eddig ismert formáktól. A gencsi táncok egyedisége értéket adott ezeknek a táncoknak, és egyre inkább rájuk terelte a szakemberek figyelmét is.

Egyszerre volt bennük megtalálható a népi változatosság és vidámság és a polgári rendezettség és a fegyelem.

A tánchagyomány első őrzője az 1938-ban megalakult Hagyományőrző Néptáncegyüttes, akik akkor még az akkori Nagygencsen működtek. Néhány országos hírű rendezvényen való szereplés, és a fentiekben már említett egyszerre hagyományos és újszerűen sajátos gencsi koreográfiára sokan felfigyeltek akkor.

Ezután változott a világ és feloszlott az együttes. Már-már feledésbe merült ez a hagyomány, mikor 1993-ban újjáalakult a Gencsi Hagyományőrző Néptáncegyüttes.

Azóta több korosztályban 120-an táncolják a más vidékeken tanult, de még inkább a jellegzetesen hagyományos, gencsi motívumokat tartalmazó, helyi néptáncot.

Céljuk a szépen való táncolás mellett a gencsapáti tánchagyomány összegyűjtése, megőrzése, bemutatása, és gyarapítása.

A GENCSAPÁTI HÍMES TOJÁSFESTÉS

Gencsapáti községben hagyománya van a húsvéti tojások díszítésének, a tojásfestésnek. A tojásfestés sajátos egyedi módszere honosodott meg ezen a vidéken. A tojásokra a csak itt használt egyedi mintákat, karcolásos technikával vitték fel a készítők.

A tojások festése, karcolása a XIX. század utolsó évtizedében honosodott meg a faluban.

„A ma is működő tojásfestők és karcolók mind édesanyjuktól, nagyszüleiktől tanulták tudományukat, akik pedig 1890-től 1910-ig terjedő időpontban tanítójuktól, Pungor Ferenctől sajátították el ezt a különleges technikát. Nem csak ő, hanem a felesége is oktatta az asszonyokat, hogyan kell szépen tojást festeni és díszíteni. 10-12 éves lányok kosárszámra készítették a gyönyörűen festett tojásokat és a városba, Szombathelyre vitték eladni. A pénzen cukrot, narancsot, kendőt vásároltak maguknak.

Sokan emlékeznek még arra is, hogy a gyöngyösapáti kastély tulajdonosai, Széchenyi és Apponyi grófok rengeteget rendeltek a húsvéti tojásokból. A helyiek több ezer tojást készítettek karcolásos díszítéssel, amiket külföldön is értékesítettek.

Az első világháború ideje alatt tiltva volt a tojáskarcolás egy ideig. 1925 körül kezdték újra készíteni. A céljuk az volt, hogy pénzt keressenek vele. Szokásban volt mindig az is, hogy a keresztanya húsvétkor keresztgyerekét karcolásos, festett tojással ajándékozza meg. Locsoláskor a lányok is adnak a legényeknek 1-1 tojást.

Az adatgyűjtés feltárja, hogy kezdetben 9 család és rajtuk keresztül az ő gyermekeik, unokáik sajátították el a gencsi tojásfestés titkait. A gyökerek tehát Pungor Ferenc tanító úrhoz és feleségéhez vezetnek bennünket, akik a településen a XIX. sz. végén meghonosították a technikát. A hagyomány nem szakadt meg.

Vincze Alfonzné (sz. Vurst Margit) és leánya, Császár Józsefné (sz. Vincze Margit), mindketten tojásfestő népi iparművészek tovább vitték és gazdagították hagyományainkat.

Horváth Józsefné (szül. Bodorkós Erzsébet. a faluban csak „Tamás Bözsi néni") továbbörökítette a hagyományt két leánygyermeke irányába.

Az Apponyi Albert Általános Iskolában egy külön tárlóban Balázsvölgyi Lászlóné, Borhi Jánosné, Császár Józsefné, Horváth Józsefné, Németh Lászlóné, Sényi Lajosné, Simon Kálmánné, Szabó Ferencné és Vincze Alfonzné különlegesen szép munkái láthatók.

A gencsapáti „karcolásos" technikával készített hímes tojásfestés hagyománya néprajzi, történeti jelentősége révén kulturális örökségünk része.

KRESZNERICS FERENC SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

Kresznerics Ferenc a Vas vármegyei Iváncon született, a szombathelyi gimnázium grammatikai osztályában tanult, majd soproni tanulmányai után Pozsonyban folytatott hittudományi és filozófiai tanulmányokat.

Nyelvészeti érdeklődése mellett a természettudományok és matematika iránt is érdeklődött. Előbb szülőfaluja segédlelkésze lett, majd az 1793-ban a Szily János által Szombathelyen alapított Líceum matematikai katedráját bízták rá. 1794-ben megszerezte filozófiai doktorátusát, és 1803-ban elkészítette a szombathelyi múzeum római régiségeinek teljes leltárát is. 1812 tavaszáig volt a Líceum nagytekintélyű tanára. 1812-től Ság község – ma Celldömölk település része, Alsóság – plébánosa lett. Itt érte a halál 1832-ben.

Az alsósági katolikus temetőben nyugszik, sírhelyét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság „A" kategóriában a Nemzeti Sírkert részéve nyilvánította.

Már diákként a könyvek szerelmesévé vált, és valószínűleg tanárai biztatására kezdte el írni olvasónaplóját, amelyet több-kevesebb rendszerességgel haláláig vezetett.

Az olvasmányairól, olvasási szokásairól és literátori kapcsolatairól számot adó, olykor életrajzi adatokat is tartalmazó több ezer oldalas kézirat később szótárához is adattárként szolgált. Már fiatal korában élénken érdeklődött az idegen nyelvek iránt, tudott németül, latinul, olaszul, franciául, görögül és héberül. 1790-ben kéziratban maradt magyar nyelvtant állított össze.

Két évtizedes gyűjtés után 1808-ban kezdte el rendezni gyökérrendű szótárának anyagát. Ez a munka vezetett fő művének: A magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal című szótárának megírásához, amelyben mintegy 80.000 szó szerepel. Művének 50 oldalas bevezetőjében részletesen kifejti véleményét a magyar nyelv alaktani rendszeréről. Kritikusan szól a korábban kiadott „Bötü-rendbe

vett" szótárakról, melyeket célszerűtlennek tartott. Saját szótárában a „gyökerek" azaz szótövek alapján csoportosította a kifejezéseket. A kiemelt szótő után bokorba gyűjti a képzéssel és összetétellel létrehozott szavakat. Közli a tájnyelvi vagy nyelvtörténeti alakváltozásokat, továbbá a kifejezéshez tartozó szólásokat és közmondásokat is.

A Magyar Tudományos Akadémia 1831-ben tiszteleti tagnak választotta meg, szótárát pedig akadémiai jutalommal tüntette ki.

Kultúrtörténészek szerint Kresznerics Ferenc életműve nem nyerte el a jelentőségének megfelelő megbecsülést.

Utódjaként Celldömölk városa méltó módon ápolja a neves tudós-plébános emlékét, elismerve tudományos munkásságát anyanyelvünk elkötelezett ápolójának és fejlesztőjének.

A MAGYARSZOMBATFAI (ŐRSÉGI) FAZEKASSÁG HAGYOMÁNYA

Közel 700 éves élő hagyománnyal büszkélkedhet az őrségi, belső-őrségi fazekasság. Van rá remény, hogy tovább fejlesszék e hagyományt, új műhelyeket hozzanak létre. A magyarszombatfai fazekasság egyre népszerűbb a turisták körében is. Az ott készült gyönyörű, a hagyományokból építkező motívumú eszközöket, egyre többen keresik. Szívesen vásárolják az ide látogatók. A termékek országosan is elismertek.

Vas vármegye délnyugati részén a hegyekből folyó egyik patak völgyében található Magyarszombatfa, ahol emberemlékezet óta a lakosság nagy része gerencsér.

Gerencsérnek vagy gelencsérnek mondják az agyagművest a Dunántúl délnyugati és az Alföld déli részén. Már a XIV. században ismeretes volt az őrségi fazekasság.

Az Őrség agyagos talaja megalapozta a fazekasság kialakulását. A jó minőségű, tűzálló agyag és az edények égetéséhez szükséges rengeteg fa tette lehetővé az itt élő emberek megélhetését.

Az igazán jó minőségű kékes vagy fehér földért négy-hét méterre is le kellett ásni. Fele-fele arányú keverékéből használati edényeket, a felette lévő sárga földből víztartó edényeket készítettek. A régi agyagbányák kutakra emlékeztetnek, ahonnan melencébe rakva adogatták ki az agyagot a felszínen várakozóknak. Az agyagot hazaszállították, gondosan letisztított helyre rakták, ahol az eső megáztatta, fagy megszaggatta. Az előkészített agyagot áztatták, majd a műhelyben tömbbé verték. Ezután jött a szelés majd a taposás, melyet több alkalommal is megismételtek.

Az agyag pattogtatása és gyúrása után következhetett az edények megformálása.

Nem a díszítettség adja meg művészi értéküket, hanem a fejlett formaérzék, az edények nemes vonala, a részletek kidolgozásának finomsága.

Az edényeket az alábbi színekben mázolták: zöld, barna, sárga, fehér. Készítményeiket Somogy vármegyébe vitték, mert ott jó a termőföld, de agyag nem volt. A két vidék termékei kölcsönösen kiegészítették egymást, hagyományos cserekereskedelem alakult ki közöttük; a fazekas termékeket szemes takarmányra cserélték.

A Belső-Őrség jellegzetes agyagműves foglalkozása nemzedékről nemzedékre szállt; a korongozás szakmai titkain kívül az agyag kitermelésének és előkészítésének fogásait is átörökítették. Magyarszombatfa, Gödörháza és Velemér tartozik a híres belső-őrségi fazekas falvakhoz, de leginkább ezek közül is Magyarszombatfán maradt fenn a fazekasság.

A településen működik az Őrségi Fazekasok Egyesülete, melynek célja a hagyomány megőrzése, továbbvitele. Az egyesület 15-20 tagból áll. 2012-ben több fazekas is elnyerte a nemzeti parki védjegy megtisztelő címet. A településen működő Fazekas-házban megtekinthető a mesterség története; ennek célja, hogy a fazekasságot megismerhessék az Őrségbe látogató turisták.

Az őrségi fazekasság az egész megye számára jelentős értéket jelent.

A MURAKÖZI MÉNES – ŐRISZENTPÉTER

A muraközi ló hazánk géntartalék értékű hidegvérű lova, a belga vérrel nem keresztezett hidegvérű ló neve. A klaszszikus magyar hidegvérű ló tájfajtája, mely kisebb testtömegű, finomabb felépítésű, gyorsabb mozgású, kitartóbb munkavégzésű.

A múlt század elején a Dunántúl nyugati és déli részén településszerkezeti és földrajzi viszonyok miatt egy intenzívebb, bel-

terjes mezőgazdálkodás alakult ki. Ez az intenzívebb mezőgazdálkodás megkívánta az igaerő „modernizálását", megnövekedett az igény az ökörnél gyorsabb, a melegvérű igáslovaknál teherbíróbb s egyben kitartó, jó munkakészségű igásállat iránt. Ilyen jellegű igényeket elégítettek ki a nyugati határszélen nagy számban behozott hidegvérű lovak, melyek nóri eredetűek voltak.

A két világháború közötti időszakban a muraközi lovaknak főként a nehéz mezőgazdasági munkálatokban vették nagy hasznát. A múlt század húszas éveiben a muraközi lovak a magyar lóállomány egyötödét tették ki.

A lótartás csökkenése és a mezőgazdaság gépesítése miatt, illetve azért, mert a muraközi fajta nem igazán tudott megfelelni a divatos sportlovakkal szembeni elvárásoknak, a fajta csaknem teljesen eltűnt.

A XXI. század elején az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság a muraközi ló génmegőrzésének fontosságát felismerve elhatározta, hogy visszatenyésztési programot indít, melynek köszönhetően megtalálható őshonos fajta Őriszentpéteren.

MIKES KELEMEN TÖRÖKORSZÁGI LEVELEINEK ELSŐ KIADÁSA

Szily János Szombathely szellemi életének megalapozását célul kitűző terveibe illeszkedett – iskolák, intézmények alapításán túl – egy helyi nyomda felállítása is.

Siess József János soproni könyvnyomtató mester nyomdájának az új szeminárium épületében biztosított helyet. A Siess család 1749-ben alapított nyomdát Sopronban, fióknyomdájukat 1787-ben telepítették Szombathelyre.

A kéziszedésű első nyomda tevékenysége kezdetben nem terjedt túl püspöki körlevelek, egyházi nyomtatványok és a kor divatja szerint íródó alkalmi versek készítésén.

Vasvármegye hivatala 1792-ben adta Siessék számára első megrendelését fő- és alispáni jelentések, közgyűlési meghívók és egyéb űrlapok készítésére. Később a város is dolgoztatott Siess Antallal, aki már vidékről is kapott megbízásokat. A nyomda működésének évei alatt több száz kiadványt jelentetett meg, amelyek közül többet őriz a vármegyei könyvtár, ezek mindegyike értékes darabja Szombathely művelődéstörténetének.

E nyomdában készült a magyar szépirodalom egyik korabeli remekműve Mikes Kelemen Törökországi leveleinek első magyar kiadása 1794-ben, Kultsár István szombathelyi gimnáziumi tanár érdeme a Mikes-kézirat értékeinek felfedezése, sajtó alá rendezése.

Kultsár István a Mikes-levelek kiadásával igen nagy szolgálatot tett a magyar irodalomnak. A németesítés korában, amikor a magyar nyelv másodrendűvé vált az országban, a kor legjobb prózaírójának műve nagy hatással volt az olvasókra.

A magyar művelődéstörténet sok eseménye kapcsolódik Szombathelyhez, a Mikes-levelek első magyarországi megjelentetése is ezekhez sorolható, tehát Kultsár István is hozzájárult a vasi vármegyeszékhely nevének rangosításához.

AZ ŐRSÉGI REFORMÁTUS HAGYOMÁNYOK

A történelmi Őrség múltjának meghatározó részét képezi a református hit. A XVI. század közepétől az Őrség népe protestáns hitre tért át. Nagy többségük a Kálvini eredetű református hitre tért, míg az Őrség nyugati peremén a Lutheri evangélikus egyház is talált híveket.

A reformáció megjelenését nem sokkal követte a Habsburgok által elrendelt ellenreformáció. A főurak birtokaik védelmében hamarosan visszatértek a katolikus hitre és ezt várták volna el a birtokaikon és azok közelében élőktől is. Az Őrség népe a szenvedések és meghurcoltatás árán is ragaszkodott hitéhez, és ellenálltak.

Az 1681-es Soproni Országgyűlésen elrendelték, hogy a reformátusok a környéken csak két templomban gyakorolhatták hitüket, Kustánszegen és Felsőőrön, majd ezt követően minden templomot elvettek, leromboltak, és megszűntek a református iskolák is.

Tartott mindez 1781. október 25-ig, amíg II. József kibocsájtotta türelmi rendeletét, mely szerint „a reformátusok megújíthatták gyülekezeteiket és „torony nélkül, nem utcára nyíló bejárattal templomot is építhettek". Az őrségiek hamar léptek, felélesztették gyülekezeteiket. Megkezdődtek a templomépítések is. A rendelet magyarázatot ad arra, miért is olyan különösek az őrségi református templomok. A teljes szabadságot 1848-ban kapták vissza és ekkor a legtöbb településen megépültek a jellegzetes betlehemi csillaggal ékített tornyok is a templomokhoz.

Az Őrség képéhez hozzátartoznak a falvak református templomai, harangtornyai, bár a népesség és a hívők számának fogyása rányomta bélyegét a gyülekezetek életére, még mindig jelentős többséget alkot ezen a vidéken az őrségi reformátusság.

NEMESCSÓI EVANGÉLIKUS HAGYOMÁNYOK ÉS TEMPLOM

A XVII. század első felében már élt a településen evangélikus gyülekezet. Az 1681-es soproni országgyűlés döntése következtében Vas vármegyében Nemesdömölk (ma: Celldömölk) és Nemescsó lett az evangélikus artikuláris hely.

A településen 1702-ben fából építettek imaházat, amelyben a német ajkúak hallgathatták az igét.

1776-77-ben fazsindellyel fedték a tetejét, ám az újjáépítést folytatni kellett, hiszen a sározott falak helyett szilárdakat kellett építeni.

A templom legnagyobb értéke a szószékoltár, amit a földesúr Csóy testvérek, valamint Záborszky János lelkész állíttatott 1713-ban.

Az oltárterítő 1650-ből származik és a Magyarországi Evangélikus Egyház egyik legrégebbi oltárterítője. Az orgona 1789-ben készült, a kőszegi Klingel József orgonakészítő mester munkája.

Nemescsó községét nemesek lakták, így a főbb nemesi családok címerei is a templomban kaptak helyet.

1729-ben a gyülekezet lelkésze Sartoris Szabó János lett, akinek Nemescsóra kerülésével új fejezet kezdődött a gyülekezet életében is. Segítette és anyagilag támogatta a Sartoris könyvek kiadását, Biblia fordításon is dolgozott.

Az egyház történetében elsőként nevelőintézetet, kollégiumot nyitott.

1781-től a gyülekezet jelentősége kisebb lett. A régi templom egyre rosszabb állapotba került, így 1784-ben kőből és téglából épített templom építésébe fogtak, és klasszicizáló késő barokk stílusban újjáépítették.

AZ OSZKÓI HEGYPÁSZTOR KÖR ÉRTÉKMENTŐ TEVÉKENYSÉGE

Oszkó környékén a XIII. század óta foglalkoznak szőlőtermeléssel, a szőlőhegy a XVIII. században nyerte el mai formáját. A kialakult hegyközségi szervezet szigorú szabályzata megakadályozta a hegy területének változását, így a hegy ma is a XVIII. századi telekrendszert mutatja, a hagyományos fűrészfogas beépítési rend is megfigyelhető. Az oszkói szőlőhegy épített és természeti értékeinek védelmét a Hegypásztor Kör tartja fő feladatának.

A kör egy közel 30 éve működő egyesület. Tevékenységének alapja a helyi értékekre alapozott, közösségi keretek között zajló fejlesztő tevékenység, amely az értékek megőrzésén túl segíti az Oszkóban és a térségben élő emberek helyben való boldogulását is. Az egyesület alapítói és tagjai a faluban élő idősektől tanulták meg a kézi aratás, cséplés, zsúpkettőzés, paticsfal készítés, stb. fortélyait, melyet az első időszakban kizárólag értékmentő, illetve hagyományőrző céllal használtak. Kezdetben zsúpértékesítés, majd tetőfedési, javítási munkák alkották a megrendelések zömét. Kiemelkedő feladat volt a szentendrei skanzen újonnan felépülő, – észak-magyarországi tájegységet bemutató – részén 13 épület tetőfedése, valamint az Őrségben a pityerszeri épületegyüttes komplex felújítása.

2002-ben egy gerendafalú, zsúpfedeles lakópince teljes rekonstrukciója valósult meg, ezt követően számos hagyományos borospince felújítását valósították meg. Az oszkói pincesor látogatható, értékét növeli a több százéves tölgyerdő, amelybe a pincesor ágyazódik. A tölgyfák árnyékában található egy kút, régen gémeskútként működött, de sajnos a 80-as években a célszerűség szempontjából átépítették. 2009-ben sikerült a kutat kitisztítani és gémeskút formáját visszaállítani, a területet rendezni. A Hegypásztor Kör által gondozott területen még egyben is érzékelhető a régmúlt szőlőhegyi hangulata, számos program és szolgáltatás kapcsolódik a szőlőhegyhez. Kulturális, hagyományőrző és ifjúságsegítő munkába kezdtek, a közösségépítés jegyében 2005-ben átadták a közösségi házat, ahol kialakításra került a „Határmenti vinotéka” és megkezdte működését a Hegyháti Borbarát Kör. A zsúpkészítés vállalkozássá válásával nem tűntek el az érték-őrzést célzó programok sem, évente megrendezésre kerül az „arató nap”, a nyári néprajzi táborok programjaiba

szervesen beépültek a népi építészettel kapcsolatos tevékenységek. 2013-tól a Hegypásztor Kör az országos jelentőségű „Nagyapám háza" program egyik motorjává vált, teret adva a vidék kincsei iránt érdeklődő fiataloknak a hagyományos építészeti tudás megszerzésére.

A Hegypásztor Kör szőlőhegyi területén kialakított Erdei Iskolában a tájhoz kapcsolódó természeti, épített és kulturális örökségre épülő programokon keresztül erősödik a gyermekek helyi identitása.

A 30 év alatt sikerült hosszú távon ható folyamatokat elindítani, az értékek megőrzésének fenntarthatóságát már gazdasági eredmények is segítik. A „hegyháti zsúp" mára külön fogalommá vált, előállítása már nem csupán az egyesülethez kötődik, az értékmentés több generációs folyamat lett.

KIEMELTEN VÉDETT RÉGÉSZETI LELŐHELY SÉBEN

Sé község és az Arany-patak mellékének kőkori települései - az újkőkori művészet egyik közép-európai központja lehettek. A XIX. századi régészeti szakirodalom utalásai az Arany-patak völgyének és Szombathely környékének sűrű őskori lakottságát igazolták.

1973 őszén a szombathelyi Savaria Múzeum régész munkatársai indítottak ásatási sorozatot a séi Malomi-dűlő legmagasabb részén, az Arany-patak fölé emelkedő dombháton.

A régészeti kutatások során felszínre került: épített kettős árokrendszer, egyedülálló szerkezetű település az i. e. 5. évezred első feléből és római villaépület maradványai.

A szépségével kitűnt festett kerámia és a művészi plasztikai munkák, állatalakos fedők, női szobrocskák töredékei és egyéb különleges tárgyak többféle szempontból is jelentőssé tették a séi régészeti lelőhelyet.

Hirtelen, előzmények nélkül Vas vármegye őskori régészete kapcsolódni tudott az 1970-es években kibontakozó, több közép-európai országban folyó kutatási témához.

A séi leletek egy jelentős hatású újkőkori népesség, a lengyeli kultúra kialakulási és korai szakaszából származtak főként, és így elemzésükkel több történeti kérdés is megválaszolhatóvá vált.

Nem utolsósorban azonban a nemzetközi kutatás figyelmét a séi leletek művészi értéke, szépsége keltette fel, és a legszebb tárgyak külföldön megjelenő gyönyörű publikációk szereplőivé váltak.

A leletanyagból kiemelkedően fontosak az emberábrázolások, mint a világhírűvé vált, Amerikában is megjelent „Séi Vénusz" szobor, ember alakú edény és a festett, többszínű kerámiák.

A lelőhelyen 1973-80, 1990, 1995–96-ban folytak régészeti feltárások.

A SZOMBATHELYI SZENT MÁRTON HAGYOMÁNY

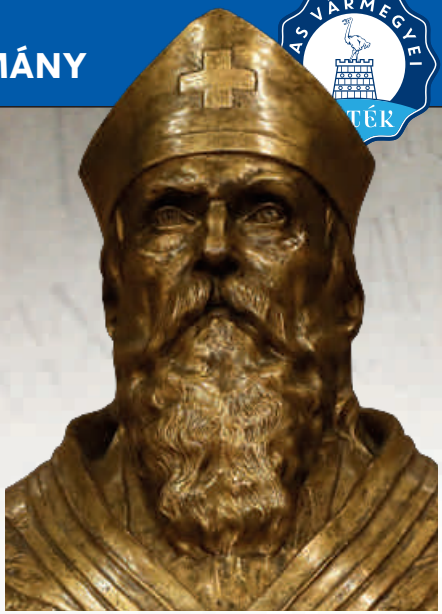

Szombathely – antik eredetű latin és későbbi magyar – neve, mint Szent Márton szülőhelye vált ismertté Európában.

A keresztény világ egyik legkedveltebb szentjének születéshely-legendája a Szent tanítványa és életrajzírója, Sulpicius Severus tudósításán alapszik. Nagy Károly karoling uralkodó a 791. évi pannóniai hadjáratáról hazatérve minden bizonnyal a Szent Márton – a dinasztia védőszentje – iránti tiszteletből kereste fel Savaria romjait. Az uralkodó és a kíséretében lévő főpapok ezek közül az építmények közül jelölhettek ki egyet, amelyet aztán a továbbiakban, mint Márton szülőházát tartottak számon. Az építmény helyén legkésőbb a IX. század első felében keresztény templom épült, így a templom nem csak Szombathely, de egész Magyarország, sőt a Kárpát-medence legrégebbi,

napjainkig folyamatosan használt keresztény kultuszhelye. A templom oldalkápolnájában ma is olvasható a latin nyelvű felirat: „Hic natus est S. Martinus" azaz „Itt született Szt. Márton". Itt őrzik Szent Márton ujjereklyéjét. A templom előtti kútra 1938-ban állították fel Rumi Rajki István alkotását: Szent Márton megkeresztelni édesanyját. Egy újabb kori legenda szerint a templom előtti kút vizével keresztelte meg édesanyját a Sabariába hazalátogató Márton.

A török időkben ide, a megye második legjelentősebb városába menekült a vasvári káptalan és a vármegye is, végül erre az egyházi és világi központra épült rá a XVIII. században püspökség, amivel egyúttal a modern város alapjai is megteremtődtek.

VÉPI KÁNTORKÖNYV

A nyomtatott egyházi énekeskönyvek széles körű elterjedése előtt a kisebb települések kántorai jórészt maguk írták össze saját használatra a helyi hagyományoknak, szokásoknak, igényeknek megfelelően a XVIII. századtól inkább csak anyanyelvű népénekeket. A Berzsenyi Dániel Könyvtár helyismereti gyűjteményének egyik legértékesebb darabja egy ilyen, a szakirodalomban Vépi Énekeskönyvként emlegetett katolikus kántorkönyv.

A 363 oldalnyi magyar nyelvű kéziratos gyűjteményt a 146. lapon rejtőzködő „Anno Domini 1731. die 23 9bri Nicalaus Mesterhazi, Ludi Rector Vépiensis" beírás ugyan egyetlen személyhez, az 1725 és 1768 között vépi iskolamesterként szolgált Mesterházi Miklóshoz köti, de bizonyos, hogy több kéz alkotta. Az első 28 oldala sajnos hiányzik, de még így is mintegy 420 éneket tartalmaz, melyek egy része korábbi gyűjteményekből ismert, hagyományos anyag, de vannak köztük olyan szövegek is, amelyek sehol másutt nem fordulnak elő, eredetük teljesen ismeretlen, de a XVIII. századnál bizonyosan sokkal régebbiek.

Az énekek egy részét a helyi szájhagyományból írták le. A különböző iskolázottsági szintű írók, másolók által papírra vetett énekek néhol kifejezetten nehezen olvashatóak. Egyes énekek dallamát szöveggel, máshol kezdetleges kottával jelzik. A szöveget helyenként egyszerű tollrajzok, iniciálék kísérik.

A SZENTGOTTHÁRDI CSATA EMLÉKÉNEK ÁPOLÁSA

1664. augusztus 1-jén vívták meg a Montecuccoli tábornok által vezetett keresztény seregek és Köprülü Ahmed nagyvezír oszmán hadai a szentgotthárdi ütközetet. A magyarországi török háborúk során ez volt az első jelentős nyílt ütközet, melyben az európaiak győzelmet arattak a törökök ellen.

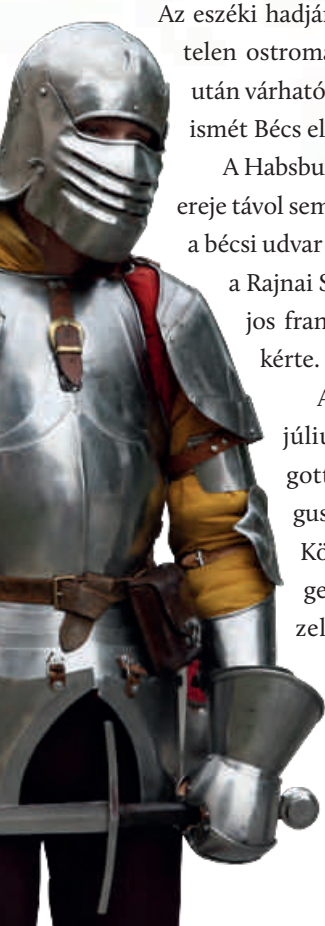

Az eszéki hadjárat és Kanizsa sikertelen ostroma, Zrínyiújvár eleste után várható volt, hogy a törökök ismét Bécs ellen indulnak.

A Habsburg tartományok hadereje távol sem volt elegendő, ezért a bécsi udvar a Német Birodalom, a Rajnai Szövetség és XIV. Lajos francia király segítségét kérte.

A török sereg 1664. július 28-án ért Szentgotthárdhoz. 1664. augusztus 1-jén hajnalban Köprülü Ahmed seregei Szentgotthárd közelében, Szakonyfalu alatt, Nagyfalvával szemben hidat vertek a Rába fölé. Ezen több ezren átkeltek, sáncokba beásták magukat. A keresztény sereg vezetői kezdetben nem vették komolyan ezt a mozgolódást, mivel augusztus 1. pénteki napra esett és a mohamedán vallási felfogás nem helyeselte a harcot ezen a napon, a törökök valójában augusztus 2-án, szombaton akarták megvívni a döntő ütközetet.

A török támadás augusztus 1. hajnalán váratlanul elindult, a keresztény sereg ellentámadása kudarcba fulladt. Mivel azonban a törökök másnap akarták a döntő ütközetet megvívni, a hadsereg zöme készületlen volt, sőt nem is tartózkodott a táborban, a sereg nagyobb része takarmányt gyűjtött. A keresztény sereg vezetői felismerték, hogy amennyiben nem számolják fel mielőbb a török hídfőállást, akkor annak fedezete alatt a török derékhad átkel és tönkreveri Montecuccoli csapatait. A déli órákban ezért döntő támadást indítottak: félhold alakú felállásban az ellenséget átkarolták, a Rába vizén át is űzték. Akit nem vágtak le, az a vízbe fulladt.

A csata a kora esti órákban ért véget, Köprülü serege megsemmisítő vereséget szenvedett.

A szentgotthárdi csatát véglegesen az augusztus 10-i „Vasvári Béke” zárja le, mely a magyarok számára nem volt előnyös. Lényegében rögzítette az 1663-ban kialakult helyzetet, török kézen hagyták összes foglalásait, az osztrák császár és a török porta megosztozott Magyarországon.

A szentgotthárdi csata emlékét a barokk Nagyboldogasszony templomban Dorfmeister István freskója és a templom melletti színház kapuján található dombormű őrzi, valamint Mogersdorfban a Schlösslberg tetején lévő 15 m magas betonkereszt emlékeztet a csatára. A Szentgotthárdi Sportbarátok Egyesülete által 2003 óta szervezett Csatafutás ezeket az emlékműveket köti össze. A táv 9,5 km, ma már nemzetközi hírű, minden évben több százan vesznek részt.

SZŐLŐ JÖVÉSNEK KÖNYVE

A kőszegi szőlőtermelés és borkészítés története több évszázadra nyúlik vissza, melynek neves dokumentuma a Szőlő Jövésnek Könyve.

A kőszegi „szőlőjövés" rítusa valószínűleg egy középkori jogszokásból alakulhatott ki. Sárkányölő Szent György napja a XVIII-XIX. századig országszerte a közigazgatási év kezdetének számított, a városi tisztújítások napja volt. A Kárpát-medence szőlőtermő vidékein a hegyközségek is ezen a napon tartották a második törvénynapjukat.

Április 24-én ebbe a könyvbe rajzolták le az első tavaszi szőlőhajtásokat, a jövéseket. A XVII. század elején a tisztújítás részeként jegyezték le a hajtások bemutatását, ez a szokás valószínűleg már a XVI. században is élt.

A város tisztségviselőinek megválasztása a régi belső és külső tanácsnak a lemondásával kezdődött és a hivatalviselőkével folytatódott. Ezek közé tartoztak a hegymesterek, akik „a szőlőhegyről jelképet hoztak" a választásra. Ezután következett a tisztújítás második része: az új gazdálkodási év tisztségviselőinek megválasztása. A hajtásokat a tisztújítási ünnepség első felében hozták be az önkormányzati testületek elé, mégpedig azért, hogy az új városbíró már az új hajtásokba vetett reménysége jegyében vállalhassa hivatalát. Az európai kultúrtörténetben ez a gyakorlat példa nélkül áll.

A könyvben a mintavétel helyét 1930-tól többnyire megjelölték. Volt ebben némi céltudatosság is: a dűlők között mikroklimatikus különbségek vannak, ezért a különböző évjáratú hajtások valójában csak következetes mintavételezéssel vethetők össze.

A KŐSZEGI SZŐLŐ JÖVÉS ÜNNEPE

A kőszegi „szőlőjövés”, a szőlőhajtások megörökítésének rítusa vélhetően középkori jogszokásokból alakult ki, amely ma is élő hagyomány a nyugati határ menti kisvárosban. Kőszegen a városi elöljárók és a hegymesterek tisztújításakor a szőlőhajtások bemutatását már a XVI. században gyakorolták.

A Szent-György-napi „Szőlő Jövés” ünnepe rendezvénysorozat fő eseménye a szőlőhajtások bemutatása a polgármesternek a Városháza előtti téren.

A szőlősgazdák a levágott „jövéseket” származási helyükkel, a szőlő fajtájával gondosan megjelölve a mindenkori hegybíró vezetésével, táncosok, a Könyvet üvegbúra alatt hordozó legények, és puskával felfegyverzett darabontok kíséretében viszik a Városháza elé.

Itt történik a friss hajtások bemutatása a polgármesternek, valamint a hegybíró beszámolója az elmúlt borászati év eredményeiről, a szőlők jelenlegi állapotáról.

A polgármester fogadalmat tesz, hogy ő maga is jó gazdája kíván lenni a városnak és a tradícióinak, majd ezt követően elrendeli az új hajtások bejegyzését, melyre a Jurisics vár Lovagtermében kerül sor.

Ezt követi a közel egy hétig tartó ünnepségsorozat a városi intézmények, a bortermelők, a civil szervezetek részvételével, amely magában foglalja a kőszegi, vármegyei és kétévente megrendezésre kerülő nemzetközi borversenyt, a Szőlő és Klíma Konferenciát, a Szent György-napi Énekkari Találkozót, valamint a Bectold István Természetvédelmi Vetélkedőt és a helyi fúvósok hangversenyét is.

BATTHYÁNY LAJOS MÁRTÍR MINISZTERELNÖK ÉS A BATTHYÁNY CSALÁD EMLÉKÉNEK IKERVÁRI HAGYOMÁNY ÁPOLÁSA

Ikervár 1789-től a Batthyány család birtoka volt. A Rába-parton elterülő Zsidahó-dűlőt az 1809. évi adománylevél szerint Batthyány József gróf azzal a feltétellel adta örökül a falu közbirtokosságának, hogy minden esztendőben március 19-én, Szent József napján a község elöljárói koccintással emlékezzenek a gróf jótéteményére. Az évszázados hagyományt újraindító és ápoló Batthyány Lajos Művelődési Ház és Könyvtárnak 2014-ben ezüstből készült József-poharat ajándékozott gróf Batthyány Tihamér és gróf Batthyány Benedek.

A kastélyt Batthyány József építette. Itt töltötte gyermekkorát gróf Batthyány Lajos, aki jelentősen hozzájárult a község fellendüléséhez. Az első felelős magyar miniszterelnök emlékének adózva 1913. október 12-én avatták fel Batthyány Lajos hat méter magas bronz emlékművét, melyet Bory Jenő szobrászművész készített, és ez volt sokáig Magyarországon az egyetlen egész alakos köztéri Batthyány-emlékmű. A szobrot Ikervár lakossága közadakozásból állíttatta és minden év október 6-án ünnepségsorozatot szervez, amelyen országosan és nemzetközileg ismert és elismert történészek, kutatók, politikusok, köztiszteletben álló személyek segítik a mártír miniszterelnök emberi és történelmi nagyságához méltó megemlékezést.

AZ 1706-OS GYŐRVÁRI CSATA EMLÉKÉNEK ÁPOLÁSA

A Rákóczi-szabadságharc harmadik legjelentősebb győztes csatája 1706. november 6-7-én Győrvár határában zajlott.

A Béri Balogh Ádám és Bezerédy Imre vezette kuruc csapatok legyőzték a Horvátország felől betörő Heister Hannibal altábornagy seregét, megakadályozva ezzel Heister csapatainak egyesülését Stahremberg Guidó vezette labanc csapatokkal.

Császári részről körülbelül ötezer, míg magyar oldalról mintegy négyezer katona vett részt az ütközetben. November 6-án délután öt óra körül megindult a kuruc támadás, a nehéz, mocsaras terepen egyik fél sem tudott számottevő előnyre szert tenni, bár több labanc ágyú is elsüllyedt.

A császári had a sötétedés beálltával visszavonult Egervár várába. A kurucok az éj leple alatt bekerítő hadműveletet hajtottak végre, hogy másnap két irányból is támadhassák a németeket. A császári sereg, miután mindkét irányból támadás érte, a mocsár felé szorult. Aki nem a kuruc kardok áldozata lett, a lápban lelte halálát. A győzelem nagyban hozzájárult ahhoz, hogy továbbra is kuruc kézen maradt a Dunántúl. A csata hőséről, a kuruc rohamot vezető Béri Balogh Ádámról iskolát, utcát, sőt tánccsoportot is elneveztek. A csatáról Győrvár település már az 1930-as évektől megemlékezett. 1932-ben avatták fel a kuruc emlékművet. Az 1960-as évektől a megemlékezések sporteseményekkel egészültek ki. A kuruc kupát kézilabdások és futballisták számára írta ki a település. A 70-es évektől az 1706 méteres kuruc futással bővült a megemlékezés. 1980-ra új emlékmű készült.

2003-tól a helyi civil szervezet szervezésében fesztiválla alakult a megemlékezés, ünnepi misével, látványos felvonulással, színvonalas programokkal. A megemlékezésnek köszönhetően nem csak a települési, de vármegyei szinten is ismertté vált Győrvár, és a győrvári csata emléke. A győrvári csata emlékének őrzése a település lakosai, helyi civil szervezet, települési önkormányzat, települési intézmények közös munkájával maradt fenn közel 90 éve. A település az emlékhely újabb felújításába kezdett.

A helyi értékbizottság a kuruc hagyományok őrzését 2016-ban évkönyvben foglalta össze, mely reményeik szerint még sok év megemlékezését tanúsító lappal bővül majd.

BÉRBALTAVÁRI ŐSÁLLAT RÉGÉSZETI LELŐHELY

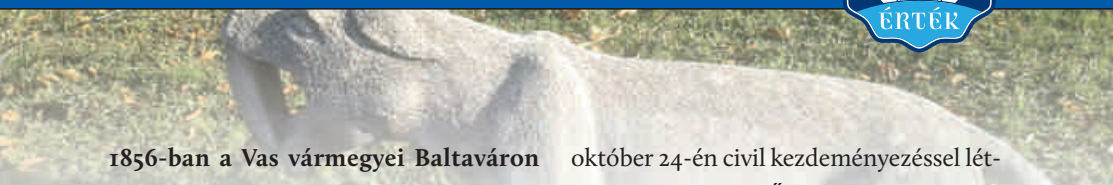

1856-ban a Vas vármegyei Baltaváron a Budapest–Graz postaút építése során az ott dolgozó kubikosok ásói ősi, több millió éves ősállatok csontjait fordították ki a Kancsal-domb homokjából.

7-8 millió évvel ezelőtt a Földön globális klimatikus átrendeződés kezdődött meg. A trópusi őserdők területe visszaszorult, peremükön szavanna alakult ki.

Baltavár ennek az átmeneti időszaknak a lelőhelye. Az alsó rétegek még a Pannon-tenger üledékeit, míg a felette lévő csonttartalmú homokrétegek már a környezetváltozás hatására létrejött új állatvilág maradványait tartalmazzák.

Valószínűleg a sztyeppetűz elől menekülő állatok a magas partról belezuhantak a sebes folyóba, amely tovább sodorta a csontokat. Így az egykor erre hömpölygő Ős-Zala 3-4 méteres vízesésének aljánál kialakult öbölben az elpusztult állatok csontjai koncentrálódtak.

A baltavári ősemlős fauna 30 állatfajának csontjai kerültek elő. Többek között kavicsevő emlős, kardfogú tigris és mamut, őselefánt, ősló, medve és orrszarvú, gazella maradványokat, valamint 17 csigafajt is találtak. A leletek egy része a 2005. október 24-én civil kezdeményezéssel létrehozott Baltavári Ősállatok Csontjainak Állandó Kiállításán, a szombathelyi Savaria Múzeumban és a vasvári Helytörténeti Múzeumban látható. Többségük bécsi, budapesti és londoni múzeum birtokába került. A lelőhely presztízsét növeli, hogy több állatfaj maradványait itt találták meg először a világon. Az egyik ilyen a Gazella baltavarensis, mely nevében is viseli lelőhelyét.

A településre érkezőket egy kardfogú tigrist ábrázoló szobor fogadja, mely az itt talált ősi csontokra utal.

1860 óta legalább hat jelentős ásatást végeztek a területen, s a leletek nemzetközileg elismertté tették a települést. Az idők során nem mindig jelentőségének megfelelően kezelt terület 2000 óta dr. Kordos László professzor tulajdona.

A legutóbbi kutatás 2000-ben és 2001-ben az ő vezetésével zajlott. A globális környezeti változások geológiai és biológiai megismerése által Baltavár neve a szakmai körökben már csaknem 150 éve jól ismert világszerte.

A hazai nevezéktani gyakorlatban a miocén legfelső alemeletét, mely 6,4-5,4 millió éves, baltaváriumak nevezik.

DR. BERSÉNY LÁSZLÓ
ÖSLÉNYPARK

ŐSLÉNYTANI KIÁLLÍTÁS
AUSSTELLUNG

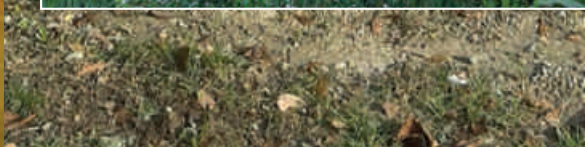

BRENNER JÁNOS EMLÉKEZETE

Brenner János 1931. december 27-én született Szombathelyen, mélyen vallásos családban. Iskoláit a szombathelyi Püspöki Elemi Iskolában kezdte, a ciszterciek pécsi gimnáziumában, majd a szombathelyi premontrei gimnáziumban folytatta. Az iskolák államosítása után Zircen érettségizett, és Anasztáz néven felvették a novíciusok közé.

A szerzetesrendek feloszlatása után egy évig a budapesti Hittudományi Akadémia civil hallgatója volt, majd a szombathelyi egyházmegye papnövendékeként a szombathelyi szemináriumban, majd ennek bezárása után Győrben folytatta teológiai tanulmányait. 1955. június 19-én szentelték pappá. Kovács Sándor püspök Rábakethelyre (akkor Szentgotthárd II. kerülete) küldte káplánnak, ahol buzgó lelkipásztori tevékenységet fejtett ki, nagy hatással volt a fiatal és az idősebb korosztályra egyaránt. Mindez kiváltotta az egyházüldöző hatalom rosszallását.

1957. december 15-én sürgős betegellátás ürügyén kihívták a plébániáról. Nya-

kába akasztotta betegellátó tarsolyát, melyben az Oltáriszentséget vitte, és Zsida község felé tartott. Útközben megtámadták és kegyetlen brutalitással 32 késszúrást ejtettek rajta. A szombathelyi Szent Kvirin szalézi templom családi kriptájában helyezték örök nyugalomra. Sírján újmisés jelmondata olvasható: „Az Isten-szeretőknek minden a javukra válik!" Emlékezetét és relikviáit Rábakethelyen napjainkig őrzik.

Boldoggá avatási eljárása 1999-ben kezdődött meg. 2017. november 8-án Ferenc pápa jóváhagyta Brenner János boldoggá avatását. A boldoggá avatásra 2018. május 1-jén Szombathelyen, az Emlékműdombon került sor. A vértanú ereklyéit öccse, Brenner József nagyprépost helyezte az oltárra. Földi maradványait a Sarlós Boldogasszony-székesegyházba vitték és helyezték örök nyugalomra.

BOZZAI BATTALIÁZÓ PÁSZTORJÁTÉK

A Béri Balogh Ádám Táncegyüttes művészeti koncepciójában alapvető tényező – a táncok tanulása mellett – a hagyományban élő szokások megújítása, gondozása. Ilyenek például vármegyénkben a rönkhúzás, húsvéti locsolás, májusfaállítás, májusfa kitáncolás, szentiváni tűzgyújtás, legénycéh, betlehemezés, avagy a pásztorjáték.

Ez utóbbi szokást immáron 1983 óta minden esztendőben bemutatják színpadi körülmények között.

Alapjául a Bozzai Battaliázó szokása szolgál, melyet Békefi Antal gyűjtött össze, és dokumentált, a „Vasi népdalok" (Szombathely 1976) közismert kiadványban publikált. Kiemelkedő jelentőségű kulturális hagyományként része a Vas vármegyei Értéktárnak. Az 1996 óta működő művészetoktatási kereteikben működő iskolák pedagógiai programjába is bevették. A „Hagyomány és korszerűség" jegyében karácsony előtti hétvégén a PARTIUM Alapfokú Művészeti Iskola „PÁSZTORJÁTÉK" c. keretjátékát is ez adja Körmend, Nádasd, Szentgotthárd telephelyeken.

A pásztorok ajándékát ez esetben a tanulók által előadott táncok, játékok jelentik. Ezen alkalmakon helyenként 100 fős gyermektáncos látja a nagyobbak példáján a szokást.

A nézők száma 250, 300 és 450 fő – többek közt a családtagok és hozzátartozók. Az eredeti battaliázóval indítottak egy megújító folyamatot – mintegy két kategóriában – melyben felnőtt és gyermek táncoskák saját környezetükben is „házalnak" megidézve, megélve annak eredeti hangulatát, funkcióját, természetes módon belenőve a hagyomány tiszteletébe.

A korábbi években már több alkalommal és több helyen bemutatták advent időszakában a falu karácsonyi ünnepségein, nyugdíjas-találkozóin, többek között Viszákon, Szőcén, Szarvaskenden.

DR. TOLNAY SÁNDOR MUNKÁSSÁGA

Tudós, író, akadémikus. A Vas vármegyei Nagycsömötén született 1748. szeptember 8-án, szülei Tolnay László és Török Mária. Abból a Tolnay családból származott, amely 1643-ban kapott nemességet II. Ferdinándtól. A család tagjai között volt országgyűlési követ, sárospataki tanár, Rákóczi tábori papja, tudós, író, kincstári tanácsos és egyéb jeles személyiség. Tanulmányait a kőszegi gimnáziumban kezdte, Trencsénben, majd a Bécsi Orvosi Tudományegyetemen folytatta.

A XVII. század második felében az embereket pusztító járványok mellett éhínség tizedelte. Az emberek nyomorát az állatállomány tömeges pusztulása csak tetézte. Ezért rendelte el II. József 1782. szeptember 14-én a Pesti Tudományegyetem karához csatolandó Állatgyógyintézet létesítését. Vezetőjévé 1784-ben Tolnay Sándor orvosjelöltet nevezték ki, akit a Bécsi Állatorvosi Iskolára küldtek Wohlstein professzor mellé.

Hazatérve megalapította a Magyar Állatorvosi Akadémiát. 1787. február 15-én megtartotta tanszékfoglaló előadását, melynek címe: Az állatorvoslás szükségessége és haszna, különösen Magyarországon. Az állatorvosi stúdiumot kétévesnek javasolta. Tervet dolgozott ki az előadások rendjére, az állatkórház berendezésére, személyzetére. Ő maga állatbonctant tanított. Munkásságában következetesen két alapelvet tartott szem előtt: a járványok megfékezése mellett a megelőzést szorgalmazta, valamint a szorosan vett állatorvoslás alapjának az egészséges környezetet és takarmányt tartotta. Jelentős szakirodalmi tevékenységet folytatott.

Több művet fordított magyarra, saját műveket is írt: Utasítás a marhavészről, Felvilágosító könyv az állatorvoslásról, a dögvészről, Art. Veterinariae Compendiumpathologicum. Megalapozója volt a klinikai állatorvos tudománynak, a patológiának és az állathigiéniának.

Budapesten halt meg 1818. április 25-én. Sem síremlék, sem fénykép nem maradt róla. A Budapesti Állatorvosi Tudományegyetem Állatorvosi Kara 1937-ben emelt emlékművet tiszteletére, mely az egyetem parkjában áll. Nevét a hálás szülőföldje örökítette meg.

A Gyöngyösfalui Általános Iskola Tolnay Sándor nevét vette fel. Szombathelyen utcát neveztek el róla Herény városrészben. Szülőhelyén, Nagycsömötén, a mai Lukácsházán is utca viseli nevét. A Földművelésügyi Minisztériumban Tolnay Sándor-díjat alapítottak, mellyel a kiemelkedő állatorvosi tevékenységet, kutatást díjazzák.

A FESTETICS-CSALÁD SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

A Festetics-család tagjai a XVIII. századtól a XX. század első feléig jelentős szerepet játszottak hazánk, és ezen belül Vas vármegye életében. Birtokközpontjuk kezdetben vármegyénkben volt, jelentős itteni birtokokkal rendelkeztek, melyen megélhetést biztosítottak az ott élőknek és dolgozóknak.

Több egykori kastélyuk ma is áll, számos intézmény köszönheti létrejöttét valamelyik Festetics-családtagnak. Többen választott vagy kinevezett tisztviselők voltak, ketten miniszteri pozíciót töltöttek be.

I. György alapította a keszthelyi gazdasági tanintézetet, a Georgicont. A Helicon-ünnepélyek megrendezésével kora íróival és költőivel került szoros kapcsolatba. Vas vármegye főispáni helytartója, majd az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, valamint a király személye körüli miniszter volt. Alapító tagja volt a Vasvármegyei Régészeti Egyletnek.

Öccse, Imre híres genetikus volt, ő használta először a genetika kifejezést, felismerte az öröklés alapelveit, megfogalmazta a mutáció alapjait.

Festetics Andor jogász, politikus, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főjegyzője, majd Vas vármegyei birtokos volt. Alsószelestei birtokán mintegy 500-féle növénykülönlegességből arborétumot alakított ki. A Wekerle- és a Bánffy-kormány földművelésügyi miniszereként irányította a Rába-szabályozási munkákat és a phyloxéra elleni védekezést.

A Festeticsek épített örökségéhez tartozik többek között a simasági, a bogáti és az alsószelestei kastély.

Festetics II. György részt vett a Sopron–Nagykanizsa közti vasútvonal megvalósításában. A család tagjai plébániákat, templomokat tartottak fenn, oktatási és kulturális intézmények működését támogatták.

KERCASZOMOR, MINT A „LEGBÁTRABB FALU”

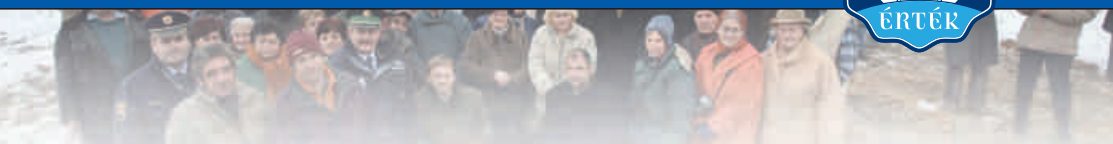

Kercaszomor a magyar–szlovén határon fekszik, Körmendtől 40 km-re, az Őrségben. Szomorócot 1919. augusztus 12-én a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csapatai megszállták. A falu lakossága ebben az időben színmagyar volt.

1920. augusztus 1-jén a helyi lakosság fegyverrel szállt szembe a betolakodókkal. Az akció 23 órakor indult a Kerca községben állomásozó határőr kirendeltség vezetője, Rankay József hadnagy vezetésével; 17 határőr és a hozzájuk csatlakozó kercai és szomoróci férfi lakosok részvételével. A megszállókat Domonkosfáig űzték. A küzdelemhez szükséges fegyvereket Rankay József határőr főhadnagy adta a határőrség készletéből. A Szomorócról menekülő megszálló katonák eldobálták fegyvereiket, és a szomoróci felkelők ezeket is összeszedték. A megszállók azonban többszörös túlerőben voltak, ezért a felkelést órákon belül leverték, és Szomoróc ismét idegen uralom alá került. A határőröket és a kercai felkelőket visszaszorították Kercára, sokukat bebörtönözték.

Bátor helytállásuk és hazaszeretetük eredményeképpen a határmegállapító bizottság úgy döntött, hogy Szomorócot vissza kell adni Magyarországnak. 1922. február 8-án a megszállók kivonultak, és február 9-én Szomoróc csatlakozott az anyaországhoz.

Kercaszomor képviselőtestülete 2002 februárjában rendeletet alkotott arról, hogy kéri a falunak a „Communitas Fortissima”, a (legbátrabb falu) címet. Kérvényüket a Vas Vármegyei Közgyűlés támogatásával terjesztették a Belügyminisztérium elé. Addig is a 2002. augusztus 1-i falunapon felavatták a felkelés Szervátiusz István alkotta emlékművét, a Vas Megyéért Egyesület pedig megítélte a falunak a „Vas Megye Legbátrabb Községe” címet. A Magyar Országgyűlés 2008. október 27-én odaítélte a községnek a Communitas Fortissima címet.

MAGYAR KÖZLÖNY

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG HIVATALOS LAPJA

Budapest,
2008. november 12.,
szerda

159. szám

TARTALOMJEGYZÉK

2008. évi LXIV. törvény „Communitas Fortissima" – Kezességnyújtás a leghatárabb fáknak 19366

Az Országgyűlés

2008. évi LXIV. törvénye

„Communitas Fortissima" – Kezességnyújtás a leghatárabb fáknak

Az Országgyűlés fájó hjú Kezességnyújtást határoz, a fájdalmas Magyarországhoz tartozás érzésének enyhítését, 1920-as fegyveres feltételeket tanúsítást hozó magyarázata előtt, ezért az alábbi törvényt alkotja:

1. § Az Országgyűlés Kezességnyújtást vállalnak tömegtámogatást biztosítanak – fának szükségesítő – törvényben határoz.

2. § Az Országgyűlés Kezességnyújtást kiterjedő a „Communitas Fortissima" (a „Communitas Fortissima") célnak tekintményezés.

3. § Kezességnyújtást kiterjedő a „Communitas Fortissima" jelentésével egészül ki.

4. § Ez a törvény a kihirdetését követő 8. napon lép hatályba.

Sólyom László s. k.,
köztársasági elnök

Dr. Szili Katalin s. k.,
országgyűlési elnök

MARKUSOVSZKY LAJOS SZELLEMI ÖRÖKSÉGÉNEK HAGYOMÁNYÁPOLÁSA VASEGERSZEGEN

Markusovszky Lajos Csorbán született 1815-ben. Tanulmányait Rozsnyón, később Késmárkon folytatta, majd 1844-ben a pesti egyetemen szerzett orvosi oklevelet. Franciaországban, Németországban és Ausztriában folytatott tanulmányutakat, majd megismerkedett Semmelweis Ignáccal is.1847-ben hazatért és a pesti egyetemen Balassa János asszisztense volt. Elsők között alkalmazták az éterbódítást.

A 1848–49-es forradalom-szabadságharc idején katonai, egészségügyi szolgálatot teljesített és hadisebészeti tanfolyamot tartott. A második komáromi csata után ő kezelte Görgey Artúr fejsérülését, majd elkísérte a tábornokot száműzetése helyére. 1857-ben megalapította az Orvosi Hetilapot, mely a világon az 5. legrégebbi ma is megjelenő orvosi orgánum.

A kiegyezés után 1867-től 1892-ig a Vallási- és Közoktatási Minisztérium miniszteri tanácsosa. Jelentős érdemeket szerzett a magyarországi orvosképzés megreformálásában, a budapesti egyetem európai szintű klinikái és a kolozsvári tudományegyetem felállításában.

Az Országos Közegészségügyi Tanács elnökeként kezdeményezte Magyarország közegészségügyi rendszerének kialakítását és működtetését.

Sírhelye felesége családi sírboltjában található Vasegerszegen. 1954-től a Vas vármegyei kórház névadója. Apósának, Kiss Gyulának Vas vármegyében Kemenyegerszegen volt kúriája. Ma ez az épület a „Markusovszky-kastély".

A Markusovszky-kultusz ápolása már évtizedek óta fontos a település lakóinak.

2000 óta indult el és erősödött meg Markusovszky szellemi örökségének szélesebb körű megismerése. Fontos feladatnak tartják a kulturális örökség folyamatos, minél szélesebb körű megismertetését, szellemi értékek továbbadását az egész ország számára.

MARKUSOVSZKY LAJOS
EMLÉKÉRE
HALÁLÁNAK 120. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL
KÉSZÍTTETTE
VAS MEGYEI ÖNKORMÁNYZATÁNAK KÖZGYŰLÉSE
MARKUSOVSZKY KÓRUSA
VASMEGYEI ÖNKORMÁNYZATA
2013
MARKUSOVSZKY LAJOS
1815 - 1893
A SZABADSÁGHARC FŐORVOSA
A MAGYAR ORVOSTUDOMÁNY
ORVOSKÉPZÉS ÚTTÖRŐJE
MARKUSOVSZKY LAJOS
A VÉR SZAGA
KIEMELKEDŐ ORVOS EGYÉNISÉG
SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL
KIS LAJOS
KIS ZSÓFIA
KIS GYULA
KIS LAJOS
KIS BÉLA

MINDSZENTY JÓZSEF ÉLETÚTJA, LELKIPÁSZTORI MŰKÖDÉSE ÉS SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

Csehimindszenten született 1892. március 29-én. 1903 és 1911 között a szombathelyi premontrei gimnáziumban tanult, teológiai tanulmányait 1911–1915 között a szombathelyi papnevelő intézetben végezte. 1915. június 12-én szentelték pappá. Káplán és hitoktató volt Felsőpatyon, 1917-től a zalaegerszegi állami fiúgimnázium tanára. 1919. október 1-től Zalaegerszeg adminisztrátora, 1921-től plébánosa. Fölépíttette a zalaegerszegi ferences templomot és kolostort, a Notre Dame nővérek anyaházát és tanítóképzőjét, elemi és polgári iskoláját, modernizálta a plébániaépületet, szeretetotthont alapított.

Mindszenty József személyisége meghatározó a XX. századi magyar köz- és egyháztörténetben. Kiemelkedő életútja, tanítása, kiállása a Kárpát-medencében élőkért és a világban szétszóródott magyarságért. Nemcsak az egyház vezetőjeként, hanem a közélet alakítójaként is meghatározó tényezője volt a szombathelyi és a veszprémi egyházmegyének, majd az egész hazának. Kialakította a házapostolok hálózatát, hitbuzgalmi egyesületeket szervezett, újjászervezte a katolikus művelődési ház működését, részt vett a Göcseji Múzeum létrehozásában, nyomdát alapított. 1924-től pornói címzetes apát. Igyekezett érvényesíteni a katolikus szellemiséget a zalaegerszegi és a vármegyei újságokban. 1937-től pápai prelátus. XII. Pius pápa 1944. március 4-én veszprémi püspökké nevezte ki. Püspökként tiltakozott a zsidók elhurcolása elllen. 34 új plébániát és 11 új falusi iskolát alapított. 1945. augusztus 16-án a pápa esztergomi érsekké nevezte ki, 1946. február 21-én bíborossá szentelték.

Fő céljának tekintette a 6 milliós magyar katolikus közösség hitének és erkölcsi fölfogásának erősítését.

MINDSZENTY
JÓZSEF
BIBOROS
HERCEGPRIMÁS
1892 - 1975

NAGY GÁSPÁR SZELLEMI ÉS KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÉNEK ÁPOLÁSA BÉRBALTAVÁRON ÉS VAS VÁRMEGYÉBEN

Nagy Gáspár 1949. május 4-én született a Vas vármegyei Bérbaltaváron, Nagy Gáspár és Kelemen Erzsébet egyetlen gyermekeként. Minden ősét földművesnek tudta. Gyermekkorának két meghatározó élményköre a paraszti élet és a kereszténység volt.

A bérbaltavári általános iskola elvégzése után a Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákja lett, ahol 1967-ben érettségizett. Ezután egy évig segédmunkásként dolgozott Szombathelyen.

A Jelentkezünk című szombathelyi diákperiodikában 1968 őszén már megjelentek a versei és a Sor című antológiában is szerepelt. Szombathelyen népművelő-könyvtár szakos főiskolai hallgató volt, 1971-ben szerzett diplomát.

1976–80 között a Móra Ferenc Könyvkiadó szerkesztője. 1981-től 1985-ig a Magyar Írószövetség titkára, 1985-től a Bethlen Gábor Alapítvány titkára, 1988-tól a Hitel című irodalmi folyóirat szerkesztője volt. 2000-ben tagjai közé választotta a Magyar Művészeti Akadémia, 2004-től pedig a Magyar Katolikus Rádió kulturális szerkesztőségének vezetőjeként tevékenykedett.

Élete során számos díjat kapott, többek között Kossuth- és József Attila-díjat.

Hosszas betegség után 2007. január 3-án hunyt el.

Felesége és gyermekei 2009. január 20-án létrehozták a Nagy Gáspár Alapítványt, melynek célja egy emlékház kialakítása volt. Nagy Gáspár bérbaltavári szülőházát 2013-ban szentelték fel és avatták emlékházzá. Azóta ez az épület ad otthont az Irodalmi-Művészeti Tábornak is.

Az Alapítvány ennek megvalósításán keresztül állít emléket Nagy Gáspár költő, író, folyóirat- és rádiós-szerkesztőnek, a magyarság hagyományaihoz, a kereszténység örök értékeihez szorosan kötődő életművének, szolgálja fenntartását és ápolását annak érdekében, hogy az életmű

a nemzeti kultúra szerves részévé, annak eleven hagyományává váljék.

A Nagy Gáspár Kulturális Központ különleges környezetben, az egykori Domonkos Kolostor szomszédságában kapott helyet 1961-ben Vasváron. Mai különleges, színházteremmel gazdagított épületét 2006 augusztusában avatták fel. Itt minden évben megrendezésre kerül egy vers- és prózamondó találkozó „A költő hazatér" címmel.

2014-ben díjat alapítottak azzal a céllal, hogy minden évben elismerjék egy olyan alkotó teljesítményét, aki Nagy Gáspár költői és közéleti munkásságának szellemiségéhez kapcsolódóan kiemelkedő irodalmi, művészeti értéket hozott létre.

A Vasvári Természetjáró Sportegyesület 2010 óta minden év május 1-jén Nagy Gáspár emléktúrát szervez. A 25-50 km-es távú túra Vasvárról a Nagy Gáspár Kulturális Központtól indul Nagytilajba.

PERENYE NÉPÉNEKEI, NÉPSZOKÁSAI ÉS NÉPI SZERTARTÁSRENDJEI AZ ESZTENDŐ ÜNNEPEI SORÁN

Perenye, a XIV. század óta létező kőszeghegyaljai zsákfalu, mintegy 300 tételből álló, saját szöveg- és dallamvariánsban máig folyamatosan, nem újratanítás útján élő népénekkincset őrzött meg. A legősibb tételei a gregoriánból származnak helyi változatban, még élő szokásként. Ilyen a Szentháromság olvasó minden vasárnap, Mindenszentek litániája a Szent Vid-zarándoklaton és a Szent Vendel-körmeneten, latin népvesperás a Szent Vendel-körmenete (október 20. vagy az azt követő vasárnap) kezdetén, népi dúr-dallamú Máté- és János-passió és lamentáció a nagyhéten. Az egyedi védőszent, Ágota ünnepe (február 5.), továbbá Advent, Karácsony, Vízkereszt, Nagyböjt, Húsvét, Úrnapja és a Mária-ünnepek énekei 80 olyan dallamot őriztek meg, amelyek dallamgerince az 1550–1800 közötti időszakból származik.

A halottvirrasztó is máig élő hagyomány a Szent Ágota-templomban. A temetés előtti estén az előénekesek az elhunyt nevében búcsúznak, és több még a XVII. századból származó népének is elhangzik. A házról házra járt betlehemezés, a palázulás vagy lucázás, korbácsolás és regölés, kánai menyegző, pünkösdölés mind élő népszokások.

A helyi változatban élő 10 db gyermekjátékdal mellett mindezek a perenyei Aranyhíd Óvoda tanrendjének szerves részei. A Perenyei Hagyományőrző Egyesület arató-, betyár- és katonadalokat éltet heti próbával és szereplésekkel. A helybeli népszokások és gyermekjátékdalok havonta rendszeres népdal- és citeratanítás és nyári tábor alkalmával is élnek.

A velemi Szent Vid-kápolnába irányuló gyalogos zarándoklatot minden év szeptember utolsó vasárnapján az 1849-es kolerajárvány idején tett fogadalom óta, megszakítás nélkül tartja Perenye népe, amelyhez több vasi település is csatlakozott.

Perenye saját, a Szent Vid-zarándoklaton mindig elhangzó Mária-énekeinek dokumentuma az 1855 óta helybéli előénekesek által kézzel írt és nemzedékről nemzedékre átadott, 522 oldalas „Perenyei kéziratos énekeskönyv".

Perenye szakrális néphagyománya olyan sajátos szöveg- és dallamváltozatokat tart életben napjainkig, amelyek még 80 évvel ezelőtt egész Vas vármegyére jellemzőek voltak.

229
280
150

RADÓ KÁLMÁN ÉPÍTETT ÉS SZELLEMI ÖRÖKSÉGE RÉPCELAKON

A répcelaki Radó-kastély alapjai még Mátyás korából származnak. A kastély Radó Kálmánnak, országgyűlési képviselő és vármegyei főispán országos és vármegyei jelentőségű munkásságának állít emléket. Radó Kálmán gimnáziumi tanulmányait Sopronban végezte, majd Eperjesre járt jogi tanfolyamra, később a sárvári járás szolgabírájává választották meg, 1869-ben pedig a sárvári kerület országgyűlési képviselője lett.

A kastély épületéből ma már csak a régi lakrész áll.

Az 1700-as években építettek a lakórészhez egy gazdairodát és egy kertészszobát.

A nemesi kúriát később Viktória-stílusú kastéllyá alakították, erősen hangsúlyozott angol-gót jegyekkel. A főépülettől előreugróan helyezkedett el a nyitott vendégfogadó épület, melyet stilizált ionfejezetű szögletes oszlopok díszítettek.

A szalonon keresztül lehetett bejutni a kastélyba, amelynek helyiségeit a különböző stílusirányzatokban készült bútorok (barokk, biedermeier, rokokó) díszítették.

A kastélyt attika vette körül. A kastélyhoz tartozott még a cseh boltozatú családi-kripta is egy 6x6m2-es kápolnával, amelybe a családtagokat temették.

A RÖNKHÚZÁS HAGYOMÁNYA VAS VÁRMEGYÉBEN

A farsang időszaka a hagyományos értékrend szerint a házasságkötés időszaka volt. Nagy szégyennek tekintették, ha a kisebb közösségekben az elmúlt farsang idején nem köttetett házasság. A történelmi közelmúltig az a szokás dívott, hogy büntetésként a farsang farkán felvonulást szerveztek, „szégyen rönkre" ültetve a közösségből kiválasztott legidősebb hajadonnak és legénynek maradt fiatalokat. Tréfás ceremónia kíséretében álesküvővel egybekötött lakodalmat tartottak. Az esemény lényeges eleme a felvonulás és a színjáték, valamint a közösen elfogyasztott lakodalmi étkezés és az azt követő mulatozás volt.

A hagyományos figurák közé tartozik a menyasszony és a vőlegény (akik néha szerepet cserélnek, és a férfi öltözik menyasszonynak), a koszorúslányoknak öltözött legények, továbbá az öregember-öregasszony pólyás babával, éhező gyermeke számára pénzt kolduló cigány asszony.

A hosszú, olykor 25-30 métert is elérő fenyőrönkhöz a hajadon leányokat sorban hozzákötik, ezt a terhet kell húzniuk, ha már nem mentek férjhez ebben az évben.

Eredeti funkciója, hogy figyelmeztessék azokat a fiatalokat, akik már elérték a megfelelő kort és még nem házasodtak meg, hogy nem tettek eleget életkori kötelességüknek. A menetet követő hintóba ültetik a „püspököt" vagy „papot", akik az esketés helyszínén összeadják a „fiatalokat".

A turisztikai látványossággá vált újjáélesztett hagyomány az utóbbi években Vas vármegyében több településen is megrendezésre került.

A ROZMARINGOLÁS HAGYOMÁNYA FELSŐCSATÁRON

Felsőcsatár az ország nyugati határánál, Szombathelytől 18 kilométerre található. A községben jelentős számú horvát nemzetiségű él. A rozmaringolás horvát eredetű farsangi népszokás, mely része a farsang utolsó vasárnapján kezdődő „téltemető" hagyománynak. A szőlősgazdák borospincéikben várják a fiatal legényeket (újabban lányokat is), akik muzsikaszó kíséretében járják végig a hegyet.

A településen hagyományosan három napig ünnepelik a farsangot. Hamvazószerda előtt két-három héttel a legények sorra járják a lányos házakat, hogy engedélyt kérjenek a rozmaringszedésre.

Farsang utolsó vasárnapján bállal kezdődik a farsangi mulatozás. Sorba járják a szőlőhegy pincéit, énekelnek, mulatnak.

Harmadnapon, húshagyókedden kerül sor a farsang csúcspontjára, a rozmaringszedésre. A legények szépen kiöltözve, magyar és horvát dalokat énekelve, táncolva járják végig a lányos házakat, a ház előtt összefogódzva énekelnek. Ha a „lányos ház" kapuja sarkig tárva van, akkor szívesen látják a legényeket, behívják őket a házba, ahol étellel-itallal, jellemzően házi sonkával, tormával, finom húsétellel várják a fiúkat. A legidősebb legény engedélyt kér a rozmaringolásra, a nagylány ekkor a fiúk kalapjára tűz egy szép szál rozmaringot és saját kezűleg készített színes papír virágot.

Miután ettek-ittak, táncoltak, elköszönnek, megköszönik a szíves vendéglátást, és egy házzal odébb állnak. A mulatozást este a bálban folytatják, de csak éjfélig, mert hamvazószerdán már elkezdődik a nagyböjt.

SAVARIA NYÁRI URBANISZTIKAI EGYETEM

Az 1960-as évek elején fogalmazódott meg az a gondolat, hogy Szombathelyen nyári egyetemi kurzus jöjjön létre. 1968-ban a Nyári Egyetemek Tanácsa engedélyezte a Savaria Nyári Egyetem megszervezését, melyet a városban fellendült kulturális élet is indokolttá tett.

Az első szemeszter augusztus 12-én kezdődött és két héten át 65 fős létszámmal művészeti és történelmi témákat tárgyaltak, melyek mellett jelentős szerepet kapott a város kulturális és egészségügyi intézményeinek felkeresése.

A Nyári Egyetem elsődleges célja Szombathely és környékének nemcsak hazai, hanem a külföldi látogatókkal való megismertetése. Kezdetben osztrák, német és jugoszláv nemzetiségűek, majd lengyel, cseh, holland, svéd és amerikai látogatók vettek részt a programon.

1972-ben a tematika urbanisztikai jellegű témákkal egészült ki, 1974-től pedig kizárólag urbanisztikai vonatkozású nyári tanfolyamokat szerveztek, ugyanis a Magyar Urbanisztikai Társaság védnökségével létrehozott új szekció megfelelő érdeklődést váltott ki. 1975-ben már 14 országból érkeztek résztvevők.

2011-ben tervező táborral bővült a nyári egyetem, melynek során a résztvevő egyetemi és főiskolai hallgatók valós

terület- és településfejlesztési problémákra keresnek megoldást.

Az immáron 50 éves Savaria Nyári Urbanisztikai Egyetem témája volt többek között a régi városok, a falusi települések fejlődésének lehetőségei, a határmenti területfejlesztés, a városok revitalizációja, illetve az egyházak és a város kapcsolata.

VASVÁRMEGYE ÉS SZOMBATHELY VÁROS KULTURÁLIS EGYESÜLETE

Dr. VÁRADY IMRE
a Kulturegyesület főtitkára.

A Vasvármegyei Régészeti Egyesületből 1900-ban alakult, 1919-ben újjáalakult egyesület a II. világháború előtt Vas vármegye és Szombathely kulturális és ismeretterjesztő tevékenységének szervezője.

A megalakulás utáni első évtizedben a múzeumi gyűjteményeket alapozta meg. Az 1919-es újjáalakulás után pedig négy szakosztályában (irodalom, szép- és iparművészet, zene, ismeretterjesztés) szervezte és működtette a vármegye, de elsősorban Szombathely város kulturális, ismeretterjesztő életét.

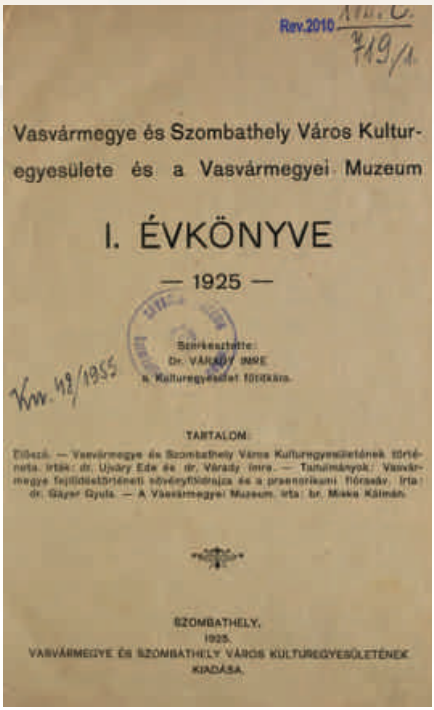

Írók (Kosztolányi, Mécs László, Németh László, az Erdélyi Szépmíves Céh és mások) irodalmi estjei, a korszak kiemelkedő hazai és európai zenei előadóművészeinek (Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Fischer Annie, Bárdos Alice, Pablo Casals) koncertjei, számos képzőművészeti kiállítás és ismeretterjesztő előadás jelzi a tevékenységüket. A háború után szűnt meg az egyesület.

SZÉLL KÁLMÁN ÉPÍTETT ÉS SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

1843-ban született Gasztonyban. Felmenői 1639-ben III. Ferdinándtól nemesi címert kaptak. Apja, Széll József előbb al-, majd főispán, később Körmend országgyűlési képviselője volt. Pályafutását Deák Ferenc tanácsára szolgabíróként kezdte 1867-ben. Rátóton telepedett le. 1868-tól haláláig a járás országgyűlési képviselője volt.

1915. augusztus 16-án hunyt el. Szentgotthárd politikai és gazdasági fejlődésében tevékenysége jelentős szerepet játszott.

1869. évi beadványa nyomán Szentgotthárd nagyközség – a vármegyeszékhely után másodikként – királyi törvényszéket kapott.

1871-ben megnyílt az első Szentgotthárdi Takarékpénztár Rt., melynek elnöke lett. 1870-től sürgette a Győr–Szombathely–Graz vasútvonal megépítését, mely 1872 őszére készült el.

Az igazgatótanács tagjaként elsősorban az engedélyek gyors keresztülvitelével segített. A vasútfejlesztés óriási lehetőséget jelentett az addig elszigetelt Rába-vidék fejlődésében.

Tiszteletbeli elnöke volt az 1893-ban alakult polgári segélyegyletnek. Támogatásával sorban nyíltak ipari üzemek Szentgotthárdon: óragyár, téglagyár, selyemgyár, selyemszövőgyár.

Neki köszönhette a település, hogy báró Wiesel József itt építette meg kaszagyárát.

A kultúra, az ipar, a közlekedés fellendítésének, a bíróság és a takarékpénztár létrehozásának támogatásával elérte, hogy Szentgotthárd olyan intézményekkel és üzemekkel rendelkezzen, mint a jóval nagyobb városok.

Széll József
Széll Kálmán
Széll Ignácz
Széll Ignáczné
Hüczky Ilona

PÁVEL ÁGOSTON ÉLETMŰVE

Pável Ágoston szlovén családban született. Diákéveit a szülőföldhöz közeli Szentgotthárdon (1897–1901) és Szombathelyen (1901–1905) töltötte, majd egyetemi tanulmányait Budapesten (1905–1911) folytatta. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar–latin szaktantárgyai mellett tanulmányozta a különböző szláv nyelveket is.

Pável Ágoston 1920–1933 között a szombathelyi Leánylíceum, majd 1933–1946 között a Faludi Ferenc reálgimnázium magyar–latin szakos tanára volt. 1924-ben elvállalta a szombathelyi múzeum (ma Savaria Múzeum) épületében működő könyvtár (ma Berzsenyi Dániel Könyvtár) selejtezését, bővítését és rendszerezését, melynek 1925-ben kiadta a Címjegyzékét 480 oldallal, majd 1927-ben a Pótkatalógusát 128 oldallal. 1928–1946 között vezette a múzeum néprajzi tárát, mialatt az igazgatási feladatokat is ellátta.

1928-ban a gyűjteménygyarapítás és a kutatás fellendítése érdekében Szombathelyen megalakította a Vasvármegyei Múzeumok Barátainak Egyesületét.

Elindította és haláláig szerkesztette a Vasi Szemle c. tudományos és helytörténeti folyóiratot, amelyet utóbb Dunántúli Szemlévé bővített ki.

Első önálló verseskötete – Vak völgy ölén így zsolozsmázok (1933) – negyvenhat éves korában jelent meg. Majd ötvenéves korában Felgyújtott erdő (1936) címmel foglalt kötetbe ötvenhárom verset. Tagja volt a szombathelyi Faludi Társaságnak, az Erdélyi Szépmíves Céhnek, a szegedi Tömörkény Társaságnak, a Pen Klubnak, a pécsi Batsányi János Társaságnak.

Fiatal tehetségeket támogatott, néprajzi, nyelvjárási gyűjtéseket szervezett, a helyi értékek megbecsülését szorgalmazta. Egyetemi éveitől kezdve nyomon követte a szerb és a horvát, de különösen a szlovén népköltészetet. Pável Ágoston néprajzkutatóként elsősorban szlovén népének, népi kultúrájának és irodalmának, a magyar–szlovén kulturális kapcsolatoknak a kutatója volt. Egyaránt érdekelte az anyagi és a szellemi kultúra. 1928–1946 között Vas vármegye és a magyar–szlovén határtérség több mint száz településén gyűjtött néprajzi tárgyakat, közel kétszáz néprajzi fotót készített. A szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi adattára kétezer lapon őrzi kéziratait, gyűjtőútjain készült néprajzi és nyelvészeti feljegyzéseit.

A VASVÁR-SZOMBATHELYI SZÉKESKÁPTALAN SZELLEMI ÉS KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE, LEVÉLTÁRA ÉS EMLÉKHELYE

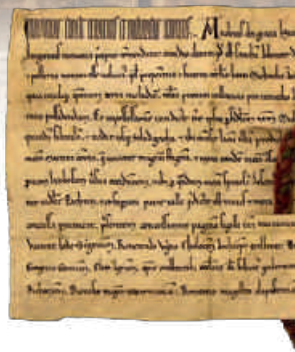

A Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Vas vármegye legrégebbi egyházi intézménye, kezdetei az államalapítás korára nyúlnak vissza, sok évszázados története szorosan összefonódott a vármegye és az egyházmegye, valamint az egykori és a mai vármegyeközpont múltjával. Világi – ún. hiteleshelyi – tevékenysége révén a középkortól a kora újkorig a helyi írásbeliség központjává vált, gazdag levéltára Vas vármegye történetének kimeríthetetlen forrása.

Az államalapítás idején párhuzamosan folyt a vármegyerendszer és az egyházszervezet kialakítása, többnyire egy-egy vármegye egy-egy főesperességnek felelt meg, egyházmegyék pedig több főesperességből álltak.

A középkorban Győr, Moson, Sopron és Vas vármegye, továbbá kisebb részek Veszprém és Komárom vármegyéből alkották a Győri püspökséget. A püspöki székhelytől legtávolabb eső főesperesi központ, Vasvár idővel jelentős önállóság-hoz jutott: a főesperes személye körül papi testület, ún. káptalan alakult.

A vasvári káptalan alapításának pontos ideje nem ismert, de feltehetően a XI. század második felében vagy a XII. század elején történt, alapítója minden bizonnyal a győri püspök volt, aki ezzel is segíteni kívánta egyházmegyéje működését.

A káptalan fontos egyházi funkciói mellett világi feladatokat is ellátott, mint ún. hiteleshely okleveleket állított ki és hitelesített pecsétjével a hozzá forduló magánemberek, egyházi és világi intézmények számára. A kiadott oklevelek másodpéldányát és a peres ügyek egyéb dokumentumait megőrizte levéltárában, így az évszázadok során gazdag dokumentum anyagot gyűjtött össze.

A káptalan alapításától kezdve egészen XVI. század második feléig Vasváron tevékenykedett, székhelyét 1578-ban a török fenyegetés miatt országgyűlési

határozattal a biztonságosabb Szombathelyre helyezték át. A káptalan Szombathelyen is folytatta tevékenységét, az áttelepülésnek nagy jelentősége volt az új vármegyeközpont megszilárdulása szempontjából, mint ahogy abban is, hogy 1777-ben Mária Terézia királynő Szombathelyt jelölte ki az új püspökség székhelyévé.

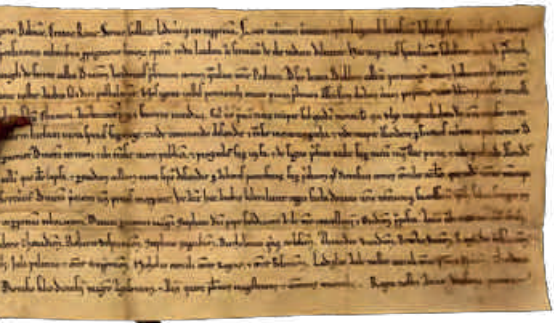

A szombathelyi püspökség megalakulásával a káptalan székeskáptalanná – azaz a püspök munkáját segítő testületté – vált, de nevében megőrizte vasvári eredetét, hivatalosan ma Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan néven tevékenykedik.

A káptalani levéltár két részből áll, az ún. magánlevéltárat – a testület birtokaira vonatkozó iratokat – ma a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár őrzi, hiteleshelyi levéltára a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltárában van elhelyezve. A káptalan vasvári épületei a török időkben elpusztultak, az egykori Szent Mihály-templom helyén ma a város tulajdonában álló emlékhely található.

BESZPRÉMY JÓZSEFNÉ MUNKÁSSÁGA

Beszprémy Józsefné Bogdán Margit a Győr-Moson-Sopron vármegyei Csornán született 1922. június 1-jén. A polgári iskolában apácáktól tanulta a varrás minden fajtáját, középiskolában ismerkedett meg a népi hímzéssel, amellyel a diákok ruhájukat díszítették. A 60-as évek elején szerepelt először népművészeti kiállításon munkáival.

Nevéhez fűződik a dunántúli fehérhímzés feleleventése, a Vas vármegyei színes gyapjúhímzés és a rábaközi hímzés felújítása, gyűjtése és feldolgozása. Szorgalmasan tanult, rajzolt, a mintagyűjtemények sokaságát forgatta át. Gyűjtéseivel, a régi minták mai alkalmazásra történő átírásával a Nyugat-dunántúl mintakincseit – ezen belül a Vas vármegyei hímzés hagyatékot – megmentette, megőrizte az utókor számára.

Oktatói tevékenységével nem csak a maga számára hasznosította ezt a tudásanyagot, hanem kezdetben a vármegyében, később a magyar lakta területeken is továbbadta. Határon túl Szlovéniában, Vajdaságban, Erdélyben ismerték meg a hímző asszonyok ezt a hímzésfajtát általa.

Évtizedeken át kimagasló szervező és szakirányító feladatokat látott el a vármegye népművészeti mozgalmában. Következetes munkája eredményeként alkotó közösségek éledtek újjá, jelentős segítséget nyújtott a velemi alkotóház létrehozásánál. Kitartóan szervezte a belés külföldi alkotótáborokat.

A közösségi munka fejlesztése mellett egyéni alkotóként is számos hazai és külföldi elismerésben részesült: 1975 óta Népi Iparművész, a Népművészet Mestere volt, számtalan országos elismerés jogos birtokosa: gránátalma díj, Kis-Jankó Bori díj.

A KÜTTEL GYÓGYSZERÉSZDINASZTIA

A Németországból származó Küttel család 1716-tól az 1950-es államosításig volt a mai két kőszegi patikamúzeum egyikeként működő Fekete Szerecseny Patika, később már csak Szerecseny Patika vezetője és tulajdonosa. Valószínű, hogy ez a dinasztia a magyar patikus történelem legrégebbi, folytonosan szakmájában tevékenykedő családja. Az Európában is párját ritkító, több mint három évszázados múltra visszatekintő Küttel patikus dinasztiát egészen az 1600-as évek közepéig vissza tudjuk vezetni. A családfán 15 gyógyszerész szerepel.

Vas vármegye és Kőszeg első a Szerecsenyhez címzett patika-házát 1716. július 25-én nyitotta meg Küttel Sámuel. 1795-ben Mária Teréziától nemességet kapott a „háborús viszonyok és járványok során mutatott példás kötelességteljesítés" elismeréséül.

A közel húsz éven át konkurencia nélkül működő gyógyszertár vezetését elsőszülött fiára, Küttel János Ádámra bízta. A továbbiakban apáról fiúra szállt a patika tulajdona. A tulajdonosok korai halála miatt az örökösök nagyon fiatalon kerültek volna a gyógyszertár élére. Ilyen esetekben átmenetileg gondnok, illetve bérlő gyógyszerészek üzemeltették a patikát.

1950. július 28-án államosították a gyógyszertárat.

A következő leszármazott dr. Küttel Dezső szakgyógyszerész, szakfelügyelő, vállalati főgyógyszerész, gyógyszerészdoktor és kandidátus.

Az egészségügyi alakulat gyógyszerészeként a szovjet fronton töltött közel 13 hónapos szolgálatáért Signum Laudis kitüntetést kapott. Jelenleg a 8. generációnak 2 gyógyszerésze van, hiszen leánya, dr. Küttel Mária és egyik fia, dr. Küttel Sándor is ezt a hivatást választotta.

A dinasztia tagjai több mint 300 éve odaadással és szakértelemmel végzik gyógyító tevékenységüket. Az évszázadok során több tízezer ember fájdalmát csillapították, betegségeiket gyógyították. A család gyógyszerész tagjai városi-egyházi közéleti szerepet is vállaltak.

A hazát is elismeréssel szolgálták.

„A Küttel család nemzedékről nemzedékre úgy nevelte gyermekeit, hogy a család töretlen maradjon hitében, tisztességében, pályája és hazája szeretetében."

GYÓGYSZERTÁR
APOTHEKE

VASKERESZTESI HAGYOMÁNYOK

Vaskeresztes a Pinka folyó völgyében, a Vashegy lábánál található német nemzetiség lakta település, ahol még beszélik a „hienz" bajor-osztrák nyelvet.

Ennek a hagyománynak az átörökítése, továbbadása, ünnepnapok, jeles ünnepek megtartása volt a célja a Vaskeresztesi Hagyományőrzők Csoportja megalakulásának. Újra életre keltették a Német Nemzetiségi Énekkart és a Német Nemzetiségi Tánccsoportot, akik helyi gyűjtésű és német nemzetiségi dalokat, táncokat adnak elő.

Feladatuknak tekintik, hogy az eddigi hagyományok méltó tisztelői és továbbörökítői legyenek. Önként vállalták azt is, hogy tudásukat továbbadják a fiataloknak, ezáltal hozzájárulva az új nemzedékek, ifjúság nemzeti hovatartozásának kialakításához, megerősítéséhez.

A csoport a hienz dalokat, táncokat, mondókákat felkutatja, megörökíti, ápolja, ünnepeiket megtartják. A közös gondolkodás, az önzetlen feladatvállalás, az éneklés-táncolás szeretete, a helyi kultúra ápolása, dalok-táncok felkutatása,

egy-egy jeles ünnepi pillanat színrevitele a kijelölt céljuk.

A Hagyományőrző csoport működésének köszönhetően került feleleventésre az Adventskranz ünnepség, a Jézuskavárás, Szent Márton életútjának bemutatása, valamint a szüreti és farsangi hagyományok felidézése.

VAS NÉPE, VÁRMEGYEI NAPILAP

A Vas Népe a vármegye napilapja, történelmet ír és őriz. Része a hazai és a vármegyei sajtótörténetnek, a vármegye történetének, az utóbbi 63 évre vonatkozó, bármilyen témájú helytörténeti kutatásban megkerülhetetlen forrás.

1956. november 20-án jelent meg először mai nevén. Előtörténete a XIX. század második felébe nyúlik vissza, amikor a fővárosközpontú lapkiadás ellenpontozásaként vidéken is megjelent a helyi kiadású sajtó. A vidéki lapok érdemben tudtak versenyre kelni az ország központjában előállított sajtótermékekkel, hiszen a helyben érdekes, helyi információkat tették elérhetővé a nagyközönség számára. A Vas Népe a XIX. század végi, eredeti Vasvármegyét tartja jogelődjének, amely 1889. január 6-án jelent meg először.

A Vasvármegye megszűnése után Szabad Vasmegye néven adtak ki helyi lapot, amely 1948 áprilisától Vasmegye néven látott napvilágot, miután egyesült az Új Vasvármegyével. 1949-ben magába integrálta a Szabad Kőszeg és Vidéke, valamint a Sárvár és Vidéke című hetilapokat. Ez is heti hatszor jelent meg, a már kialakult – akkor már fél évszázados – olvasói szokásoknak megfelelően.

Az 1956. november 20-ától megjelenő Vas Népét előbb szerkesztőbizottság irányította, majd főszerkesztők. Törekvésükben közös, hogy tehetséges újságírókat igyekeztek maguk köré gyűjteni, hogy a falvak felé nyissanak, az emberek hétköznapi gondjaival foglalkozzanak, beszámoljanak a megye legfontosabb társadalmi, gazdasági, közéleti, kulturális és sporteseményeiről. Megyei identitásképző szerepe vitathatatlan. Megerősíti ezt az a tény, hogy a Vas Népe, mint évtizedek óta, most is Magyarország legnagyobb lefedettségű, egyik legolvasottabb napilapja.

A dokumentatív értéket képviselő napilap eredeti példányai bekötve találhatók és kutathatók a Berzsenyi Dániel Könyvtár helytörténeti gyűjteményében.

16 db
SZÉP OTTHON
IDŐJÁRÁS
18 °C
29 °C
VAS NE
A MEGYE NAPILAPJA
Harváth Judit a gyermekeivel: Norbival, Adámmal és Tamarával
Van, ami hián
Lakáshoz jutott a gyermekeit egyed
SZOMBATHELY Jora fordult annak a háromgyerekes anyukának a sorsa, aki elmenekült az állandó erőkből. Lakást kaptak.
FOTÓ: HORVÁTH BALÁZS
zik még
evelő anya
Balinta
és okosan
a jó minőségű ma

A TÖMÖRDI MADÁRVÁRTA

A madárgyűrűzés több mint száz éves tudományos módszer, mely a madarak egyedi jelölésén és újabb megkerülésén alapul. Célja kizárólag a madarak élettani, alaktani, demográfiai, viselkedési jellegeinek megismerése és nyomon követése, szolgálva a madarak és élőhelyük hatékonyabb védelmét.

A Tömördi Madárvárta mintegy 15 hektáros kutatási területe Tömörd község határában, az Ablánc-patak völgyétől délre elterülő Nagy-tó mellett található.

A növénytársulások alapján négy élőhelytípus különíthető el a madárvárta környékén, amelyek pihenő-, búvó- és táplálkozó helyet jelentenek a költő és vonuló madarak számára. A madárvárta első gyűrűzési programját 1998-ban rendezték meg az Actio Hungarica országos program keretében. Azóta minden év tavaszán, március-áprilisban (2005-ig) vagy áprilismájusban (2006-tól) 7-10 napos madárgyűrűzést szerveznek, míg az őszi vonulási periódusokban július végétől november elejéig folyamatosan végzik a madarak be-

fogását, gyűrűzését és mérését az AH módszerei alapján.

Tavasszal 23, ősszel 28 függönyhálóval fogják be a madarakat, alkalmanként kockahálót is használnak ragadozó madarak befogásához.

Eredményeiket számos főiskolai/egyetemi diplomamunkában, tudományos diákköri dolgozatban, doktori disszertációban, magyar és angol nyelvű tudományos folyóiratok cikkeiben, tudományos kötetekben, a „Magyar madárvonulási atlaszban" vagy hazai és külföldi konferenciaelőadásokon teszik közkinccsé. A 20. évforduló alkalmából a „The Ring" nemzetközi tudományos folyóirat közölt egy összefoglaló tanulmányt a Tömördi Madárvárta 1998 és 2016 közötti őszi madárgyűrűzési programjának eredményeiből.

A tudományos adatgyűjtés mellett kiemelt figyelmet fordítanak a környék természeti értékeinek megőrzésére és az emberek, elsősorban a gyermekek szemléletformálására is. Vas vármegye óvodái, általános és középiskolái, egyeteme építik be környezeti nevelési programjaikba a madárvárta tevékenységét.

A madárvonulás-kutatás mellett a madárvárta vizsgálati területén előforduló növények, gerinctelen állatok, kétéltűek és hüllők vizsgálatát is folyamatosan végzik.

SAVARIA TÖRTÉNELMI KARNEVÁL

A Savaria Történelmi Karnevál előzménye az 1960-as években indított, szinte népünnepélynek számító felvonulás, amely az egykori Savaria alapításának és történetének főbb állomásait mutatta be.

Több éves kihagyás után, 2000 augusztusában hívta újra életre Szombathely a karnevált. Az egykori felvonulás „utódja" a város legjelentősebb nagyrendezvénye, többnapos fesztiválja lett. A páratlan időutazás felidéz letűnt korokat, megjeleníti az antik idők és a későbbi századok történelmi hagyományait, melyhez számos helyszín és műfaj áll rendelkezésre: Történelmi Témapark, Romkert, Kalandvár, Művészetek Utcája, Mediterrán Udvar, Borok Utcája, Sörtér, Keleti Udvar, Fórum Színpad. A karnevál a tradícióknak, történelmi és régészeti kutatásoknak köszönhetően az eredetiségre helyezi a hangsúlyt oly módon, hogy egyúttal játszik, szórakoztat és történelmünkre tanít.

Legnépszerűbb eleme a Jelmezes Felvonulás: hagyományőrzők, zenészek, mutatványosok, civil szereplők menete a belvárosban.

A fesztivál egyfajta „élő bemutatóterem", ahol régi idők viseletét, eszközeit, szokásait, kultúráját testközelből élvezheti a látogató, aki nem csak néző, hanem maga is része és alakítója az eseményeknek.

OTTLIK GÉZA ÉS AZ ISKOLA A HATÁRON

Ottlik Géza 1923 és 1926 közt töltött 3 esztendőt Kőszegen a Hunyadi Mátyás Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet növendékeként.

Ez a 3 év alapvetően határozta meg életét és életművét. Az 1959-ben megjelent Iskola a határon című regény, a posztumusz megjelent Buda egyértelműen a kőszegi évekből táplálkozik, de számos novella, elbeszélés is a városhoz köti Ottlik életművét.

Az iskola ma is felkereshető, az épületek, azok helyiségei ugyanúgy láthatók, mint Ottlik idején. S mindez Kőszeg város különös értékévé emeli az Iskola a határon-t és Ottlik életművét: a több mint 40 nyelvre lefordított regény Kőszegre hívja Ottlik írásainak ismerőit, részévé válik a „kőszegiségnek", identitásunknak.

Az Iskola a határon – mint az az elmúlt 20 esztendőben kiderült – összeforrott a várossal, irodalomszakmai rendezvények (kiállítás, szakmai tanácskozások, konferenciák) szerveződtek a városban, nem egyszer nemzetközi szinten, tehát ebben az értelemben Kőszeg az országos Ottlik-kutatások központjává válhatott.

S ugyanígy az Ottlik-kultusz helye is lett: fokozott érdeklődés övezi az iskola épületét a turisták körében is.

A város számára tehát a tény, hogy Ottlik Géza életművét az itt töltött évek alapozták meg, több tekintetben is fontos: növeli Kőszeg ismertségét úgy a szakma, mint a szélesebb közönség körében – s nem utolsósorban a közoktatás szempontjából, hiszen Ottlik műve középiskolai tananyag, s hozzájárul ahhoz, hogy Kőszeg iskolai kirándulások célpontja legyen.

150 ÉVE ÉPÜLT AZ EGYKORI KATONAISKOLA
1856. C.S. KIR. KATONAI FELSŐ NEVELŐINTÉZET.
1874. KATONAI ÁL-REÁLISKOLA
1918. MAGYAR KATONAI ÁLREÁLISKOLA.
1922. „HUNYADI MÁTYÁS" M.KIR. REÁLISKOLAI NEVELŐINTÉZET.
1938-1945. M.KIR. „H.M." HONVÉD KÖZÉPISKOLAI NEVELŐINTÉZET
1927
NAGYVÁRADI EML.
KÖSI EMLÉKMŰ
MAROSVÁSÁR-HELYI EML.
EMELTE:
A „HUNYADI BARÁTI KÖR", A H.O.H.É. ÉS HDP. BAJTÁRSI EGYESÜLETEI.
2006

A GRÓF SIGRAY CSALÁD SZELLEMI ÖRÖKSÉGE, ÉPÍTETT ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZET HAGYATÉKA

Ivánc mai jellemző, meghatározó arculatát a Sigray család itt eltöltött több száz éve gyökeret vert öröksége alkotja.

A kastély története 1336-ra nyúlik vissza. A török pusztítását követően 1767-re báró Sigray Károly építette fel barokk stílusú kastélyként. A múlt század elején számottevő kulturális és művészeti tevékenység is jellemezte a kastély életét.

Európai léptékben is jelentős könyvár adott tanúbizonyságot a Sigray család műveltségéről, felvilágosultságáról. A kastélypark gyűjteményes kertnek is tekinthető, mert az őshonos növények mellett jelentős számban kerültek telepítésre egzóta fajok.

A Szent Miklós Katolikus Templom 1913–14-ben épült a település kegyurának, Gróf Sigray Antal megrendelésére. A templom stílusjegyeit tekintve magyaros szecessziós, székelyes elemekkel. Az országos műemlék építmény alatt teljes alapterületével megegyező altemplom található. A háromhajós, bazilikás elrendezésű, három apszisos templom főhajója magas egységes tetővel, oldalhajói erre merőleges gerincű nyeregtetővel fedettek.

A plébániaépület a templom szomszédságában található. A patinás épület 1907-ben épült Gróf Sigray Antal építtető jóváhagyásával.

A településtől keletre fekvő, szintén grófi „Hosszúpuszta" birtoktesten a múlt század első felében az akkori arisztokrata szokásjog szerint kiemelkedő lovas törzstenyészet folyt. Minősített angol telivér versenylovak nevelődtek Sigray Antal ivánci birtokán.

A múlt század elején az ivánci Sigray birtok gazdasága fellendülőben volt, számos innovatív kezdeményezés vette kezdetét, mely jellemezte Sigray Antal haladó gondolkodását, műveltségét, szociális érzékenységét és gazdasági érzékét.

Simon M. Veronika
/SIMONE/

AZ ŐRSÉGI KITELEPÍTÉSEK EMLÉKÉNEK MEGŐRZÉSE

1950. júniusától kezdve több hullámban a korabeli lakosság öt százalékánál is több embert hurcoltak el az Őrség falvaiból a Hortobágy zárt kényszermunkatáboraiba.

A hortobágyi kitelepítés és a korabeli kapcsolódó meghurcolás sok száz őrséginek és leszármazottjának a személyes életét roppantotta meg, és máig hatóan kisiklatta az Őrség társadalmát arról a szervesen sajátos fejlődési útról, amelyen addig haladt.

Elsőként az ispánki Róka Gyula közgazdász, helytörténész sürgette, hogy a világháborús emlékművek mintájára szülessenek kitelepítés-emlékművek Őrség-szerte az érintett községekben, egyúttal mutassanak követésre ösztönző

példát egész Magyarország mintegy félezer többi hasonló sorsú közösségének.

Megalakult az Őrségi Kitelepítéseket Kutató Egyesület, amelynek vállalása, hogy az Őrség közösségi önazonosságának meghatározó elemét jelentő hortobágyi kitelepítéseket és hatásukat erre a közösségre, erre a tájra vonatkozóan feldolgozza, társadalmi összefogással emlékeit kutatható gyűjteménybe tömörítse, helyben szakszerűen megőrizze és tartós intézményként működő emlékhelyen állandó kiállításon közkinccsé tegye.

Ezért születnek az Egyesület tagjainak munkájából és példájára 2006 óta az Őrség községeiben kitelepítés-emlékművek, Őriszentpéteren (2006, 2016), Viszákon (2007), Bajánsenyén (2008), Ispánkon (2009), Kondorfán (2010 – emlékhely I.), Kercaszomoron (2010), Szalafőn (2013, 2014. – emlékhely II.), Kerkáskápolnán (2014), Veleméren (2019), Nagyrákoson (2019). Magyarszombatfán –emléktábla emlékeztet „az 1950-es években elűzött szombatfai és gödörházi családokra."

DOZMATI REGŐSÉNEK

A regölés – a legények, fiatal házasemberek karácsony-újévi házaló, termékenységvarázsló, adománykérő szokása – olyan archaikus rítusunk, mely az elmúlt bő száz esztendőben méltán került a magyar nyelv és néprajz számos jelentős kutatójának érdeklődési körébe. A téli napfordulóhoz kötődő, pogány és keresztény elemeket egyaránt magában hordozó rítusének ismertsége és gyakorlata a 19-20. század fordulóján a Dunántúl nyugati tájait jellemzi.

A legszámosabban dokumentált zalai és vasi regösénekek között külön említést érdemel a Dozmaton gyűjtött változat, mely több tipikus műfaji ismertetőjegyet is magán visel, kivételesen teljes szarvasének-szakaszának köszönhetően azonban különös jelentőséggel bír. A dozmati szövegben a regösénekekre általában jellemző prózai beköszönő-engedélykérő formulát az „ékes nagy út" melletti „halastó-állásnál" legelésző csodaszarvas motívuma követi, amely kép egyedi jelenség a regösénekek között. Első dokumentálása Dr. Sebestyén Gyula nevéhez fűződik, aki 1899 januárjában készített fonográffelvételt a szokásdallamról.

Feltételezhető, hogy a regölés hagyománya az I. világháború időszakáig élt Dozmaton. Csaknem egy évszázadnyi szünet után, az 1990-es években a faluban verbuválódott legénycsapat rövid időre feleleventette a szokást, s a kezdeményezés 2019 karácsonyán újabb erőre kapva biztosítja napjainkban is e sajátos és különlegesen archaikus helyi kulturális érték továbbélését.

DR. PESOVÁR ERNŐ SZELLEMI HAGYATÉKA

Dr. Pesovár Ernő egy korábbi néptánckutató, koreográfus, pedagógus, művelődési szakember generáció képviselője, aki több mint ötven éves pályafutása során minden fölsorolt területen maradandót alkotott.

Az 1950-es évek színpadi néptánc mozgalmában szocializálódott, részt vett az 1960-as években a néptánckutatás akadémiai szintre emelésében, részese volt a 70-es évek szellemi fölfrissülésének, táncchagyományunk nemzeti örökséggé formálásának. Az 1990-es évektől munkássága ezen örökség tudatosításában és széles körű terjesztésében teljesedett ki.

Művészi és kutatói elképzeléseinek gyakorlatban való megvalósítása, és kutatási eredményeinek módszeres alkalmazása az Ungaresca Táncegyüttesben történt, amely a vármegyei szakmai módszertani központ szerepét is betöltötte. A Táncegyüttes ma is nemzetközi hírű táncművészeti műhely, s máig őrzője Dr. Pesovár Ernő tudósi, koreográfusi, pedagógusi szellemiségének. Dr. Pesovár Ernő nagyhatású értékteremtő tevékenysége régiónk hagyományos kultúráját föltáró és bemutató írásokban, koreográfiákban, színpadi előadások dokumentációjában kézzel fogható módon megtalálható az együttes gyűjteményében. Emellett az általa képviselt szellemiség nyomon követhető a táncos generációk és közönségük ízlésvilágában, hagyományszeretetében, a vasi identitás megőrzésében.

Szélrózsa
REMÉNYIK EVANGÉLIKUS ÁLTALÁNOS ÉS MŰVÉSZETI ISKOLA
BŐLICZE NÉPTÁNCCSOPORT:
JÁTÉK ÉS TÁNC AZ ÖRVIDÉKRŐL ÉS VAS MEGYÉBŐL

IV. KÁROLY KIRÁLY EMLÉKEZETE VAS VÁRMEGYÉBEN

Az utolsó magyar király, IV. Károly 1921. március 26-a és április 5-e között visszatért Magyarországra, és Horthy Miklós kormányzótól követelte a hatalom átadását. Összesen tíz napot tartózkodott a szombathelyi Püspöki Palotában. Az események egy nap kivételével, mind Vas vármegyében zajlottak, többnyire Vas vármegyei főszereplőkkel. Történelmünk során ez az egyetlen alkalom, amikor egy magyar király, egyben osztrák császár ilyen hosszú ideig tartózkodott Vas vármegyében.

Szombathely népét lázba hozta a király jövetele és itt tartózkodása, a város egyszerre történelmileg fontos helyszín lett. Március 28-án este a szombathelyiek tüntetést szerveztek a Püspöki Palota előtt, látni akarták királyukat, de Károly nem mutatkozott. Innen tett újabb próbálkozásokat a hatalom visszaszerzésére, többször felszólította távírón a kormányzót a hatalom átadására. Csak egyszer kapott bíztatónak látszó ígéretet, azonban Horthy ezt is visszavonta. Napról napra nőtt a nemzetközi tiltakozás, a függetlenné vált környező országok és Ausztria beavatkozásának a veszélye, így Károly kénytelen volt a svájci hazatérésbe beletörődni.

A király Svájcból írt levelében meleg hangú köszönetét fejezete ki a szombathelyieknek. Azzal az elhatározással búcsúzott, hogy alkalmasabb időben újra visszajön. Ezt be is váltotta, októberben újra visszatért, azonban akkor sem járt sikerrel.

KŐSZEGI ÉS KŐSZEG-HEGYALJAI BECSÜLETKASSZÁK

A kőszegi városképnek és a hegyaljai falvak látványának bevett eleme a házak elé kihelyezett gyümölcsös, virágos és zöldséges tálak, ládák, rekeszek a mellettük álló becsületkasszákkal.

A helyiek számára ez valóban megszokott látvány, a messzebbről érkező látogatóknak azonban igazi helyi specialitásnak, és nem mellesleg kissé merész megoldásnak tűnik. Különösen így volt ez a szocialista korszakban, amikor a köz- és magántulajdonnak általában nem nagy becsülete volt. A helyi szokás azonban – annak ellenére, hogy a gazdákat bizonyára érték kisebb-nagyobb veszteségek – ezt a nehéz korszakot is túlélte, és bátran mondhatjuk, hogy ma ismét terjedőben van, és már nem csak szerény bevételkiegészítés, hanem a kőszegi és Kőszeg-hegyaljai turisztikai brand szerves része.

A szokás gyökerei minden bizonnyal a helyi német (hienc) hagyományokban gyökereznek, történelmi múltja nem igazán ismert, de párhuzamai felfedezhetők a mai burgenlandi területeken is. Magyarország más vidékein azonban nem ismert, így a látogatók nem csak Kőszeggel, hanem általában Vas vármegyével is összekapcsolják a kiskereskedelemnek ezt a nem szokványos gyakorlatát.

Sveder lekvár
2020.

A VELEMI GESZTENYEÜNNEP ÉS A VELEMI GESZTENYÉHEZ KAPCSOLÓDÓ KULTURÁLIS ÉS GASZTRONÓMIAI HAGYOMÁNYOK

A Kőszegi-hegység egyik különleges növénye a szelídgesztenye, a mediterrán tájak követe. Évszázadok óta nemcsak a velemiek egyik legfontosabb bevételi forrása és identitásának alapja, de olyan termény is, amely messze földön híressé, vonzóvá tette a falut.

A „Gesztenyeünnep" immáron több mint három évtizede kerül megrendezésre az Alpokalján évszázados hagyományokra emlékezve. A rendezvény fő témája az ősöktől ellesett technikával történő gesztenyesütés. Gyertyán és bükkfa lángján, egyedi serpenyőkben pirulnak a barna szemek. A látogatóknak lehetőségük van gesztenyéből készült finomságokat kóstolni, vásárolni a sötétszínű, gyógyhatású gesztenyemézet, süteményeket, egyéb gasztronómiai termékeket. A kézművesek sem hiányozhatnak a programsorozatból: keramikusok, kosárfonók, kovácsok és sok más szakma képviselője kínálja portékáit. A falu bejáratától az Alkotóházig, a ren-

dezvény helyszínéig csábítják az árusok a vendégeket. A legismertebb vármegyei és országos előadóművészek, népzenészek, táncosok, vidám vásári komédiások előadásai jelentenek maradandó élményt, ezzel is erősítve a rendezvény sajátos atmoszférájat.

A Velemi Gesztenyeünnep és Vásár Magyarország és az Alpokalja kulturális szempontból is egyedülálló, nagy tömegeket mozgató egyedi, utánozhatatlan hangulatú rendezvénye.

HALADÁS
HALADÁS

SPORT

A HALADÁS VASUTAS SPORTEGYESÜLET

A Haladás 1919. évi alakulása óta eltelt több mint 100 évben számtalan híres sportoló került ki az egyesületekből, hírnevet szerezve a sportágának, az egyesületnek, Szombathely városának, Vas vármegyének és Magyarországnak.

Induláskor a futball mellett a sportolni vágyók a lövészetet és a díjtekézést gyakorolhatták. 1918-ban már Atlétikai, Tenisz és Torna, 1920-ban Birkózó szakosztályt is létrehoztak. Később a szakosztályok száma bővült. Voltak, amelyek megszűntek.

A mai napig az amerikai futballtól az asztaliteniszen, az atlétikán, a Bodybuildingen (testépítés), a birkózáson, a céllövőkön, a cserkészésen, a futsalon, a horgászáson, a jégművészeten, a judósokon, a kerékpározáson, a kézilabdán, a kosárlabdán, a lábteniszen, a levente szakosztályon, a motorversenyzőkön, az ökölvíváson, a rali crossozókon, a röplabdázókon, a sakkon, a síelőkön, a sportíjászáson, a sportrepülőkön, a sporttáncosokon, a súlyemelésen, a szinkronkorcsolyán, a tájfutókon, a tekézőkön, a teniszen, a természetbarátokon, a tornászokon, a tömegsporton, az úszókon, a vízi sportolókon keresztül a vívásig 37 szakosztály létezett.

A legnagyobb az 1996. évi kiválásukig természetesen a Futball szakosztály volt. 1921-ig csak városi szinten folyt a versengés. Attól kezdve már mind az atléták, mind a futballisták országos szintre léptek ki. A futballon kívül más sportágakban kiváló magyar bajnoki, Európa-bajnoki, Világbajnoki, Olimpiai bajnoki győzelmekkel

és helyezésekkel hirdették a sportolók a Haladás és Szombathely nevét.

Az első országos bajnokot 1951-ben adta az egyesület kisgolyós tekében Pintér Antalné személyében, aki a következő évben ismételt. Őt aztán tucatszám követték a bajnokok.

Olimpiai bajnok Szarka Zoltán labdarúgó. Világbajnok Horváth Attila diszkoszvető, Gécsek Tibor kalapácsvető, Márkus Erzsébet és Dankó Ilona súlyemelők, Zsámboki Marcell–Lovas Henriette művészi táncospár, Bazsó Bianka strandbirkózó. Többszörös világbajnok Tóth Géza súlyemelő, és Mészáros Tibor erőemelő. Európa bajnokok: hétszeres Márkus Erzsébet, háromszoros Tóth Géza, egyszeres Koós Veronika és Dankó Ilona súlyemelők, Fazekas Róbert diszkoszvető, Annus Adrián kalapácsvető, Mészáros Tibor erőemelő és Zsámboki Marcell–Lovas Henriette táncosok.

NÉMETH PÁL DOBÓISKOLÁJA – SZOMBATHELYI DOBÓ SE

Szombathelyen 1964-től működik dobó csoport (kalapácsvetés, diszkoszvetés, súlylökés) Németh Pál mesteredző irányításával. Az első években a Szombathelyi Sport Egyesület (SZSE) keretében, majd a csoport növekedésével a Haladás VSE színeiben. A dobócsoport – kb. 20 fő – 1993-ban vált ki a Szombathelyi Haladás Vasutas Sportegyesületből, megalakítva a Szombathelyi Atlétikai Klub '93-at, mely az országban az első olyan sportklubok közé tartozott, mely csak egy szakosztállyal működött. 1995-re az egyesület anyagilag ellehetetlenült és megszűnt, versenyzőit új elnökséggel a Szombathelyi Dobó SE vette át.

A Dobó SE első jelentős nemzetközi sikereit 1998-ban, a Budapesten megrendezett Európa-bajnokságon érte el, ahol Gécsek Tibor Európa-bajnoki aranyat nyert. A következő években is folytatódott a kiváló szereplés, Németh Zsolt ezüstérmet nyert a sevillai világbajnokságon, Gécsek Tibor pedig több világversenyen is érmes volt.

1996 óta minden olimpiára delegáltak versenyzőt. A 2000. évi sydney-i olimpiai játékokon, egyedülálló módon hat sportoló utazhatott. 2004-ben Pars Krisztián kalapácsvetésben 4. helyezett lett, miként 2008-ban Pekingben is. A 2012. évi londoni olimpiai játékokon Pars Krisztián olimpiai bajnok lett. Ő ezen eredményén kívül még 2-szeres Európa-bajnok és 2-szeres VB-ezüstérmes is.

Külön kiemelkedő teljesítmény, hogy a DOBÓ SE megalakulása óta, minden évben minden korosztályos versenyre küldhetett versenyzőt. A klub ifjúsági, junior, utánpótlás versenyzői az elmúlt 19 évben, több mint 20 érmet hoztak az Európa-bajnokságokról, világbajnokságokról, ifjúsági olimpiáról, EYOF-versenyekről.

Az egyesület megalakulása óta a minőségi dobóatlétika színtere. Az egyesület eddigi eredményei, a kiváló utánpótlásképzés, a sportolók elhivatottsága reményteljes jövővel kecsegtetnek. A Dobó SE és Németh Pál híre eddig is vonzotta a dobóatlétákat a világ minden tájáról. Itt edzett több külföldi nemzetközileg is kiemelkedő kalapácsvető.

KÖRMEND KOSÁRLABDA SPORTJA

Hivatalosan 1962 óta létezik a körmendi kosárlabda klub, de a játék ismerete és szeretete még korábbra datálódik az egykori nagyközségben, a mai kisvárosban. Egy egész kisváros identitását határozza meg az 1962-ben létrejött klub, amelynek csapata a legalsó osztályból indulva 1975-ben jutott el odáig, hogy NB II-es bajnokságot megnyerve jogot szerzett az élvonalban való szereplésre.

Azóta a klub csapata folyamatosan a legfelsőbb osztály résztvevője, valamennyi mai élvonalbeli klub között a legrégebb óta. Olyan települések csapataival tartva a versenyt, amelyeknek mindig messze jobbak voltak az anyagi lehetőségeik. De Körmenden mindig volt megoldás arra, hogy ezt a hátrányt kiküszöböljék, sőt előnyt kovácsoljanak belőle. A csapat az élvonalbeli tagsága alatt három bajnoki címet szerzett, köztük az első olyat, amelyet nem fővárosi csapat ért el hazánkban. A hét Magyar Kupa sikernél csak a Budapesti Honvéd ért el többet Magyarországon.

A körmendi csapat a rájátszás bevezetése óta mindössze háromszor, 2005-ben, 2009-ben és 2015-ben nem jutott be a felsőházba, ez szinte páratlan hazánkban.

A klub számos korosztályos és felnőtt válogatottat is adott a sportágnak, sőt körmendi szövetségi kapitánya is volt a magyar kosárlabdázásnak. A körmendi csapat túlnyomórészt helyi játékosokra, szakemberekre támaszkodva érte el eredményeit.

Körmenden a meccsre járás nem csak elhivatottság, a találkozók sportértékük mellett társadalmi eseményt is jelentenek. A klub sikerei rendkívül fontosak az itt élők számára, hiszen a Batthyány család, a Szegények Orvosa mellett Körmendet a kosárcsapattal azonosítják szerte az országban.

NAFC
4

VÉD
VÉD
VÉD
VÉD

VAS VÁRMEGYEI ÉRTÉK

IPARI ÉS MŰSZAKI MEGOLDÁSOK

A NICKI MŰGÁT

Magyarországon egyedülálló technikával készült műgát biztosítja Nicknél a Rába folyó duzzasztását és ez által, a Kisalföld egy jelentős részének ipari és öntözővízzel való ellátását, új beruházásával jelentős mennyiségű energiát is termel.

Az első duzzasztókat rőzséből, illetve betonból építették, de ezeket a jég és az árvizek hamar tönkretették.

1932-ben épült az új, négynyílású duzzasztógát már korszerűbb technikával. Ezt

alakították át a ma kiemelten korszerű tömlős gátas elzárásra. A működtetés energiáját a jobb parti pillérben kialakított Francis-turbinás törpeerőmű biztosította.

Az új technológia lényege, hogy a tömlőt, ami a víz útját elzárja, az alaplemezbe bebetonozott töltőcsövön át vízzel töltik fel, és a feltöltés mértéke határozza meg a duzzasztás magasságát.

A Nicki duzzasztó felvizén 1999-től csónak kiemelő műtárgy segíti a vízitúrázókat. A Nicki „alvíz" és „felvíz" is a műtárgyak kivételével a környékbeli horgászok és kirándulók kedvelt területe.

Kenyeri területén épült az új vízerőmű telep, ami áramot termel. Olyan technikával készült, hogy jelentős része a föld alatt van, így kevésbé zavarja az egyébként szép természeti környezetet.

A környezet védelmére épült az a hallépcső is, ami a Hanság vízellátását is

szolgáló Kis-Rábát köti össze az anyafolyóval. A hallépcső öt méteres szintkülönbség legyőzésére képes.

Az immár többszörösen hasznot hajtó duzzasztóműgazdag élővilágnak ad otthont, számos vármegyei, de más vidékről érkező turistának nyújt látványosságot, illetve kellemes szórakozást ez a környezet.

AZ IKERVÁRI VÍZI ERŐMŰ

Ikervár mellett a Rába folyó egy külön csatornáján épült meg Magyarország első vízi erőműve. A Batthyány család 1896-tól kezdte meg az építkezést és 1900-tól mind a mai napig elektromos áramot termel.

Kezdetben közel 600 kW-os teljesítményű olasz gyártmányú gépek, még egyenárammal látták el a környező településeket, illetve ez szolgálta ki majd Szombathely és Sopron áramigényét is. Ennek az erőműnek köszönhetően Ikervár lett az első elektromos rendszerrel ellátott település Magyarországon.

A vármegyeszékhely rohamos fejlődésében vitathatatlan szerepe volt a villamosságnak. 1896-ban az ország fővárosában sem állt rendelkezésre közcélra nagyobb villamoserő, mint amit Ikerváron a Rába vízereje szolgáltatott. A dunántúli városokban – Pécs és Kaposvár kivételével – ekkor még csak tervezgették a villamosítást.

Szombathelyen 1898-ban a városi vízmű, 1899-ben a STICKER-féle bőrgyár villanymotorjait az elektromos művek árama hajtotta. 1910-ben az esti Szombathelyen 315 gázlámpa mellett 21 villamos ívlámpa és 470 izzólámpa ontotta a fényt.

A Vasvármegyei Elektromos Művek technikailag elavult ikervári villamos és vízgépeit 1924 és 1927 között kicserélte teljesen hazai GANZ gyártmányú- gépekre és áttért a váltakozóáramú rendszerre.

A századik születésnapjára a vízerőmű 1995-ben új gépeket kapott. A még működőképes 70 esztendős áramfejlesztők azonban továbbra is a múzeummá átalakított gépteremben maradtak bemutatás céljából, emlékeztetve a látogatót a kezdetekre, a múlt értékeire.

A RUM-SZOMBATHELY VASÚTVONAL RUMI VÉGÁLLOMÁS EMLÉKHELY ÉS A FŰTŐHÁZ

A Rum-Szombathely vasútvonal egykor kiemelkedő jelentőségű közlekedési útvonal volt a vármegyében. A vonal mellett élők számára egy időben kiemelkedő gazdasági és életminőség javító szerepe volt.

1894. december 8-án nyitották meg a MÁV 18.sz. egyvágányú vasúti mellékvonalát Rum és Szombathely között, azzal a szándékkal, hogy a jelentős helyi forgalom lebonyolítása mellett, a későbbiekben tovább épülhessen a vonal Türje, Zalaszentgrót és a Balaton felé.

A tervből csak a Rumig tartó szakasz épült meg, és szállította az idáig más közlekedési eszközzel beutazó embereket és a helyieket, illetve a megtermelt árut évtizedekig.

A rumi végállomáson épült a két mozdonyt is befogadni képes fűtőház, és a kút, ami a gőzmozdonyokat látta el vízzel.

A vasútvonal 1974-es hirtelen megszüntetése után a vonalhoz tartozó építmények is romlásnak indultak. Rum önkormányzata a vasútvonal egykori végállomását emlékparkká alakította, a megmenthető épületeket és környezetüket felújítva, új kulturális, közösségi funkciót adott nekik.

Az ipari emlékhelynek is tekinthető sajátos képet mutató fűtőház környezetében kialakított emlékpark, a község híres szülötte, Rumi Rajki István szobrászművész fellelhető szobrait, esetenként azok újraöntött másolatait mutatja be.

A SZENTGOTTHÁRDI KASZAGYÁR ÉS SZERSZÁMAI

A Kaszagyár az ország egyetlen olyan üzeme volt, ahol farkaskalapácsokkal megbízható minőségű mezőgazdasági szerszámokat és vívópengéket készítettek. A megmunkáló eszközöknek ez a fajtája Európában több száz évig volt jelen, Magyarországon csak Szentgotthárdon működött.

1902 nyarán báró Wieser József gyáros Széll Kálmán közvetítésével kiváltotta a kaszagyártáshoz szükséges engedélyeket.

A gyáralapításhoz a ciszterci apátság malma és a mellette lévő terület alkalmasnak kínálkozott, és Mondseeből (Felső-Ausztria) kaszagyártó gépeket hoztak. Ezekből 5 fanyeles ún. farkaskalapács a mai napig megmaradt.

Az I. világháborúban hadiüzemmé alakult a gyár, lópatkót is gyártottak. 1921-ben a gépeket átalakították kerti szerszámok gyártására. A kasza- és sarlógyártás mellett kapát, ásót, lapátot, fűrészt, később pedig fogókat, késeket készítettek, valamint a világhírű vívópengéket is itt gyártották.

A kaszakészítés a gyár fennállásának 99 esztendeje alatt nem sokat változott, hiszen a kovácsolás mindvégig alapvetően kézi munkát igényelt. A több mint 50 művelet közül a kaszalapok szélesítését a farkaskalapácsokkal végezték. Ezek bütykös tengellyel működtetett ejtőkalapácsok. A működtetéshez szükséges energiát hosszú ideig a gyár vízerőműve szolgáltatta. A farkaskalapács feje egy vastag bükkfa rönkből készült nyél végén helyezkedik. A hatalmas eszközök egyidősek a gyárral.

A farkaskalapácsok egyedi szerszámok, Magyarországon egyedülállóak, ezért 2005 óta ipari védettséget élveznek.

JEZSUITA OFFICINA BÚTORZAT

Az egykori jezsuita patikabútorzat ma a Kőszegi Patikamúzeumnak abban a boltíves helyiségében látható, ahová 1777-ben került. A pompás bútorzatot a Historia Domus szerint kőszegi jezsuita asztalos és faragó fráterek, Huntersinger (Undersinger) József, Kuneldt V., Steidner József és Codelli József készítették 1735 és 1744 között.

A bútor anyaga tölgyfa, a faragások, a polcélek és a furnírozás diófából, míg az aranyozott faragványok hársfából készültek. A bútorzat lábakon álló, függőleges irányban domborodó előlapú, faragásokkal díszített, a padozattól kezdődő felnyitható fedelű ládasorral indul, ami ülőhelyként szolgált a gyógyszerre várakozóknak. A nagy fióksorokat egy párkány zárja le, ami felett 2 kis fióksor van körben, minden fiókon tűzaranyozott húzógomb volt. Az egyes falsíkok előtti korpuszokat a sarkokban hengeres testű, üvegajtós szekrények kötik össze, tetejüket omló drapériát utánzó faragott ornamensekkel díszített sisak zárja.

Az állatmancsot utánzó lábakon áll a szarkofág alakú munkaasztal, a tára. A tárán levő két táramérleg később (XIX. sz. első harmada) készült. Fiókos szekrényén faoszlop tartja a mérleget, az oszlop tetején korinthoszi oszlopfőn angyalszobrocskák vannak, az egyik szalagot tart a kezében, amelyre az 1671-es évszámot festették. Eredetileg a táraasztalon díszes keret állhatott, erre voltak felfüggesztve a mérlegek, ez tartotta a gyógyszerkiadáshoz szükséges apróbb eszközöket. Az officina két oldalsó ajtaja fölött egy Madonna-kép a gyermek Jézussal, egy angyalka társaságában látható, a másik kép az orvosok és gyógyszerészek patrónusait, Szent Kozmát és Szent Damjánt ábrázolja. Harmadik díszítőelem az officinában a bejárattal szemközti ajtónyílás feletti óra.

A polcokon látható patikaedények közül a jezsuiták termékei, a zöld fatégelyek a legjelentősebbek, feliratuk a XVIII. század elejei gyógyszernevek: csuka-állkapocscsont, rákszem, rókatüdő. A tér felőli két korpuszon elhelyezett kenőcstégelyek altwien-porcelánok, a más fedelű, alacsonyabbak későbbi cseh porcelánok, illetve a somorjai manufaktúrában készült majolika edények.

A mennyezet falképe a patikaház létesítésekor, 1777-ben készült, a bútor behelyezése előtt. A valószínűleg egy, a bécsi iskolához tartozó mester a bútor tömegét vörösbarna színnel a falra festette és ehhez komponálta a falképet.

A magyar bútorművesség Európaszerte elismert, páratlan alkotása szerencsésen ötvözi a lendületes olasz barokk vonalvezetést és faragásokat a mértéktartóbb osztrák felfogással, így lett kiváló reprezentánsa a - jezsuita barokknak is nevezett – magyar bútorművességnek. (Az officina bútorzat az edényzettel együtt a budapesti Iparművészeti Múzeum tulajdonát képezik.)

A DÖRÖSKEI MÉRLEGMÚZEUM

A mérleg az egyik legnagyobb hagyománnyal rendelkező mérőeszköz az emberiség történetében. Döröskén a mérlegek gyűjtése az 1960-as években épült „mázsaház" felújításával kezdődött, amit ezekkel az eszközökkel szeretett volna díszíteni a Döröskei Örökségóvó, Faluszépítő és Falufejlesztő Egyesület.

Adományok valamint vásárlások során gyarapodott a gyűjtemény, ami hamarosan kinőtte a bemutató helyét. Ekkor döntött úgy az egyesület, hogy az addig összegyűjtött anyagot átadja a falunak. A Döröske Községi Önkormányzat 2019-évben a kollekciónak méltó épületet tudott biztosítani. A gyűjtemény egy szépen felújított, népi építészeti értékeket képviselő pajtában kapott helyet, a Fő út 29. szám alatt. Maga a hely is kiváltja a szép számú látogató dicséretét, amit a vendégkönyv bejegyzései is bizonyítanak. Ismereteink szerint a megvalósult gyűjtemény egyedi érték hazánkban.

A gyűjtött anyag jelenleg 240 darabból áll. A múzeumban találhatóak a háztartásban, vegyiparban, gyógyszertárban, postán, szatócsboltban, kereskedelemben és ipari tevékenység során használatos mérlegek, továbbá egy 1806-ban hitelesített latkészlet valamint a mérlegekhez, mázsákhoz tartozó súlyok, súlykészletek. Több bemutatott darabnál remek ipari és műszaki megoldásokat láthatunk, díszes kivitelben.

A párját ritkító gyűjtemény bemutatásának célja, hogy a felnövekvő generációk megismerhessék a régi korok sokféle mérőeszközét, amit őseink is nap- mint nap feladataik során használtak.

TARTALOM

- Előszó – Majthényi László 3
- Köszöntő – V. Németh Zsolt 4

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

- Kőszegi-hegység – Velem: Szent Vid 8
- Bükfürdő 10
- Ság hegy a kráterével és a Trianoni emlékkereszttel 12
- Farkas-erdő 14
- Jeli Arborétum 16
- Rába-folyó 18
- Szőcei Tőzegmohás Láprét 20
- Kámoni Arborétum 22
- Szelestei Arborétum 24
- Márk Rozárium 26

AGRÁR- ÉS ÉLELMISZERGAZDASÁG

- Őrségi tökmagolaj 30
- Toronyi kenyér 32

ÉPÍTETT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

- A szeres településszerkezet és az Őrségi Népi Műemlékegyüttes 36
- A ciszterek kolostora és a Nagyboldogasszony plébániatemplom 38
- A csempeszkopácsi templom 40
- Erdődy-Choron-kastély – Jánosháza 42
- Hercegi Batthyány-Strattmann kastélyegyüttes 44
- Körmendi Várkert 45
- Jáki Szent György Apátsági templom és a Szent Jakab-kápolna 46
- Kőszeg, mint várváros és középkori védművei 48
- Kőszegi vár 50
- A nádasdi rotunda 52

- Árpád-kori Szent Péter templom – Őriszentpéter 54
- Cáki műemlék pincesor 56
- A pankaszi harangláb 58
- Szombathelyi Püspöki Palota 60
- Szombathelyi Sarlós Boldogasszony Székesegyház 62
- Járdányi Paulovics István Romkert 64
- Sárvári Nádasdy-vár és a Nádasdy-óra 66
- Szent Márton templom 68
- A rátóti „Aradi 13-ak Emlékpark” 69
- Vasvári domonkos kolostor és a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény 70
- Erdődy-kastély és park Vép 72
- A gencsapáti Szentkút és az „Ördögkő” 74
- A kemestaródfai Miród-forrás kegyhely 76
- A vasvári Szentkút és a búcsújárás hagyománya 77
- A celldömölki Mária zarándokhely – a Mária-kút legendájával 78
- Rönöki Szent Imre templom, a határon átívelő összefogás példája 80
- Vasvári Békeház – Vasi Képzőművészeti Gyűjtemény 82
- A Katonák útja és a Vasvári sánc 84
- Döröskei Szent Jakab templom és a régi temető 86
- A Felsőbüki Nagy család Sitkei Épített Öröksége 88
- Magyarszecsődi Kisboldogasszony Plébániatemplom 90
- Rábatöttösi Szent Cecília (Cicelle) templom 91
- Vasi Skanzen 92
- Vasszécseny kastélyai 94
- Veleméri templom 96
- Velem, Stirling villa 98
- Megyeháza, Szombathely 100
- Csömötei-hegyen álló hegypince és ahhoz kapcsolódó hagyományok Lukácsháza 102

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

- A Batthyányak szellemi öröksége 106
- Dr. Bendefy László munkássága 108
- A Berzsenyi-kultusz ápolása Egyházashetyén 110
- Chernel István szellemi és tárgyi öröksége 112

- A Gencsapáti Legénycéh 114
- A gencsapáti tánchagyományok 115
- A gencsapáti hímes tojásfestés 116
- Kresznerics Ferenc szellemi öröksége 118
- A magyarszombatfai (őrségi) fazekasság hagyománya 120
- A muraközi ménes – Őriszentpéter 122
- Mikes Kelemen törökországi leveleinek első kiadása 123
- Az őrségi református hagyományok 124
- Nemescsói evangélikus hagyományok és templom 125
- Az Oszkói Hegypásztor Kör értékmentő tevékenysége 126
- Kiemelten védett régészeti lelőhely Sében 128
- A szombathelyi Szent Márton hagyomány 130
- Vépi Kántorkönyv 131
- A szentgotthárdi csata emlékének ápolása 132
- Szőlő Jövésnek Könyve 134
- A Kőszegi Szőlő Jövés Ünnepe 135
- Batthyány Lajos mártír miniszterelnök és a Batthyány család emlékének ikervári hagyományápolása 136
- Az 1706-os Győrvári csata emlékének ápolása 138
- Bérbaltavári ősállat régészeti lelőhely 140
- Brenner János emlékezete 142
- Bozzai Battaliázó Pásztorjáték 144
- Dr. Tolnay Sándor munkássága 146
- A Festetics-család szellemi és épített öröksége 148
- Kercaszomor, mint a „Legbátrabb falu” 150
- Markusovszky Lajos szellemi örökségének hagyományápolása Vasegerszegen 152
- Mindszenty József életútja, lelkipásztori működése és szellemi öröksége 154
- Nagy Gáspár szellemi és kulturális örökségének ápolása Bérbaltaváron és Vas megyében 156
- Perenye népénekei, népszokásai és népi szertartásrendjei az esztendő ünnepei során 158
- Radó Kálmán épített és szellemi öröksége Répcelakon 160
- A rönkhúzás hagyománya Vas megyében 161
- A rozmaringolás hagyománya Felsőcsatáron 162
- Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem 164
- Vasvármegye és Szombathely Város Kulturális Egyesülete 165

- Széll Kálmán épített és szellemi öröksége 166
- Pável Ágoston életműve 168
- A Vasvár-szombathelyi Székeskáptalan szellemi és kulturális öröksége, levéltára és emlékhelye 170
- Beszprémy Józsefné munkássága 172
- A Küttel gyógyszerészdinasztia 174
- Vaskeresztesi hagyományok 176
- Vas Népe megyei napilap 178
- A Tömördi Madárvárta 180
- Savaria Történelmi Karnevál 182
- Ottlik Géza és az Iskola a határon 184
- A gróf Sigray család szellemi öröksége, épített és természeti környezet hagyatéka 186
- Az Őrségi kitelepítések emlékének megőrzése 188
- Dozmati regősének 190
- Dr. Pesovár Ernő szellemi hagyatéka 192
- IV. Károly király emlékezete Vas vármegyében..... 194
- Kőszegi és kőszeghegyaljai becsületkassza 196
- A velemi gesztenyeünnep és a velemi gesztenyéhez kapcsolódó kulturális és gasztronómiai hagyományok 198

SPORT

- A Haladás Vasutas Sportegyesület 202
- Németh Pál dobóiskolája – Szombathelyi Dobó SE 204
- Körmend Kosárlabda Sportja 206

IPARI ÉS MŰSZAKI MEGOLDÁSOK

- A Nicki műgát 210
- Az Ikervári vízierőmű 211
- A Rum-Szombathely vasútvonal rumi végállomás emlékhely és a fűtőház 212
- A szentgotthárdi Kaszagyár és szerszámai 213
- Jezsuita officina bútorzat 214
- A döröskei mérlegmúzeum 216

Nyomdai munkák:
Yeloprint Kft.

SZÉCHENYI 2020

VAS VÁRMEGYEI ÉRTÉKTÁR

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE